

Державний вищий навчальний заклад
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Заснований
у 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефон
для довідок:
(061) 228-75-26

Факс: (061) 228-75-26

Вісник

Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2017

Запоріжжя 2017

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. – № 1. – 132 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 8 від 28.02.2017 р.)

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 1-05/1 від 10.02.2010 р.; Наказ МОН України № 1528 від 29.12.2014 р. збірник внесений до переліку наукових фахових видань (юридичні науки).

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки внесено до Міжнародної науково метричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- Головний редактор** – Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор
- Заступник
головного редактора** – Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
- Відповідальний редактор** – Лютіков П.С., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Ануфрієв М. І. – доктор юридичних наук, доцент
- Бевзенко В. М. – доктор юридичних наук, доцент
- Биргеу М. М. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Молдова)
- Бондар О. Г. – доктор юридичних наук, доцент
- Віхляєв М. Ю. – доктор юридичних наук, доцент
- Заєць А. П. – доктор юридичних наук, професор
- Долницький Б. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Польща)
- Дугенець О. С. – доктор юридичних наук, професор
(Російська Федерація)
- Ібрагімов С. І. – доктор юридичних наук
(Республіка Таджикистан)
- Комзюк А. Т. – доктор юридичних наук, професор
- Кузенко Л. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Кузьменко О. В. – доктор юридичних наук, професор
- Курило В. І. – доктор юридичних наук, професор
- Куц В. М. – кандидат юридичних наук, професор
- Лукашевич В. Г. – доктор юридичних наук, професор
- Манн Томас – доктор наук, професор (ФР Німеччина)
- Мельник Р. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
- Петков В. П. – доктор юридичних наук, професор
- Пирожкова Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Приймаченко Д. В. – доктор юридичних наук, доцент
- Сабадаш В. П. – кандидат юридичних наук, доцент
- Самойленко Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент
- Сильченко М. В. – доктор юридичних наук, професор
(Республіка Білорусь)
- Сквірський І. О. – доктор юридичних наук, доцент
- Тихомиров О. Д. – доктор юридичних наук, професор
- Шевченко А. С. – доктор юридичних наук, професор
- Шишка Р. Б. – доктор юридичних наук, професор
- Ярмиш О. Н. – доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ДІЧКО Г.О.

*РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ* 7

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

МИКОЛЕНКО В.А.

*СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВА В КОНТЕКСТІ
МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ*..... 15

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

БУТРИН-БОКА Н.С.

*ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДИЛЕРСЬКИЙ ДОГОВІР:
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ* 22

КЕРУЧЕНКО О.С.

*СУЧАСНИЙ СТАН ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНИХ І ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ*..... 29

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

КОЛОМОЄЦЬ Т.О.

*ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ:
РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУЛЮВАННЯ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ*..... 36

АГАНІНА А.О.

*АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ
ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ*..... 46

БОЛОКАН І.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК СИСТЕМНА КАТЕГОРІЯ..... 54

КОВАЛЬЧУК А.Ю.

*СИСТЕМА СУЧАСНИХ ПРИНЦИПІВ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ*..... 62

НАВРОЦЬКИЙ О.О.

*ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ*..... 69

ПУНДА О.О.

*АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕННО-ІНЖЕНЕРНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ*..... 74

ЦВІРКУН Ю.І.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ КОЛЕГІАЛЬНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ ЧИ ПРОЦЕСОМ РЕФЕРЕНДУМУ 80

БОГУСЛАВСЬКИЙ В.В.

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ СИЛ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ДЕКЛАРУВАННЯ ЇХНІХ ДОХОДІВ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ 91

КОСТЕНКО О.М.

ВИДИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ 98

**РОЗДІЛ V. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

ПІДДУБНА Д.С.

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ 105

БАБЕНКО М.В.

ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУТНІСТЬ І КОМПЕНСАЦІЯ 111

**РОЗДІЛ VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

СКРЯБІН О.М.

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 122

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ 130

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” (СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”) 131

CONTENTS

SECTION I. TOPICAL ISSUES OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

DICHKO H.O.

*DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF HEALTHCARE DURING
THE INDEPENDENCE OF UKRAINE..... 7*

SECTION II. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

MYKOLENKO V.A.

*THE MODERN TRENDS IN THE INTERNATIONALIZATION
OF CONSTITUTIONAL LAW IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION
OF THE NATIONAL JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE..... 15*

SECTION III. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

BUTRYN-BOKA N.S.

TO THE ISSUE OF DEALER AGREEMENT: LEGAL ANALYSIS AND SOME FEATURES..... 22

KERUCHENKO O.S.

*THE CURRENT STATE OF CIVIL REGULATION OF PROVIDING
PSYCHOLOGICAL AND PSYCHOTHERAPEUTIC SERVICES IN UKRAINE..... 29*

SECTION IV. ADMINISTRATIVE AND FINANCIAL LAW

KOLOMOIETS T.O.

*APPRAISAL CONCEPTS IN ADMINISTRATIVE LEGISLATION OF UKRAINE:
REALITIES AND PROSPECTS OF FORMULATION OF THEIR CONSOLIDATION 36*

AGANINA A.A._Toc483836417

*THE MAIN DIRECTIONS OF REGULATORY ACTIVITY OF THE STATE
FISCAL SERVICE OF UKRAINE 46*

BOLOKAN I.V.

REALIZATION OF RULES OF ADMINISTRATIVE LAW AS A SYSTEM CATEGORY..... 54

KOVALCHUK A.YU.

*THE SYSTEM OF MODERN PRINCIPLES OF THE MECHANISM OF PROVIDING
THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE 62*

NAVROTSKIY A.A.

*THE TYPES OF ADMINISTRATIVE-LEGAL GUARANTEES OF ENFORCEMENT
OF THE RIGHTS OF THE CHILD IN UKRAINE 69*

PUNDA O.O.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF GENETIC ENGINEERING IN UKRAINE 74

TSVIRKUN YU.I.

*PROBLEMATIC ISSUES OF EXECUTION OF JUDICIAL DECISIONS
OF COLLEGIAL BODIES OF THE PUBLIC ADMINISTRATION
IN MATTERS RELATED TO ELECTION PROCESS OR REFERENDUM PROCESS 80*

BOGUSLAVSKY V.V.

*PRIVACY OF PERSONAL DATA PROTECTION OF THE SECURITY FORCES
EMPLOYEES AND DECLARATION OF THEIR INCOME: THE RATIO OF PROBLEM*..... 91

KOSTENKO O.M.

TYPES PUBLIC PROCUREMENT OF GOODS, WORKS AND SERVICES 98

**SECTION V. LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW;
NATURAL RESOURCES LAW**

PIDDUBNA D.S.

*ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE AS A COMPONENT OF ENSURING
FAVORABLE LIVING SPACE IN THE CONTEXT OF THEORETICAL
AND PRACTICAL LEGAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION*..... 105

BABENKO M.V.

*DAMAGE CAUSED BY VIOLATIONS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION:
THE NATURE AND COMPENSATION*..... 111

**SECTION VII. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINOLOGY;
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

SKRIABIN A.N.

DEFENDERS PARTICIPATION AT THE END OF A PRE-TRIAL INVESTIGATION..... 122

INFORMATIONAL REFERENCES ABOUT THE AUTHORS 130

*THE REQUIREMENTS TO THE ARTICLES' REGISTRATION
IN THE "ZNU JOURNAL" (SERIES "LEGAL SCIENCES")*..... 131

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 614.251: 342.3 (477)

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Дічко Г.О., аспірант

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
dichkoanna@gmail.com*

Статтю присвячено складній проблемі дослідження становлення й розвитку медичного законодавства в роки незалежності України. Здійснюється загальний огляд законодавства в галузі охорони здоров'я України, його класифікація, а також аналіз продуктивної роботи українського парламенту за скликаннями саме за критерієм медичної правотворчості. Система норм охорони здоров'я потребує оновлення, і вже багато років медицина чекає на появу таких законів, які б регулювали питання загальнообов'язкового державного медичного страхування, належного фінансування охорони здоров'я, захисту прав пацієнтів, біоетики тощо. Сьогодні подібні законодавчі ініціативи не розвиваються далі стадії підготовки законопроектів, яких потребує вся галузь охорони здоров'я.

Ключові слова: медичне законодавство, медичні правовідносини, Верховна Рада України, скликання, Конституція України.

РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ

Дичко А.О.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
dichkoanna@gmail.com*

Статья посвящена сложной проблеме исследования становления и развития медицинского законодательства в годы независимости Украины. Осуществляется общий обзор законодательства в области охраны здоровья Украины, его классификация, а также анализ продуктивной работы украинского парламента по созывам именно по критерию медицинского правотворчества. Система норм здравоохранения нуждается в обновлении, и уже много лет медицина ждет появления таких законов, которые бы регулировали вопросы всеобщего государственного медицинского страхования, надлежащего финансирования здравоохранения, защиты прав пациентов, биоэтики и др. На сегодняшний день подобные законодательные инициативы не развиваются дальше стадии подготовки законопроектов, которые крайне необходимы для отрасли здравоохранения.

Ключевые слова: медицинское законодательство, медицинские правоотношения, Верховная Рада Украины, созыв, Конституция Украины.

DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF HEALTHCARE DURING THE INDEPENDENCE OF UKRAINE

Dichko H.O.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
dichkoanna@gmail.com*

The article is devoted to a complex problem of the study of formation and development of health legislation during the years of Ukraine's independence. There is made an overview of the legislation in the field health protection of Ukraine, its classification, and analysis of the productive work of the Ukrainian Parliament on the convening of the criterion of medical law-making.

Ukrainian health legislation system may be divided into three groups: 1) the Constitution of Ukraine; 2) branch codified legislative acts, which are used in medical law (the Codes) 3) ordinary laws. The article characterizes constitutional provisions about health and a short list of codes related to the health law.

Provided a classification of laws on health according to the subject of regulation, containing eight groups: 1) providing medical care; 2) the legal status of patients; 3) the legal status of medical and pharmaceutical workers; 4) health financing; 5) health and prevention activities; 6) ensuring safe living conditions; 7) organization and management of health care; 8) bioethics. Done research chronology of the Verkhovna Rada Ukraine legislation on health for years of convocations. For this purpose, such laws are divided into two categories: the first includes only the rules relating to health law and issues related to health care; the second group covers a wide range of laws that govern medical and other social relations.

Verkhovna Rada adopted a significant amount of medical law, both specialist and general content, provisions related to health. The peak of law-making fell to the nineties – the beginning of the two thousandth's, and today the legislative process slowed down. Health standards system needs to be updated, and medicine for many years waiting for the appearance of such laws that would regulate the issues of compulsory state health insurance, health care financing, the protection of patients' rights, bioethics and others. At present, these legislative initiatives do not develop beyond the stage of preparation of bills, but they are necessary for the health care industry.

Key words: medical law, medical legal relations, Verkhovna Rada of Ukraine, convocation, Constitution of Ukraine.

24 серпня 1991 року Верховною Радою ухвалено Акт проголошення незалежності України. Наша держава набула статусу незалежної та самостійної, чим покладено край юридичному існуванню Української Радянської Соціалістичної Республіки. Це зумовило кардинальні зміни в усіх сферах суспільного життя, й охорона здоров'я також не стала винятком.

На території України діяло радянське законодавство, проте з проголошенням незалежності розпочалися активні правотворчі процеси. Маючи на меті формування правової та соціальної держави, Верховна Рада почала створення української бази законодавства з питань охорони здоров'я на заміну радянській системі. За 25 років незалежності маємо чималий доробок нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України, проте регулювання медичної сфери все ж залишається недосконалим. Без відповідного правового забезпечення, без розробки фундаментальних законів, що визначають принципи діяльності національної системи охорони здоров'я, важко реалізувати будь-яку реформу в медицині [1].

Питаннями розвитку медичного законодавства опікувалися вітчизняні науковці. Зокрема, досить значними є здобутки таких учених: С.В. Істоміна, В.М. Сороки, В.Ю. Стеценко, С.Г. Стеценка, І.Я. Сенюти, О.М. Ціборовського та ін.

Метою роботи є загальний огляд законодавства в галузі охорони здоров'я України, його класифікація, а також аналіз продуктивної роботи українського парламенту за скликаннями саме за критерієм медичної правотворчості.

Закони, які приймає Верховна Рада України, є вищими нормативними актами, що регулюють найбільш важливі суспільні відносини в нашій державі. Вони встановлюють права й обов'язки осіб, визначають правила поведінки, які повинні виконуватися, тобто містять первинні норми. Щоб уникнути хаосу в нормативно-правовому забезпеченні в усіх сферах життя і діяльності, в тому числі й у сфері охорони здоров'я, всі інші нормативно-правові акти мають бути спрямованими на реалізацію законів.

Ієрархічно доцільно поділити систему українського законодавства в галузі охорони здоров'я на три групи: 1) Конституція України; 2) галузеві кодифіковані нормативно-правові акти, норми яких застосовуються в медичному праві (Цивільний, Кримінальний, Господарський кодекси, Кодекс законів про працю, Кодекс про адміністративні правопорушення тощо); 3) звичайні закони, прийняті Верховною Радою України (Основи законодавства України про охорону здоров'я, «Про екстрену медичну допомогу», «Про протидію захворюванню на туберкульоз», «Про страхування», «Про стандартизацію» тощо).

Характеризуючи закони, передусім виділяємо Конституцію України. Її як кодифікований акт найвищої сили ухвалено 28 червня 1996 р. на п'ятій сесії Верховної Ради України другого скликання. Конституція є Основним Законом нашої держави, головним джерелом права, визначає суспільний і державний устрій нашої країни, організацію, повноваження та взаємовідносини органів влади, основи організації державного управління, місцевого самоврядування, судової системи, основні засади виборчого права, правовий статус громадян. Найголовніші засади системи охорони здоров'я України закладені в ст. 3

Конституції, де зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. Ст. 3 свідчить, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність і головним обов'язком якої є утвердження й забезпечення прав і свобод людини. Спираючись на цю статтю, визначаємо, що життя і здоров'я людини в Україні зараховано до головних національних і соціальних цінностей, відповідальність за охорону яких бере на себе держава. Отже, право громадянина на життя і здоров'я ототожнюється з правом на охорону його життя і здоров'я державою.

Основне положення, що стосується охорони здоров'я, міститься в розділі II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Основною для всієї системи медичного законодавства є ст. 49, яка закріпила, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Конституція зазначає, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування, сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Наведені вище положення свідчать про спроби закріпити гарантії реалізації права на охорону здоров'я для її громадян.

Варто зазначити, що безліч статей із II розділу Конституції України можна побічно зарахувати до галузі медичного права. Зокрема, ст. 27 (обов'язок держави – захищати життя людини, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань); ст. 28 (жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідкам.); ст. 43 (кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється); ст. 46 (громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості й в інших випадках). Також у ст. ст. 34, 35, 36, 37, 39, 44 обмежується активність громадян (поширення інформації, релігійна діяльність, діяльність політичних партій і громадських організацій, мирні зібрання, страйк), якщо вона може завдати шкоди здоров'ю населення.

Далі в класифікації наводяться галузеві кодифіковані нормативно-правові акти, норми яких застосовуються в медичному праві. До цього списку належить більшість кодексів, прийнятих Верховною Радою України за всі роки її роботи. Зокрема, норми, які закріплюють, регулюють і захищають право людини на охорону здоров'я, містять Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Бюджетний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс цивільного захисту тощо. Здебільшого положення цих актів деталізують і розширюють тезу, закріплену в ст. 49 Конституції України, додаючи нові гарантії, що мають сприяти забезпеченню права на здоров'я та медичну допомогу.

Наступними за ієрархічною послідовністю є закони, які регламентують роботу охорони здоров'я. Сьогодні існує декілька класифікацій цих нормативно-правових актів. Найпоширенішим серед них є поділ за предметом правового регулювання, згідно з яким можна виділити такі групи: 1) надання медичної допомоги; 2) правовий статус пацієнтів; 3) правовий статус медичних і фармацевтичних працівників; 4) фінансування охорони здоров'я; 5) оздоровчо-профілактична діяльність; 6) забезпечення безпечних умов життєдіяльності; 7) організація та управління охорони здоров'я; 8) біоетика [3, с. 62–85; 4, с. 84–88]. До першої групи законів належать Основи законодавства України про охорону здоров'я; Закони України: «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.; «Про донорство крові та її компонентів» від 23 червня 1995 р.; «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 р.; «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004

р.; «Про імплантацію електрокардіостимуляторів» від 14 вересня 2000 р.; «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р. До другої групи, крім окремих положень Основ, належить Закони України: «Про захист прав споживачів», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», а також положення Господарського кодексу від 16 січня 2003 р. (ст. 246 містить важливе зауваження про заборону здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей). До третьої групи входять розділи Основ законодавства України про охорону здоров'я, окремі положення Цивільного процесуального кодексу від 18 березня 2004 р. (глави 10 і 11, що регулюють примусове надання психіатричної допомоги та поміщення до протитуберкульозного закладу), Закон України «Про лікарські засоби» й деякі положення Законів України: «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», «Про психіатричну допомогу».

До четвертої групи належать закони, які регулюють відносини щодо фінансування системи охорони здоров'я: Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р., Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 р., Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне та соціальне страхування від 14 січня 1998 р., Закон України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності». Також сюди доцільно зарахувати проекти законів про фінансування охорони здоров'я й медичне страхування [5], загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування [6], проте їх так і не було втілено в життя. До п'ятої групи законів, покликаних регулювати оздоровчо-профілактичну діяльність, умовно зараховують Закони України: «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р.; «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р.; «Про курорти» від 25 жовтня 2000 р.; «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15 лютого 1995 р.; «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 р.; «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 р.; «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 р. Шосту групу становлять Закони України, які гарантують безпечні умови життєдіяльності: «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.; «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р.; «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 6 вересня 2005 р.; «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 14 січня 1998 р.; «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 7 лютого 2002 р.

Регулювання питань організації й управління охороною здоров'я (сьома група) відображено в одному з чинних Законів України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р., що регулює правовідносини, пов'язані зі створенням, реєстрацією, виробництвом, контролем якості й реалізацією лікарських засобів, визначає права та обов'язки підприємств, установ, організацій і громадян, а також повноваження в цій сфері органів державної виконавчої влади й посадових осіб [4, с. 66]. Питання експертизи, що стосується й охорони здоров'я, регулює Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. У розділі IX «Медична експертиза» Основ визначено види медичної експертизи, коротко висвітлено їх зміст із посиланням на те, що порядок організації та проведення експертиз визначається підзаконними нормативно-правовими актами. До цієї групи законів належать Закони України: «Про рекламу», «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р., «Про Товариство Червоного Хреста України» від 2 листопада 2002 р. До восьмої групи пропонується зараховувати закони, які регулюватимуть питання біоетики, тобто морально-етичні, правові, соціально-економічні та філософські питання здоров'я і хвороб, життя і смерті людини й пошуку гідних моральних шляхів виходу з таких ситуацій. В Україні вже розроблено проект Закону України «Про правові основи біоетики і гарантії її забезпечення», який зареєстрований ще 8 червня 2005 р. за № 7625, але так і залишився проектом [4, с. 67].

Для нашого дослідження закони з питань охорони здоров'я зручно поділити на дві великі категорії. До першої доцільно зарахувати такі, які містять виключно норми медичного права

і стосуються питань, пов'язаних з охороною здоров'я в Україні. Друга група охоплює ширше коло законів, які поряд із медичними регулюють й інші суспільні відносини.

Верховна Рада України працює сесійно та ухвалює безліч законів. Щоб виявити динаміку прийняття законодавства з питань медичного права, розподілимо загальну кількість законів за роками парламентських скликань. Перший із графіків демонструє роки затвердження спеціалізованого законодавства, яке регулює лише правовідносини з охорони здоров'я. Тут розглядаються такі закони: Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р.; Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р.; Закони України: «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р.; «Про донорство крові та її компонентів» від 23 червня 1995 р. «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р.; «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 р.; «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.; «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 р.; «Про імплантацію електрокардіостимуляторів» від 14 вересня 2000 р.; «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 р.; «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 р.; «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 р.; «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» від 22 вересня 2005 р.; «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 6 жовтня 2005 р.; «Про затвердження Загальнодержавної програми боротьби з онкологічними захворюваннями на період до 2016 року» від 23 грудня 2009 р.; «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р.; «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії захворюванню на туберкульоз на 2012-2016 роки» від 16 жовтня 2012 р.; «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки» від 20 жовтня 2014 р. (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка прийняття законів, що містять виключно норми медичного права

З наведеної діаграми можна зробити певні висновки. Найбільш «урожайним» для власне медичного законодавства було третє скликання: прийнято п'ять законів. Найменш продуктивним виявилось п'яте скликання: не прийнято жодного закону, проте його термін був незначним – лише один рік. Також прикрим є те, що за поточне скликання досі не ухвалено жодного закону з медичного права.

Далі розглянемо динаміку прийняття законів, що поряд із медичними регулюють й інші суспільні відносини. Для аналізу використовувались такі закони: Закони України: «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р.; «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р.; «Про основи

соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р.; «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.; «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; «Про охорону праці» від 14 листопада 1992 р.; «Про охорону атмосферного повітря» від 16 листопада 1992 р.; Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.; «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 р.; «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 р.; «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р.; «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р.; «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р.; «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р.; «Про туризм» від 15 вересня 1995 р.; «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19 грудня 1995 р.; «Про страхування» від 7 березня 1996 р.; «Про рекламу» від 3 липня 1996 р.; Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р.; Закони України: «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 11 лютого 1998 р.; «Про відходи» від 5 березня 1998 р.; «Про курорти» від 5 жовтня 2000 р.; «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 22 лютого 2001 р.; Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р.; Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р.; Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 р.; Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.; Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.; Закони України: «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.; «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р.; Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р.; Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р.; Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р.; Закони України: «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 6 вересня 2005 р.; «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 4 вересня 2008 р.; «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р.; Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р.; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.; Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.; Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р.; Закони України: «Про стандартизацію» від 5 липня 2014 р.; «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка прийняття законів, що поряд із медичними регулюють й інші суспільні відносини

Ця діаграма свідчить, що пік законотворчості припав на перше і друге скликання: прийнято десять та одинадцять законів, відповідно. Під час четвертого скликання затверджено вісім законів, на третє й шосте скликання припало п'ять і шість законів, відповідно. На відміну від попереднього графіка, під час п'ятого та поточного восьмого скликання прийнято один закон – щодо регулювання ліцензування господарської діяльності в Україні.

Отже, Верховна Рада за роки незалежності України прийняла значну кількість якісних законів із медичного права, як спеціалізованих, так і загального змісту, положення яких мають стосунок до охорони здоров'я. Пік законотворчості припадав на дев'яності – початок двотисячних років, а сьогодні процеси розробки законодавства зовсім загальмувалися. Система норм охорони здоров'я потребує оновлення, і вже багато років медицина чекає на появу таких законів, які б регулювали питання загальнообов'язкового державного медичного страхування, належного фінансування охорони здоров'я, захисту прав пацієнтів, біоетики тощо. Проте подібні законодавчі ініціативи не розвиваються далі стадії підготовки законопроектів, яких конче потребує вся галузь охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта ; за заг. ред. проф. С.Г. Стеценка. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я : [монографія] / І.Я. Сенюта. – Львів : Астролябія, 2007. – 224 с.
4. Майданик Р. Законодавство України у сфері охорони здоров'я: система і систематизація / Р. Майданик // Медичне право. – 2013. – № 2. – С. 63-74.
5. Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування : Проект Закону України від 8 листопада 2003 р. № 3370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3370&skl=5.
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування : Проект Закону України від 21 березня 2013 р. № 2597 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20100408_0.html.
7. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main>.
8. Ціборовський О.М. Шляхи систематизації законодавства України у сфері охорони здоров'я / О.М. Ціборовський, С.В. Істомін, В.М. Сорока. – К. : ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України», 2011. – 72 с.

REFERENCES

1. Stetsenko, S.H., Stetsenko, V.Iu. and Seniuta, I.Ia. (2008), *Medychne pravo Ukrainy* [Healthcare Law], Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv "Pravova yednist", Kiev, Ukraine.
2. (1996), "The Constitution of Ukraine", Verkhovna Rada of Ukraine official web portal, available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (access February 15, 2017).
3. Seniuta, I.Ia. (2007), *Medychne pravo : pravo liudyny na okhoronu zdorovia : Monographia* [Medical law : the right to health care : Monograph], Astroliabiia, Lviv, Ukraine.
4. Maidanyk, R. (2013) "The legislation of Ukraine in the field of public health : system and systematization", *Medychne pravo*, no 2, pp. 63–74.

5. (2003), “On Financing of Health Care and Health Insurance” : Draft Law, Verkhovna Rada of Ukraine official web portal, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3370&skl=5 (access February 15, 2017).
6. (2013), “On Obligatory State Social Medical Insurance” : Draft Law, Official website of the Ministry of Health of Ukraine, available at : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20100408_0.html (access February 15, 2017).
7. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. The legislation of Ukraine, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main>(access February 15, 2017).
8. Tsiborovskyi, O.M., Istomin, S.V. ang Soroka, V.M. (2011), *Shliakhy systematyzatsii zakonodavstva Ukrainy u sferi okhorony zdorovia* [Ways of legislation systematization in the health care in Ukraine], DU “Ukrainskyi instytut stratehichnykh doslidzhen MOZ Ukrainy”, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.5 (045)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Миколенко В.А., к.ю.н., проректор

*Східноєвропейський університет економіки та менеджменту,
вул. Нечуя-Левицького, 16, м. Черкаси, Україна*

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій інтернаціоналізації конституційного права в контексті модернізації національної правоохоронної системи України. Проаналізовано функції й повноваження правоохоронних органів відповідно до європейських конституційно-правових стандартів. На підставі проведеного аналізу систематизовано форми, методи та практичні аспекти організації й діяльності національної правоохоронної системи в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. Наголошується, що побудова європейської правоохоронної системи є важливим напрямом діяльності держави та актуальним аспектом модернізації суспільного життя в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції й імплементації до українського законодавства європейських правових стандартів.

Ключові слова: прокуратура, правоохоронна система, правоохоронна діяльність, європейські стандарти, конституційна модернізація.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Миколенко В.А.

Восточноевропейский университет экономики и менеджмента, ул. Нечуя-Левицкого, 16, г. Черкассы, Украина

Статья посвящена исследованию современных тенденций интернационализации конституционного права в контексте модернизации национальной правоохранительной системы Украины. Проанализированы функции и полномочия правоохранительных органов в соответствии с европейскими конституционно-правовыми стандартами. На основании проведенного анализа систематизированы формы, методы и практические аспекты организации и деятельности национальной правоохранительной системы в современных условиях европейской межгосударственной интеграции. Отмечается, что построение европейской правоохранительной системы является важным направлением деятельности государства и актуальным аспектом модернизации общественной жизни в современных условиях европейской межгосударственной интеграции и имплементации в украинское законодательство европейских правовых стандартов.

Ключевые слова: прокуратура, правоохранительная система, правоохранительная деятельность, европейские стандарты, конституционная модернизация.

THE MODERN TRENDS IN THE INTERNATIONALIZATION OF CONSTITUTIONAL LAW IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF THE NATIONAL JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Mykolenko V.A.

East European University, Nechuy-Levitsky Str., 16, Cherkasy, Ukraine

The article is devoted to the investigation of current trends of internationalization of constitutional law in the context of modernization of the national judicial system of Ukraine. Analysed the functions and powers of law enforcement agencies in accordance with the European constitutional and legal standards. Based on the analysis, systematized forms, methods, and practical aspects of the organization and activities of the national law enforcement system in modern conditions of the European interstate integration. It is noted that the construction of the European judicial system is an important area of the state activity and a relevant aspect of the modernization of public life in modern conditions of the

European integration and implementation of interstate in the Ukrainian legislation with European legal standards.

It should be noted that the internationalization of peoples and progressive development of international cooperation are key factors of our time, causing the activation process of interaction and relationship of international and constitutional law. Therefore, the problem of the relationship between international and constitutional law and the consequent development of internationalization of constitutional law states is one of the central theories of the international law. The roots of this process are in ancient times, and long-term cooperation and relationship between the two systems of law developed under the strong influence of domestic law. Today, close interaction and relationship of international and constitutional law are seen as an important condition for the effectiveness of the international law. International law requires the state to achieve the final result – the full implementation of international legal obligations and good faith implementation of these commitments.

Thus, we should note the following important features of constitutional modernization of national law enforcement, which is a direct consequence of modern processes of internationalization of constitutional law within a unified European legal space: a) constitutional modernization law enforcement can apply only some of its elements but should comprehensively cover the whole set of institutions providing legal order in society; b) the purpose of the constitutional modernization of law enforcement is to enhance the inherent qualities of the system, i.e. its characteristics, inherent ipso facto, based on the law enforcement function of the state as such; c) the basic task of any improvements and reforms of law enforcement state in modern conditions of the European interstate integration is to improve the constitutional and legal protection of rights and freedoms of man and citizen as the highest social value inherent in European legal awareness and legal culture, embodied in appropriate institutional standards organization and law enforcement; d) constitutional modernization law enforcement system based on universal and regional institutional standards universally accepted among democratic states, the basic principle of operation of which is the rule of law; d) constitutional modernization law enforcement is a component of the constitutional development of society and, therefore, should consider and implement general trends and values, which constitute the foundation for a comprehensive constitutional reform that improve the organization and law enforcement, in particular, the prosecution cannot take place and be effective outside or contrary to common constitutional transformation within the national legal system.

Key words: prosecutors, law enforcement system, law enforcement, European standards, constitutional modernization.

Реформа правоохоронної системи є одним із найважливіших і визначальних напрямів сучасного конституційно-правового розвитку, оскільки спрямована на підвищення ефективності реалізації правоохоронної функції як іманентної характеристики демократичної, правової, соціальної держави за умови концептуального спрямування реалізації цієї функції на захист прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної й конституційної цінності в контексті всебічного втілення в регулювання суспільних відносин європейської правової традиції.

Своєчасність та актуальність комплексного дослідження конституційної модернізації прокуратури України зумовлюється декількома позиціями.

По-перше, від 2014 р. Українське суспільство розпочало принципово новий етап власного політико-правового та історичного розвитку, зважаючи на події Революції Гідності 2013-2014 рр., підписання й ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, як наслідок, ухвалення у 2014 р. нового Закону України «Про прокуратуру», який сформував нормативно-правові передумови для реальної побудови в Україні європейської моделі прокуратури, що ґрунтується на рамкових спільних інституціональних принципах і стандартах організації й діяльності.

По-друге, Україна як член Ради Європи з 1995 р. є суб'єктом виконання зобов'язань щодо перетворення прокуратури в інституцію, що відповідає європейським правовим стандартам, тобто не виконує функцій т.з. «загального нагляду» й попереднього слідства, а концентрується передусім на процесуальному керівництві та підтриманні державного обвинувачення в кримінально-правовій сфері.

По-третє, визначення й об'єктивації в конституційному законодавстві потребує місце прокуратури України в системі державних органів і відповідних гілок державної влади, адже

це місце досі залишається невизначеним і становить дискусійне питання у вітчизняній конституційно-правовій науці.

По-четверте, набуття чинності новим спеціальним законом про прокуратуру актуалізує необхідність проведення ретельних науково-практичних досліджень конституційно-правового статусу правоохоронних органів відповідно до ухвалених положень із погляду в тому числі порівняння його окремих елементів із відповідними інституціональними нормами законодавства європейських держав, виокремлення позитивного зарубіжного досвіду, який міг бути корисним у сучасних умовах розвитку українського конституціоналізму та інтенсифікації процесів реформи правоохоронної системи загалом.

Варто відзначити, що зазначена проблема досить ретельно розглядається у вітчизняній конституційно-правовій і міжнародно-правовій літературі. Зокрема, можна відзначити праці М.О. Баймуратова, Ю.О. Волошина, Л.Р. Грицаєнка, Ю.М. Грошевого, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, О.Р. Михайленка, Ю.М. Тодици, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка та інших дослідників.

Водночас ще не вироблено концептуальні підходи до модернізації правоохоронної системи України на тлі інтенсифікації впровадження європейських правових стандартів, теоретичної моделі державної політики та її реалізації щодо вдосконалення правового статусу прокуратури як структурного елемента правоохоронної системи держави, концептуального механізму реалізації реформи організації й діяльності органів прокуратури в Україні. Зокрема, ретельного розроблення потребують питання впливу інтернаціоналізації конституційного права на комплексні процеси модернізації національної правоохоронної системи в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

Мета статті – розкрити сучасні тенденції інтернаціоналізації конституційного права в контексті модернізації національної правоохоронної системи України.

Інтернаціоналізація конституційного права виражається в інкорпорації в конституційні норми міжнародних принципів, норм і стандартів, визначенні в конституційних нормах співвідношення міжнародного й конституційного права. Отже, міжнародне право слугує інструментом інтернаціоналізації внутрішнього права, його повороту до потреб зовнішніх зносин, з одного боку, і приведення до певного рівня єдиних стандартів – з іншого. Конституції держав набувають рис основних законів членів міжнародного співтовариства, зацікавлених у підтримці належного мирного міжнародного правопорядку.

Одночасно з процесом інтернаціоналізації внутрішнього права відбувається розвиток процесу конституціоналізації зовнішньої політики: вона стає особливою сферою дії основного закону держави. Проблема конституціоналізації міжнародного права – це, зокрема, і проблема впливу європейських загальних правових тенденцій на розвиток національного конституціоналізму. Виражається це в закріпленні в конституції норм, присвячених зовнішнім відносинам, цілям і принципам зовнішньої політики держави, відношенню до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, пріоритетності норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Процес інтернаціоналізації конституційного права сприяє відображенню у внутрішньодержавних нормах взаємоузгоджених інтересів держав. Унаслідок же конституціоналізації міжнародного права взаємоузгоджені інтереси трансформуються у власні інтереси держави.

Узгодження і взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного права здійснюється в структурі національного правопорядку, конституційних і галузевих відносинах, а також у правозастосуванні, відповідно, функціонально реалізується не тільки законодавчою й виконавчою владою, а й правосуддям.

Інтернаціоналізація означає насамперед зближення політичних і правових систем держав, поглиблення їхньої взаємодії, взаємного впливу. Інтернаціоналізація держави в основному визначається глобалізацією економіки та інших сфер життя суспільства [1, с. 261]. Але разом із тим на неї впливають й інші фактори, в тому числі притаманні саме політиці. На першому місці, звичайно, стоять інтереси безпеки. Надійно забезпечити безпеку держав можна лише спільними зусиллями.

Глобалізація виявляється в інтернаціоналізації внутрішнього права держав. Єдність світового співтовариства, зміцнення взаємозалежності держав диктують необхідність того, щоб соціально-економічні й політико-правові системи держав були сумісні і здатні взаємодіяти одна з одною та з глобальною системою держав загалом як її складові частини. Проблема вирішується в процесі взаємодії міжнародного і внутрішнього права. В ім'я забезпечення єдності міжнародного співтовариства держави повинні підкорятися встановленому ними порядку, який є соціально, політично необхідним. Це стосується діяльності не тільки міжнародної, а й внутрішньодержавної тією мірою, якою вона зачіпає міжнародні відносини. Забезпечення такого становища вимагає визнання пріоритету міжнародного права як у зовнішній, так і у внутрішній політиці.

Підсумовуючи все вищевикладене, варто відзначити, що інтернаціоналізація життя народів і розвиток міжнародного співробітництва, що прогресує, є найважливішими факторами сучасності, які зумовлюють процес активізації розвитку взаємодії та взаємозв'язку міжнародного й конституційного права. Тому проблема співвідношення міжнародного й конституційного права і, як наслідок цього, розвитку процесів інтернаціоналізації конституційного права держав є однією з центральних у теорії сучасного міжнародного права. Корені розвитку цього процесу йдуть у глибоку давнину, і тривалий час взаємодія та взаємозв'язок двох систем права розвивалися під сильним впливом внутрішньодержавного права. Сьогодні тісна взаємодія та взаємозв'язок міжнародного й конституційного права розглядаються як важлива умова ефективності дії міжнародного права. Міжнародне право вимагає від держави досягнення кінцевого результату – повного виконання міжнародно-правових зобов'язань, а також добросовісного виконання цих зобов'язань.

Інтернаціоналізація означає зближення політичних і правових систем держав, поглиблення взаємодії та їх взаємного впливу. Перші процеси інтернаціоналізації почали свій розвиток ще в Стародавніх Греції й Римі. Важливу роль у процесі інтернаціоналізації державно-правових концепцій, принципів та інститутів у Західній Європі відіграла рецепція римського права. Отже, перші витoki процесів інтернаціоналізації з'явилися ще в давні часи.

На теперішній час важливими є єдність світового співтовариства, зміцнення взаємозалежності держав, які диктують необхідність того, щоб їхні соціально-економічні та політико-правові системи були сумісні і здатні взаємодіяти між собою й із глобальною системою загалом як її складові частини. Тому розвиток і функціонування процесів інтернаціоналізації конституційного права держав сьогодні є актуальними.

Творення нового світового порядку являє собою складний, багатовимірний процес, що розгортається на трьох основних рівнях – глобальному, регіональному та національному. Утім на цих рівнях спостерігаються різні темпи й ритми, що породжує гострі суперечності між учасниками міжнародного життя.

Великого значення набуває вдосконалення механізму втілення в практику зовнішньої політики держави в умовах глобалізації та процесів інтернаціоналізації тих принципів, які сприятимуть формуванню широкої міждержавної взаємодії інтересів людства й надійної системи миру, безпеки та міжнародного співробітництва [2, с. 125].

У 70–80 роки ХХ століття поняття інтернаціоналізації визначалося як об'єктивна тенденція суспільного розвитку, яка виражає процес єдності всіх націй, що зростає, на матеріально-технічній основі, яка в кінцевому підсумку має зумовити злиття всіх націй у єдиному

безнаціональному людстві [3, с. 32]. Подібна точка зору обґрунтовувалася не лише конкретно-історичними умовами формування концептуальних основ радянського вітчизняного суспільствознавства, що визнавало за ідеал тенденцію до ліквідації соціальних відмінностей, у тому числі національних, а й неготовністю юридичної науки теоретично обґрунтувати процеси інтернаціоналізації права.

На розвиток зарубіжної юридичної науки в цей період вивчення процесів інтернаціоналізації права вплинула парадигма модернізації, яка передбачала, зокрема, положення про ослаблення значення національного й етнічного факторів у міру розвитку науково-технічного та економічного прогресу. Деякі з цих підходів реалізовувалися й у радянському праві, яке формувало модель соціалістичного права для багатьох держав комуністичного розвитку під впливом ідей інтернаціоналізації [4, с. 312].

У 60-70-і роки ХХ століття, коли активні процеси інтернаціоналізації відбувалися майже на всіх континентах, у радянському суспільствознавстві почали формуватися колективні теоретичні концепції «соціалістичної інтеграції» та «єдиного комплексу соціалістичних держав», які були сформульовані на основі нового підходу до взаємозв'язків держав із соціалістичним ладом з урахуванням тривалих тенденцій науково-технічного прогресу [5, с. 200].

З початку 1990-х років у вітчизняній літературі спостерігається різке скорочення кількості робіт, безпосередньо присвячених проблемі інтернаціоналізації. Лише в окремих монографіях вона ставилася як предмет спеціального аналізу [5, с. 200]. Основною причиною різкого спаду активності в розробці цієї теми є загострення національних відносин. Домінуючі напрями їх сучасного розвитку витіснили на периферію наукових інтересів проблему інтернаціоналізації в загальноприйнятому її розумінні – як тенденції до зростання єдності національних спільностей і подолання національної ізоляції. У літературі ця проблема поступилася місцем питанням міжнародної напруженості й конфліктів, національної ідентифікації, національного самовизначення. Якщо ж вона порушується, то, як правило, в негативному аспекті та під час обговорення інших питань: розвитку національної культури, національної свідомості тощо. Інтернаціоналізація розглядається переважно як процес, протилежний збереженню національних особливостей у різних своїх виявах, а тому йде врозрід із національним розвитком і самостійністю тих чи інших спільнот [6, с. 3].

Так, аналізуючи суперечності у сфері національних відносин, Е. Баграмов виділяє такі: «... у сфері політики – суперечність між інтернаціоналізацією, зближенням народів і їхньою прихильністю до етнічної території; в економіці – суперечність між тенденцією до інтернаціоналізації, до розвитку інтеграційних зв'язків; у сфері духовного життя – суперечність між підвищенням національної самосвідомості й поглибленням інтернаціоналізації» [7, с. 40].

Отже, сама інтернаціоналізація розглядається як така, що існує разом із національним розвитком, поряд із розвитком національної самосвідомості й національним відокремленням. Якщо у вітчизняній літературі проблема інтернаціоналізації практично перестала обговорюватися (виняток становлять публікації з проблем сучасного світового економічного розвитку), то в зарубіжній вона продовжує залишатися досить актуальною науковою темою. Тут можна виділити два основні напрями у змістовій інтерпретації феномена інтернаціоналізації. У рамках першого він асоціюється з розширенням сфери дії тих чи інших явищ, як правило, до масштабів світового співтовариства, тому розглядається в безпосередньому зв'язку з процесом глобалізації. У цьому контексті обговорюється інтернаціоналізація виробництва, капіталу, економіки [8], управління [9], засобів масової інформації [10], добробуту, культури, безпеки [11] тощо. Інтернаціоналізація в цьому випадку розуміється як своєрідна форма «усуспільнення» тих чи інших явищ.

Інший напрям зарубіжних досліджень представлено роботами, в яких аналізується зв'язок проблеми інтернаціоналізації з поняттями нації, націоналізму, етнічної спільності, етнічної групи [12], міжетнічної взаємодії й конфлікту [13], виділяються різні форми

інтернаціоналізації як альтернативи репрезентації міжнародного співтовариства як системи держав [14] тощо.

Отже, завдяки процесам інтернаціоналізації зроблені позитивні кроки щодо розробки нового законодавства, здатного забезпечити кардинальні зміни в конституційному та суспільному ладі.

Отже, варто відзначити такі найважливіші особливості конституційної модернізації національної правоохоронної системи, що є безпосереднім наслідком впливу сучасних процесів інтернаціоналізації конституційного права в межах уніфікованого європейського правового простору: а) конституційна модернізація правоохоронної системи не може стосуватися лише окремого її елемента, а повинна комплексно та взаємопов'язано охоплювати всю сукупність інститутів забезпечення правового порядку в суспільстві; б) метою конституційної модернізації правоохоронної системи є покращення іманентних якостей такої системи, тобто тих її характеристик, що притаманні їй *ipso facto*, виходячи з правоохоронної функції держави як такої; в) основним завданням будь-яких удосконалень і перетворень правоохоронної системи держави в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції є вдосконалення конституційно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної цінності, притаманної європейській правовій свідомості та правовій культурі, втілених у відповідних інституціональних стандартах організації й діяльності правоохоронних органів; г) конституційна модернізація правоохоронної системи ґрунтується на універсальних і регіональних інституціональних стандартах, загальноновизнаних серед демократичних держав, основним принципом функціонування яких є принцип верховенства права; д) конституційна модернізація правоохоронної системи є складовим елементом конституційного розвитку суспільства загалом, а тому має враховувати та втілювати загальні тенденції й ціннісні орієнтири, що становлять фундамент комплексної конституційної реформи, тобто вдосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, зокрема прокуратури, не може відбуватися й бути ефективним поза або всупереч загальним конституційним перетворенням у рамках національної правової системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : [учебник для студентов юридических факультетов и вузов] / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
2. Лозовицький О. Інтернаціоналізація та глобалізація як головні тенденції етнонаціонального розвитку / О. Лозовицький // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 6. – С. 123-128.
3. Копылов И.Я. Интернационализация: сущность, тенденции, перспективы / И.Я. Копылов. – Минск : Беларусь, 1977. – 205 с.
4. Назаров Б.Л. Социалистическое право в системе социальных связей: развитие взглядов на основные внутренние и внешние связи социалистического права / Б.Л. Назаров. – М. : Наука, 1976. – 341 с.
5. Попков Ю.В. Процессы интернационализации на современном этапе: теоретико-методологический анализ / Ю.В. Попков. – Новосибирск : Наука, 1990. – 221 с.
6. Попков Ю.В. Интернационализация: новый взгляд на старую проблему / Ю.В. Попков // Гуманитарные науки в Сибири. – 2000. – № 1. – С. 2-3.
7. Баграмов Э. Национальная политика и современность / Э. Баграмов // Народный депутат. – 1990. – № 1. – С. 36-42.
8. Berberoglu B. The internationalization of capital and its impact on labor on a world scale / B. Berberoglu // Intern. rev. of mod. sociology. – Dekald, 1990. – Vol. 20. – № 2. – P. 28-36.

9. Derr C.B. Internationalizing managers: Speeding up the process / C.B. Derr // *Europ. management j.* – Oxford, 1993. – Vol. 11. – № 4. – P. 50-58.
10. Wilke J. Internationalisierung der Massenmedien: Auswirkungen auf die internationale Politik / J. Wilke // *Intern. Politik.* – Bonn, 1996. – J. 51. – № 11. – P. 46-58.
11. Zurn M. Jenseits der Staatlichkeit: Uder die Folgen der ungleichzeitigen Denationalisierung / M. Zurn // *Leviathan.* – Opladen, 1992. – Jg. 20. – H. 2-8.
12. Gellner E. Nations and Nationalism / E. Gellner. – Oxford, 1983. – 300 p.
13. Nash M. The cauldron of ethnicity in the modern world / M. Nash. – Chicago ; L. : Univ. of Chicago press, 1989. – 250 p.
14. Rosow S.J. The forms of internationalization: representation of Western culture on a global scale / S.J. Rosow // *Alternatives.* – Delhi-N.-Y., 1990. – Vol. 15. – № 3. – P. 12-18.

REFERENCES

1. Lukashuk, I.I. (2005), *Mezhdunarodnoe pravo. Obshchaya chast : uchebnik dlya studentov yuridicheskikh fakultetov i vuzov* [International law. General part : textbook for students of law faculties and universities], Volters Kluver, Moscow, Russia.
2. Lozovitskyi, O. (2011), “Internationalization and globalization as the main trends of ethno-national development ”, *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny*, iss. 6, pp. 123-128.
3. Kopylov, I.Ya. (1977), *Internatsionalizatsiya: sushchnost, tendentsii, perspektivy* [Internationalization: the essence, prospects], Minsk, Byelorussia.
4. Nazarov, B.L. (1976), *Sotsialisticheskoe pravo v sisteme sotsialnykh svyazey: razvitie vzglyadov na osnovnye vnutrennie i vneshnie svyazi sotsialisticheskogo prava* [Socialist Law in the system of social relations: development of views on the main internal and external relations of socialist rights], Nauka, Moscow, Russia.
5. Popkov, Yu.V. (1990), *Protsessy internatsionalizatsii na sovremennom etape: teoretiko-metodolohicheskii analiz* [Internationalization processes at the present stage: theoretical and methodological analysis], Nauka, Novosibirsk, Russia.
6. Popkov, Yu.V. (2000), “Internationalization: a new look at the old problem”, *Humanitarnye nauki v Sibiri*, no. 1, pp. 2-3.
7. Bahramov, E. (1990), “National politics and modernity”, *Narodnyi deputat*, no. 1, pp. 36-42.
8. Berberoglu, B. (1990), “The internationalization of capital and its impact on labour on a world scale”, *Intern. rev. of mod. sociology*, Dekald, Vol. 20, no. 2, pp. 28-36.
9. Derr, C.B. (1993), “Internationalizing managers: Speeding up the process”, *Europ. management j.*, Oxford, Vol. 11, no. 4, pp. 50-58.
10. Wilke, J. (1996), “Internationalisierung der Massenmedien: Auswirkungen auf die internationale Politik”, *Intern. Politik*, Bonn, J. 51, no. 11, pp. 46-58.
11. Zurn, M. (1992), “Jenseits der Staatlichkeit: Uder die Folgen der ungleichzeitigen Denationalisierung”, *Leviathan*, Opladen, Jg. 20, pp. 2-8.
12. Gellner, E. (1983), *Nations and Nationalism*, Oxford, 300 p.
13. Nash, M. (1989), *The cauldron of ethnicity in the modern world*, Univ. of Chicago press, 250 p.
14. Rosow, S.J. (1990), “The forms of internationalization: representation of Western culture on a global scale”, *Alternatives*, Delhi-N.-Y., Vol. 15, no. 3, pp. 12-18.

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.44: 336.763

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДИЛЕРСЬКИЙ ДОГОВІР: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ

Бутрин-Бока Н.С., к.ю.н, доцент

*Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна
butrin-n@mail.ru*

Дослідження присвячене аналізу правової природи дилерського договору, визначенню його особливостей. Автором проведено правову оцінку регулювання відносин, пов'язаних із дилерським договором. Крім того, зроблено певні висновки.

Ключові слова: корпоративні права, акціонерні товариства, дилерський договір, дилер, право власності, представництво, цінний папір, акція.

К ВОПРОСУ О ДИЛЕРСКОМ ДОГОВОРЕ: ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Бутрин-Бока Н.С.

*Тернопольский национальный экономический университет, ул. Львовская, 11, г. Тернополь, Украина
butrin-n@mail.ru*

Исследование посвящено анализу правовой природы дилерского договора, определению его особенностей. Автором проведена правовая оценка регулирования отношений, связанных с дилерским договором. Кроме того, сделаны определенные выводы.

Ключевые слова: корпоративные права, акционерные общества, дилерский договор, дилер, право собственности, представительство, ценная бумага, акция.

TO THE ISSUE OF DEALER AGREEMENT: LEGAL ANALYSIS AND SOME FEATURES

Butryn-Boka N.S.

*Ternopil National Economic University, St. Lvivska, 11, Ternopil, Ukraine
butrin-n@mail.ru*

As a dealer agreement is relatively new in civil law and is characterized by certain features and, moreover, the judicial practice also has problems, thus the relevance of the research is undoubtedly important.

It should be noted and agreed that the formation of dealer agreements has its own advantages for a producer, among which are: entrance to new markets; provision of advertising in the distributor's region; possibility to receive payment for goods immediately after its delivery (as distinct from consignments), and others. For a distributor, this agreement also has certain advantages.

Dealer agreements envisage passing of the title of the goods to the dealer (mediator), who takes on the obligation to conduct its further realization to direct consumers on terms specified by the dealer agreement. The object of the latter is a commission of purchase and sale actions and provision of services on further market promotion (sales) of a product to the third party (retail consumers), which gives grounds to recognize these deals as mixed or non-defined agreements.

A feature of the dealer agreement lies in the fact that purchase and sale are performed not under the condition (resolutive or termination) but the cross obligation of the dealer (buyer).

Thus, the conducted analysis allows making the following conclusions: dealer activity is a separate type of intermediary activity. The agreement is compensation, bilateral, terminal. The dealer agreement should be considered as a deal, according to which one party (supplier) delivers goods (services) to the dealer, who is obliged to resell direct (retail) consumers in the defined territory at agreed prices, and also to

provide services related to the placement of goods on the terms of such an agreement; a separate type of dealer activity is an activity in security trading, conclusion by a stockjobber of civil agreement on securities other financial instruments in his own name and at his own expense for the purpose of resale, except as provided by law.

Key words: corporate laws, joint-stock companies, dealer agreement, dealer, right of ownership, representative office, security, stock.

З урахуванням усіх привілеїв дилерські договори справедливо можна зарахувати до особливого виду відносин посередництва. У юридичному розумінні термін «посередництво» прийнято розглядати у вузькому та широкому значеннях. Посередництво у вузькому значенні – це діяльність посередника, яка спрямована лише на сприяння в укладенні угод на підставі умов, створених безпосередню контрагентами (просте посередництво). Зазвичай фігура такого посередника розглядається в юридичній літературі шляхом його порівняльно-правового аналізу з представником, а їх розмежування здійснюється за юридичним критерієм.

Проблеми комерційного представництва розглядалися Г. Сальніковою, Ю. Свядосцем та іншими, але переважно в контексті загальнотеоретичної характеристики посередницьких договорів, порівняльного аналізу їх окремих різновидів або суто прикладного порядку укладення і змісту договірних зобов'язань.

Оскільки дилерський договір є відносно новим у цивілістиці та окреслює себе певними особливостями, а крім того, існують проблеми й у судовій практиці, актуальність дослідження, безумовно, важлива. Визначення певної особливості правової природи і є завданням статті.

Питанням дослідження фінансового ринку насамперед присвячені праці вчених-економістів. Економічним аспектам фінансового ринку присвячені праці В. Ходаківської, О. Іваницької, В. Шелудько. Окремі аспекти здійснення дилерської діяльності на фінансовому ринку досліджували правознавці А. Нестеренко, О. Ящищак. Особливості правового статусу первинних дилерів вивчали В. Павлов, М. Трофімчук, С. Лондар, В. Башко. Правовий статус саморегульованих організацій на фінансовому ринку досліджували О. Ящищак, О. Кологойда. Загальнотеоретичні питання здійснення дилерської діяльності окреслювали в працях В. Семеусов, Є. Шустерман, Р. Майданик, В. Резнікова, С. Бервено. У наш час у розроблення проблеми впливу державних цінних паперів на економічну систему значний внесок зробили зарубіжні дослідники: М. Алексєєв, В. Никифорова, В. Островська, Ю. Данілов, Д. Коен, В. Муратов, С. Майоров, М. Обстфельд, Дж. Сакс та інші.

Проаналізуємо твердження науковців. Г. Сальнікова в дисертаційному дослідженні «Правове регулювання посередництва в підприємницькій діяльності» з'ясувала, що посередницьке правовідношення є як зобов'язанням, за якому одна особа (посередник) зобов'язується сприяти іншій особі (клієнту) в установленні, зміні або припиненні правовідносин у сфері підприємницького обороту, а клієнт зобов'язується оплатити надану послугу. Підставою виникнення посередницького правовідношення є договір. Автор відзначає, що специфіка змісту посередницького правовідношення визначається метою, з якою в нього вступають клієнт і посередник, – сприяння в установленні нового правовідношення з третіми особами. Тому об'єктом і матеріальним змістом посередницького правовідношення є активні дії щодо надання послуг контрагентам. Посередницьке правовідношення має майновий характер [1, с. 8].

Відносини комерційного представництва регулюються нормами як Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, так і Господарського кодексу (далі – ГК) України [2].

У ст. 243 ЦК України ці відносини розглядаються як комерційне представництво. Комерційним представником є особа, яка постійно й самостійно виступає представником підприємців під час укладення ними договорів у сфері підприємницької діяльності.

Комерційне представництво одночасно кількох сторін правочину допускається за згодою цих сторін і в інших випадках, установлених законом [2].

Повноваження комерційного представника можуть бути підтверджені письмовим договором між ним та особою, яку він представляє, – довіреністю [2].

Варто звернути увагу на те, що довіреність не є єдиним документом на підтвердження повноважень комерційного представника. Через «або» в ст. 243 ЦК України окремо згадується письмовий договір [2].

Комерційне представництво, за нормами ЦК України, є різновидом загального поняття представництва згідно зі ст. 237 ЦК України. Кодекс визначає таке представництво, як праввідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Не є представником особа, яка хоча й діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому угод [2]. Загальне представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, установлених актами цивільного законодавства [2].

Л. Костенко, ототожнюючи дилерський договір із дистриб'юторським, зазначає, що основою побудови взаємовідносин між виробниками товару, дистриб'юторами й дилерами є господарський договір. Сторони договору укладають його, виходячи з власних потреб і зиску та використовуючи ті норми законодавства, які регулюють інші види договорів і які можна використати під час укладення дистриб'юторських договорів (наприклад, поставки, комісії, консигнації, комерційної концесії, франчайзингу тощо). Зупинимося більш детально на деяких особливостях дистриб'юторських відносин і договорах, що їх установлюють [3].

Варто зазначити, що укладання дистриб'юторських договорів для виробника має свої плюси, серед яких – вихід на нові ринки збуту; забезпечення реклами свого товару в регіоні, де знаходиться дистриб'ютор; можливість отримати плату за товар зразу ж після його поставки (на відміну від консигнації); виключає ризик збитків і псування товару на території іншої країни (якщо дистриб'ютор – іноземна фірма), оскільки право власності на товар переходить до дистриб'ютора зразу ж після його придбання [3].

Певні переваги має такий договір і для дистриб'ютора. Зокрема, як посередник він має велику підприємницьку незалежність, самостійно встановлює відпускні ціни; має можливість отримати монопольне право на продаж товарів виробника на певній території. Особливо це вигідно і престижно, коли виробник є відомою компанією з гарною репутацією на ринку [3].

Дилерські договори передбачають перехід права власності на товар до дилера (посередника), який зобов'язується провести його подальшу реалізацію безпосереднім споживачам на умовах, визначених дилерським договором. Останні мають своїм предметом учинення дій із купівлі-продажу й надання послуг із подальшого просування (реалізації) товару на ринку третім особам (роздріб ним споживачам), що дає підстави визнавати такі правочини змішаними або непоіменованими договорами (*innominati contractus*), тобто правочинами, які прямо не передбачені серед самостійних договірних типів і не суперечать закону. Такі договори визнаються правомірними в силу диспозитивності цивільно-правового регулювання, передбаченого ст. ст. 4 і 151 ЦК України, оскільки вони хоча й не передбачені законом, але йому не суперечать.

Природа дилерського договору невідривно впливає з визнаних доктринами й формалізованим цивільним правом розумінням непоіменованих і змішаних договорів, виділення яких у доктрині ґрунтується на відмінностях легального закріплення в цивільному законодавстві [4, с. 106].

Особливість дилерського договору полягає в тому, що купівля-продаж здійснюється не під умовою (відкладальною чи скасувальною), а під зустрічне зобов'язання дилера (покупця) здійснювати послуги з просування такого чи аналогічних товарів на відповідному ринку. Потреба у формуванні цього нового для нашого права типу договору зумовлена ускладненням умов конкуренції та вимог до реалізації й обслуговування окремих груп товарів. Виробники та оптові продавці, зацікавлені в стабільних продажах товарів, згоджуються на надання пільгових умов покупцю (знижки продажної ціни, безоплатне надання послуг післягарантійного обслуговування тощо) під зобов'язання оптових покупців (дилерів) надавати рекламні, інформаційні, сервісні (ремонтні, консультаційні тощо) послуги з просування поставлених і майбутніх до продажу товарів [4, с. 106].

За своїм характером дилерський договір належить до підприємницьких (неспоживчих) правочинів. Продавець або обидві сторони такого договору завжди є суб'єктами підприємницької діяльності, що зумовлено метою подальшої реалізації проданого дилеру товару безпосереднім споживачам. Розуміння дилерського договору, змішаного підприємницького (неспоживчого) договору з елементами купівлі-продажу й угоди про надання послуг зумовлює необхідність застосування до відносин за цим договором у відповідних частинах положень актів цивільного законодавства про договори купівлю-продаж і надання послуг [4, с. 106].

Дилерський договір (англ. *dealer* – торговець, агент) є довгостроковою угодою, згідно з якою одна сторона – дилер, зазвичай суб'єкт підприємницької діяльності, підтримує господарський зв'язок із другою стороною – генеральним постачальником (виробником, імпортером) – на підставі довгострокового договору та реалізує за погодженими цінами на певній частині території країни товари (послуги), надані виробником (імпортером) із відповідними знижками, але за умови досягнення певного обсягу товарообороту. Дилерські (дистриб'юторські) договори, договори економічного посередництва спрямовані на сприяння комерційній реалізації товарів і/або послуг між підприємцями-продуцентами й оптовими торговцями або між оптовими й роздрібними торговцями, а також між зазначеними підприємцями та індивідуальними покупцями (споживачами) товарів і/або послуг. Серцевиною домовленостей дилерських договорів є умови про передачу продавцем (постачальником, виробником) товару у власність дилера (розповсюджувача, дистриб'ютора) із зобов'язанням наступного його перепродажу своїй клієнтурі через власну роздрібну торгову мережу. Дилер, не будучи формально юридичним представником, економічно пов'язує своїми операціями виробника чи оптового торговця з ринком, виконує з економічного погляду посередницькі функції. Юридичні та економічні наслідки перепродажу повністю покладаються на такого посередника (тобто дилера), а його прибуток визначається різницею покупної й перепродажної ціни товару, а також за рахунок зміни курсу валют і цінних паперів [4, с. 106].

Дилерським договором передбачається рекомендоване значення відпускнуої ціни, хоча це не означає заборону дилеру продавати продукцію в регіоні за іншою, більш високою, ціною. Однак дилер попереджається, що в цьому випадку продавець (постачальник) залишає за собою право поставити товар у цей регіон кінцевому споживачеві саме за ціною, що рекомендується. Договором може передбачатися право продавця на підвищення передбачених договором цін або зміну асортименту й кількості товару, що підлягає поставці, якщо дилер неналежно виконує обов'язки щодо сплати товару за дилерським договором [4, с. 106].

Право власності на придбане майно виникає в дилера з моменту його передачі, якщо договором не передбачено інше (на умовах відстрочки, розстрочки тощо).

Зазвичай дилерський договір містить також положення про порядок використання фірмового найменування постачальника, проведення реклами й маркетингу, відповідальність сторін тощо [4, с. 106].

Як ми знаємо, дилерська діяльність дуже поширена на фінансовому ринку, на фондовому ринку вважається господарсько-торговельною. Така діяльність на фондовому ринку може бути розділена на дилерську діяльність і первинну дилерську діяльність. Первинним дилером в Україні може виступати лише банк. Особливість первинної дилерської діяльності полягає в здійсненні торгівлі цінними паперами, емітованими державою, на відміну від дилерської діяльності на ринку цінних паперів. Підтримуємо думку, що якщо проводити паралель між дилерством на товарному ринку та на ринку цінних паперів, то первинне дилерство на ринку цінних паперів можна порівняти з ексклюзивним дилерством на товарному ринку. Підтвердженням такої позиції, на нашу думку, є таке: 1) обмежене коло покупців (дилерів), яким постачається товар (цінні папери); 2) фіксація в договорі кількості товарів (цінних паперів), які дилер зобов'язаний придбати в постачальника за певний період; 3) особливі умови купівлі-продажу (зменшена ціна) [5, с. 38].

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає, що дилерська діяльність – укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені й за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом [6].

Торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений коштами статутний капітал у розмірі не менше як 500 тисяч гривень [6]. У статутному капіталі торговця цінними паперами частка іншого торговця не може перевищувати 10 відсотків [6].

Відповідно до Правил (умов) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами, предметом дилерського договору є купівля, продаж, позика або міна цінних паперів чи інших фінансових інструментів. Окрім того, дилерський договір, має містити:

- а) реквізити ідентифікації цінного папера або іншого фінансового інструмента;
- б) кількість цінних паперів або інших фінансових інструментів (у разі придбання цінних паперів інституту спільного інвестування їх кількість визначається з урахуванням ст. 56 Закону України «Про інститути спільного інвестування»);
- в) суму договору;
- г) умови й термін/строк оплати цінних паперів або інших фінансових інструментів, які є об'єктом цивільних прав за договором;
- д) умови і строк здійснення переходу прав власності на цінні папери або інші фінансові інструменти;
- е) спосіб проведення розрахунків (із дотриманням/без дотримання принципу «поставка цінних паперів проти оплати»);
- ж) місце виконання договору (на фондовій біржі/поза фондовою біржею) [7].

Інститут первинних дилерів – це спеціальна угода між урядом і фінансовими посередниками, що працюють на ринку державних облігацій. Угода є добровільною для обох сторін і може мати досить неформальний характер, такий як Меморандум про взаєморозуміння, або базуватися на формальному документі, що є юридично обов'язковим. Звичайно, первинні дилери отримують певні привілеї й пільги, такі як переважний доступ до первинного ринку. Зі свого боку дилери перебирають низку зобов'язань, спрямованих на поліпшення функціонування первинного і вторинного ринку державних цінних паперів і ліквідності на цих ринках. Як третій наслідок, уряд і дилери, що можуть бути банками або іншими фінансовими установами, можуть отримати переваги від домовленості [8].

Первинними дилерами є визначені Мінфіном банки, які взяли на себе зобов'язання співпрацювати з Міністерством у частині розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів в обмін на виключне право участі в розміщеннях облігацій внутрішніх державних

позик (далі – облігації) та переважне право брати участь в інших операціях, що проводить Мінфін із такими облігаціями [9].

Актуальним для розуміння правової природи відносин комерційного представництва є Постанова Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) від 26.09.2012 по справі № 5006/20/8/2012.

ТОВ «...» (далі – Позивач) звернулося до ТОВ «П. ...» (далі – Відповідач) про визнання недійсними окремих пунктів дилерського договору. Господарськими судами попередніх інстанцій встановлено, що, відповідно до умов цього договору, постачальник зобов'язується передати, а дилер прийняти права та обов'язки з розповсюдження на території України продукції постачальника. Крім цього, передбачено, що постачальник зобов'язується виготовити й передати у власність дилера, а дилер приймати й оплачувати отриману продукцію в порядку та на умовах, передбачених цим договором;

Розділом 4 спірного дилерського договору передбачені зобов'язання дилера, до яких, зокрема, належать зобов'язання щодо розповсюдження продукції постачальника на території, зазначеній у п. 2.1 договору, сприяти збільшенню обсягів продажів продукції постачальника; зокрема здійснювати самостійно й за власний рахунок пошук покупців на продукцію та здійснювати від свого імені й за свій рахунок покупку продукції та її реалізацію споживачам [10].

Розділом 5 дилерського договору передбачені зобов'язання відповідача, зокрема постачальник передає дилеру право бути представником продукції на території, зазначеній у п. 2.1 договору [10].

Відповідно до п. 5.2 дилерського договору, постачальник не займається самостійним збутом продукції на території діяльності дилера, зазначеній у п. 2.1 договору. У разі звернення безпосередньо до постачальника потенційних покупців, розташованих на території діяльності дилера, постачальник не веде з ними переговори безпосередньо та не укладає з ними договори, а направляє їх до дилера для ведення переговорів і укладення договорів [10].

Пункт 5.3 дилерського договору передбачає, що постачальник зобов'язується більше ні з ким не укладати дилерські договори про просування продукції постачальника на території діяльності дилера [10].

В обґрунтування позову позивач із посиланням на ст. 207 ГК України зазначає, що спірні пункти дилерського договору суперечать ст. ст. 29, 30, 32, 34 ЦК України і ст. 10 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Крім того, наполягає на тому, що керівник товариства не вправі підписувати договір та укладати будь-яку угоду, яка не відповідає Статуту товариства й позбавляє товариство позивача можливості вільно здійснювати, без будь-яких обмежень, основні види економічної діяльності [10].

Доводи заявника про те, що відповідач виступає як представник, тобто дилерський договір містить ознаки, крім договору поставки, інституту представництва, безпідставні, оскільки, відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 237 ЦК України, представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Не є представником особа, яка хоча й діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому угод. Тим часом спірний дилерський договір чітко зазначає, що дилер здійснює від свого імені й за свій рахунок як купівлю продукції (в контексті п. 2.1 договору отримує права та обов'язки на отриману продукцію), так і її реалізацію (п. 4.3 договору) [10].

ВГСУ окремо відзначив, що коло угод, які мають право укладати суб'єкти господарювання, не визначається якимось вичерпним переліком і не обмежується лише тими угодами, що впливають із основного змісту їх діяльності. Отже, недійсними за вказаною в ч. 1 ст. 207 ГК

України основою повинні визнаватися лише ті угоди, які прямо суперечать цілям юридичної особи, зазначеним у законі, який регулює його діяльність, або в установчих документах [10].

Отже, з проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

- дилерська діяльність є окремим видом посередницької діяльності. Договір є оплатним, двостороннім, строковим. Під дилерським договором необхідно розуміти такий правочин, відповідно до якого одна сторона (постачальник) здійснює поставку товару (послуг) дилеру, який зобов'язується перепродати безпосереднім (роздрібним) споживачам на визначеній території за погодженими цінами, а також надання послуг, пов'язаних із розміщенням товарів на умовах такого договору. Право власності на придбане майно виникає в дилера з моменту його передачі, якщо договором не передбачено інше (на умовах відстрочки, розстрочки тощо).
- окремим видом дилерської діяльності є дилерська діяльність щодо здійснення торгівлі цінними паперами, укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сальнікова Г.І. Правове регулювання посередництва в підприємницькій діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.І. Сальнікова. – Х., 2003. – 12 с.
2. Теньков С. Як правильно оформити комерційне посередництво: дилери, агенти, принципал ... / С. Теньков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uris-c.com.ua/2013/12/10/>.
3. Костенко Л. Особливості укладення дистриб'юторських (дилерських) договорів в Україні / Л. Костенко // Юстиніан. – 2006. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2339>.
4. Бервено С.М. Поняття Дилерського договору (цивільно-правові аспекти) / С.М. Бервено // Право і безпека. – 2005. – № 3. – С. 104–110.
5. Орленко Б. Особливості здійснення діяльності на фінансовому ринку / Б. Орленко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 7. – С. 37–43.
6. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV (редакція від 01.05.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/page3>.
7. Про затвердження Правил (умов) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами: Рішення від 12.12.2006 № 1449 (редакція від 16.09.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0052-07/page2>.
8. Інститут первинних дилерів в Україні. Чому і як потрібно його запроваджувати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2007/W1_ukr.pdf.
9. Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2009 № 363 (редакція від 22.08.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/363-2009-%D0%BF>.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 26.09.2012 по Справі № 5006/20/8/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3839832.html.

REFERENCES

1. Salnikova, H.I. (2003), “Legal regulation of mediation in entrepreneurial activity”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.03, National legal academy of Ukraine of the name is Yaroslav Mudryi, Kharkiv, Ukraine.
2. Tenkov, S. (2013), “How to properly formalize commercial intermediation: dealer, agents, principal...”, available at : <http://www.uris-c.com.ua/2013/12/10/>.
3. Kostenko, L. (2006), “Features of conclusion of distributor (dealer) agreements in Ukraine”, *Yurydychnyi zhurnal «Yustinian»*, no. 7, available at : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2339>.
4. Berveno, C.M. (2005), “A concept of Dealer Agreement (civil legal aspects)”, *Pravo i bezpka*, no. 3, pp. 104-110.
5. Orlenko, B. (2016), “Features of activities in the financial market”, *Pidpnyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 7, pp. 37–43.
6. “On Securities and Stock Market” : Law of Ukraine on 23.02.2006 № 3480-IV (last updated on 01.05.2016), available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/page3>.
7. “On Approval of Rules (conditions) of Activities in Securities Trading : Brokerage, Dealer Activity, Underwriting, Securities Management” : Decision on 12.12.2006 № 1449 (last updated on 16.09.2016), available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0052-07/page2>.
8. (2007), “The primary dealer institution in Ukraine. Why and how it should be introduced”, available at : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2007/W1_ukr.pdf.
9. “On Introduction of the Primary Dealer Institution in Government Securities Market” : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 14.04.2009 № 363 (last updated on 22.08.2013), available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/363-2009-%D0%BF>.
10. “Decree of the Supreme Economic Court of Ukraine on 26.09.2012 with regard to Case № 5006/20/8/2012”, available at : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3839832.html.

УДК 347.45.47

СУЧАСНИЙ СТАН ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ І ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Керученко О.С., аспірант

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна
alesya_keruchenk@mail.ru*

У статті аналізується сучасний стан цивільно-правового регулювання надання психологічних і психотерапевтичних послуг в Україні. Доводиться, що ключовим питанням у правовому забезпеченні цієї сфери суспільного життя мають стати розробка та прийняття відповідного закону, в якому було б вирішено питання надання психологічних і психотерапевтичних послуг населенню.

Ключові слова: цивільно-правове регулювання, охорона здоров'я, психологічні послуги, психотерапевтичні послуги, договір про надання психологічних і психотерапевтичних послуг.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОКАЗАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Керученко А.С.

*Харьковский национальный университет внутренних дел, просп. Льва Ландау, 27, г. Харьков, Украина
alesya_keruchenk@mail.ru*

В статье анализируется современное состояние гражданско-правового регулирования предоставления психологических и психотерапевтических услуг в Украине. Доказывается, что ключевым вопросом в правовом обеспечении этой сферы общественной жизни должны стать разработка и принятие соответствующего закона, в котором бы нашли свое решение вопросы предоставления психологических и психотерапевтических услуг населению.

Ключевые слова: гражданско-правовое регулирование, здравоохранение, психологические услуги, психотерапевтические услуги, договор о предоставлении психологических и психотерапевтических услуг.

THE CURRENT STATE OF CIVIL REGULATION OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL AND PSYCHOTHERAPEUTIC SERVICES IN UKRAINE

Keruchenko O.S.

*Kharkiv National University of Internal Affairs, Lev Landau Av., 27, Kharkiv, Ukraine
alesya_keruchenk@mail.ru*

The article considers the current state of civil regulation of providing psychological and psychotherapeutic services in Ukraine.

It is noted that there are a lot of laws and regulations in Ukraine that regulate some or other aspects of their provision and mostly from the position of social security law and also functioning of a psychological service in the education sector.

It is stated that the Article 49 of the Constitution of Ukraine provides for everyone the right to health protection, medical care, and medical insurance. Psychological services provision relates to the health protection in a broad sense and is aimed at securing this constitutional provision.

Provisions of a set of statutory instruments related to the regulation of this sphere of life are considered: Civil Code of Ukraine, Code of Civil Protection of Ukraine, Laws of Ukraine "On Education", "On Protection of Childhood", "On Prevention of Domestic Violence", "On Combating the Spread of Diseases Caused by the Human Immunodeficiency Virus (HIV) and on Legal and Social Protection of People Living with HIV" and other.

It is proved that today Ukraine has a number of subordinate regulations that regulate the issue of providing psychological and psychotherapeutic services. Unfortunately, these issues are not solved fully at the level of laws, and existent provisions are perfunctory and undetailed.

The author considers that the mentioned regulations mostly belong to the legislation on social protection or pertain to the legal regulation in the field of education. Psychological and psychotherapeutic services are unfortunately not considered today as an independent institute of the civil law of Ukraine, relations concerning the conclusion, execution and other features of an agreement on providing psychological (psychotherapeutic) services.

It is proved that a key issue in the legal providing of this sphere of social life should be the development and adoption of an appropriate law that would solve the issue of providing psychological and psychotherapeutic services to the population.

Key words: civil regulation, health protection, psychological services, psychotherapeutic services, agreement on providing psychological and psychotherapeutic services.

Останнім часом усе більше актуалізуються питання охорони здоров'я населення, що зумовлюється не тільки активними реформаційними процесами в зазначеній галузі суспільного життя, а й не досить утішним станом справ у цій сфері на практиці. Так, якщо в 1990 р. в Україні проживало 51 838 500 чоловік, у 2000 р. – 49 429 800, 2005 р. – 47 280 800, то у 2014 р. цей показник становив 45 426 200 чоловік [1]. Поширюються такі негативні соціальні явища, як алкоголізм, паління та наркоманія. При цьому, як відзначають фахівці, традиційно сучасна людина займається лікуванням хвороби, а не запобіганням їй. У результаті відбувається боротьба з хворобами на тлі поступового згасання організму. Водночас сьогодні акцент робиться на тому, що поліпшення стану здоров'я залежить від розумової діяльності самої людини щодо відновлення й розвитку життєвих ресурсів [2, с. 5].

Поширеним також є вислів, що всі хвороби людини – від нервів. Указане засвідчує неабияку роль психології в підтриманні та покращенні здоров'я населення.

В Україні сьогодні існує значна кількість нормативно-правових актів, якими регламентуються ті чи інші аспекти надання психологічних і психотерапевтичних послуг, проте врегульовуються лише окремі аспекти їх надання і здебільшого з позицій права соціального забезпечення, а також функціонування психологічної служби у сфері освіти.

Указаним питанням тією чи іншою мірою приділяли увагу Б. Алмазов, Ю. Аргунова, В. Горбунова, В. Ілейко, Т. Караваєва, С. Клименко, Н. Козлова, С. Філіпова й інші. Поряд із цим комплексного розгляду нормативно-правового регулювання питань надання психологічних і психотерапевтичних послуг на доктринальному рівні не проводилося, що зумовлює вибір теми дослідження та його актуальність.

Говорячи про нормативно-правове регулювання вказаної сфери суспільних відносин, варто передусім згадати Конституцію України, яка, безумовно, не містить прямих указівок щодо надання психологічних чи психотерапевтичних послуг, проте закладає підвалини охорони фізичного, психологічного та соціального здоров'я людини й визначає концептуальні засади правового регулювання більшості сфер суспільного життя, пов'язаних з охороною у тому числі права на психологічну допомогу. Наприклад, це стосується положення про те, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України) [3]. Важливими є й положення статей 27 і 28 Конституції України, згідно з якими ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям. Останнє положення повною мірою стосується психологічних дослідів та експериментів. У статті 49 Конституції України передбачено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Можна говорити про те, що надання психологічних послуг стосується охорони здоров'я в широкому розумінні цього слова і спрямоване на забезпечення цієї конституційної норми.

Цивільним кодексом України в главі 63 визначаються загальні засади надання послуг. Зокрема, у статті 901 визначено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [4]. При цьому, виходячи з принципів диспозитивності, сторонами можуть бути укладені договори, які прямо не передбачені Цивільним кодексом України, що повною мірою стосується й договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг.

Кодекс цивільного захисту містить окремі положення стосовно психологічної підтримки осіб, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації або брали участь у її ліквідації. Так, у статті 1 визначено, що медико-психологічна реабілітація – це комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також постраждалих унаслідок такої надзвичайної ситуації, передусім неповнолітніх осіб. А, як приклад, у частині 4 статті 27 Кодексу визначено: 4. Громадяни, які виконують завдання із запобігання наслідкам надзвичайних ситуацій або ліквідації їх у складі добровільного формування

цивільного захисту, мають право зокрема на медичну допомогу та медико-психологічну реабілітацію в разі отримання фізичних і психологічних травм під час виконання завдань із запобігання наслідкам надзвичайних ситуацій і ліквідації їх [5].

На рівні законів спеціальні акти щодо врегулювання надання психологічної та психотерапевтичної допомоги в Україні відсутні. Лише окремі згадки містяться в низці законодавчих актів. Наприклад, у статті 21 Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ [6] указано, що в системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах здійснюють практичні психологи. При цьому зазначено, що за своїм статусом практичні психологи належать до педагогічних працівників [6].

У частині 2 статті 24 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-ІІІ визначено, що безпритульні діти в порядку, встановленому законом, тимчасово розміщуються в притулках для дітей служб у справах дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, сім'ях патронатних вихователів, у яких створюються належні житлово-побутові умови й умови, спрямовані на забезпечення їхньої соціальної адаптації та підготовку до повернення в рідні сім'ї або влаштування в сімейні форми виховання, надається правова, психологічна, медична й інша допомога таким дітям. А в частині 3 статті 26 цього Закону визначено, що дітям-інвалідам і дітям із вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна та психологічна допомога [7].

Важливим є й Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-ІІІ, у частині 4 статті 9 якого визначено, що працівники центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, зокрема, надають жертвам насильства в сім'ї психологічну допомогу [8].

У частині 2 статті 13 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991 р. № 1972-ХІІ [9] указано, що всі люди, які живуть із ВІЛ, мають право бути поінформованими, зокрема, про послуги із забезпечення необхідної їм психологічної підтримки й за бажанням одержати таку підтримку в спосіб, що не зумовить розкриття їхнього ВІЛ-статусу [9].

Певна увага приділяється питанням надання психологічної допомоги в підзаконних нормативно-правових актах. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про центр розвитку дитини» від 05.10.2009 № 1124 визначено, що до основних завдань центру розвитку дитини належить, зокрема, надання комплексної педагогічної, психологічної допомоги дітям, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування й реабілітації (пункт 4), а одним із головних напрямів діяльності центру є психолого-педагогічне обстеження дітей і вивчення їхнього оточення, розроблення індивідуального плану корекції розвитку дитини на основі індивідуальної реабілітаційної програми, здійснення системних психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному розвитку і сприяння всебічному розвитку дитини [10]. Цікавою є й Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 р. № 872 [11]. Цим порядком визначено вимоги до організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їхньої соціалізації й інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі в навчально-виховному процесі. У пункті 6 цього Порядку вказано, що в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється психолого-педагогічне супроводження дітей з особливими освітніми потребами працівниками психологічної служби (практичними психологами, соціальними педагогами) таких закладів і відповідними педагогічними працівниками. Поряд із цим діяльність працівників психологічної служби (практичних психологів, соціальних педагогів)

координують центри практичної психології й соціальної роботи, міські (районні) методичні кабінети.

До нормативних актів Міністерства освіти і науки України можна зарахувати Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 03.05.1999 р. № 127. Згідно із цим Наказом, на відповідну службу покладаються обов'язки щодо своєчасного та систематичного вивчення психофізичного розвитку вихованців, учнів і студентів, мотивів їхньої поведінки й діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку й самовиховання, сприяння виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів. При цьому, відповідно до пункту 2.1 Наказу, основні завдання психологічної служби системи освіти України полягають у сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі; створенні умов для формування в них мотивації до самовиховання й саморозвитку; забезпеченні індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення; профілактиці й корекції відхилень в інтелектуальному та психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів [12]. Певне значення має й Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року» від 06.08.2013 р. № 1106 [13].

Окрему групу нормативних актів становлять документи, якими визначаються професійні вимоги до фахівців, які надають психологічні та психотерапевтичні послуги. Так, це Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників» від 06.10.2010 р. № 930 [14], Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 Соціальні послуги, затверджений Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.10.2005 р. № 324 [15], Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5 [16].

Отже, сьогодні в Україні діє низка підзаконних нормативно-правових актів, які врегульовують питання надання психологічних і психотерапевтичних послуг. На жаль, на рівні законів ці питання комплексно не вирішуються, а чинні положення є вельми поверховими й не деталізованими.

Указані підзаконні акти здебільшого належать до законодавства про соціальний захист або ж стосуються правового регулювання відносин у сфері освіти. Психологічні та психотерапевтичні послуги натепер, на жаль, не розглядаються як самостійний інститут цивільного права України, не врегульовано відносини стосовно укладення, виконання та інших особливостей договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг.

Усе вищевказане свідчить про те, що ключовим питанням у правовому забезпеченні цієї сфери має стати розробка і прийняття відповідного закону, в якому було б вирішено питання надання психологічних і психотерапевтичних послуг населенню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Коцан І.Я. Психологія здоров'я людини / І.Я. Коцан, Г.В. Ложкін, М.І. Мушкевич ; за ред. І.Я. Коцана. – Луцьк : РВВ-Вежа, 2011. – 430 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.

5. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34–35. – Ст. 458.
6. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
7. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
8. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
9. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ : Закон України від 12.12.1991 р. № 1972-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 11. – Ст. 152.
10. Про затвердження Положення про центр розвитку дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.2009 р. № 1124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1124-2009-%D0%BF/conv>.
11. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/conv>.
12. Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України : Наказ Міністерства освіти України від 03.05.1999 р. № 127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99/conv>.
13. Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки щодо розвитку психологічної служби на період до 2017 року : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.08.2013 р. № 1106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/36717>.
14. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 р. № 930 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10/conv>.
15. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80. Соціальні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/big/text798/pg1.htm>.
16. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора : Наказ Міністерства юстиції України 04.11.2013 р. № 2300/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13/conv>.

REFERENCES

1. “State Statistic Service of Ukraine”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Kotsan, I.Ya., Lozhkin, G.V. and Mushkevich, M.I. (2011), *Psykhologhiya zdorovya lyudyny* [Psychology of of human health], RVV-Vezha, Lutsk, Ukraine.
3. “Constitution of Ukraine on 28.06.1996 № 254к/96-ВР”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1996, no. 30, art. 141.
4. “Civil Code of Ukraine on 16.01.2003 № 435-IV”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 40–44, art. 356.
5. “Code of Civil Protection of Ukraine on 02.10.2012 № 5403-VI”, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2013, no. 34–35, art. 458.

6. “On Education”: Law of Ukraine on 23.05.1991 № 1060-XII, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*, 1991, no. 34, art. 451.
7. “On Protection of Childhood”: Law of Ukraine on 26.04.2001 № 2402-III, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2001, no. 30, art. 142.
8. “On Prevention of Domestic Violence”: Law of Ukraine on 15.11.2001 № 2789-III, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2002, no. 10, art. 70.
9. “On Combating the Spread of Diseases Caused by the Human Immunodeficiency Virus (HIV) and on Legal and Social Protection of People Living with HIV”: Law of Ukraine on 12.12.1991 № 1972-XII, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1992, no. 11, art. 152.
10. “On Approval of Regulations on the Child Development Center”: Regulation of CMU on 05.10.2009 № 1124, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1124-2009-%D0%BF/conv>.
11. “On Approval of Organization of Inclusive Education in Secondary Schools”: Resolution of CMU on 15.08.2011 № 872, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/conv>.
12. “On Approval of Regulations on Psychological Service of the Education System of Ukraine”; Order of the Ministry of Education of Ukraine on 03.05.1999 № 127, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99/conv>.
13. “On Approval of Action Plan of the Ministry of Education on the Development of Psychological Services for the Period until 2017”: Order of MES of Ukraine № 1106 on 6 August 2013, available at: <http://osvita.ua/legislation/other/36717>.
14. “On Approval of Regulations on Certification of Teaching Staff”: Order of MES of Ukraine on 06.10.2010 № 930, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10/conv>.
15. “Handbook of qualifying characteristics of occupations of workers”, Iss. 80. Social services, available at: <http://uazakon.com/big/text798/pg1.htm>.
16. “Typical Functions of a Psychologist in Penal Institution and Pretrial Detention Facility”: Order of the Ministry of Justice of Ukraine on 04.11.2013 № 2300/5, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13/conv>.

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342: 340.134 (477)

ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУЛЮВАННЯ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
t_deputy@ukr.net*

У статті аналізується проблематика формулювання оцінних понять в адміністративному законодавстві України. Автор зосереджує увагу на наявності значної кількості різноманітних оцінних понять в адміністративному законодавстві України, відсутності критеріїв їх оцінювання, що негативно впливає на правозастосування, зумовлює різноманіття підходів до оцінювання одного й того самого оцінного поняття, вияв вільного розсуду. Аналіз зразків проектного законодавства свідчить, що оцінні поняття й надалі зберігатимуть своє чільне місце, що спричинює пошук оптимальних шляхів їх формулювання та закріплення критеріїв (стандартів) їх оцінювання. Це сприятиме уніфікації оцінювання відповідних понять, підвищенню ефективності застосування адміністративного законодавства. Автор пропонує визначитися з назвою таких понять, аналізує наявні варіанти й обґрунтовує доцільність використання назви «оцінні поняття в адміністративному законодавстві». Використовуючи загальнотеоретичні напрацювання та акцентуючи увагу на специфіці адміністративного законодавства, автор пропонує класифікаційний поділ оцінних понять в адміністративному законодавстві з використанням різноманітних критеріїв, пошук оптимальних шляхів нормативного формулювання оцінних понять в адміністративному законодавстві та ефективного їх застосування в аспекті зосередження уваги на предметі оцінювання, суб'єктах оцінювання і стандартах оцінювання.

Формулюється кілька пропозицій, а саме: максимальне використання ресурсу юридичної термінології з мінімізацією включення багатозначних, іншомовних («калькованих»), застарілих слів, неологізмів, професіоналізмів; мінімізація використання «оцінних понять із нульовим ступенем конкретизації»; впровадження як обов'язкового правила нормотворчості конкретизації оцінного поняття в разі його формулювання або ж у самому акті його фіксування, або ж у підзаконному акті; узгодження назви та критеріїв оцінювання одного й того самого поняття в галузевому та всьому національному законодавстві як оптимального варіанта конкретизації оцінного поняття в адміністративному законодавстві; для визначення критеріїв його оцінювання пропонується обов'язкове нормативне перерахування його типових ознак. Формулюється декілька пропозицій щодо вдосконалення кількісних і якісних ознак адміністративного законодавства та практики його застосування, в т.ч. з акцентом на доцільності використання ресурсу інтерпретаційних актів.

Ключові слова: адміністративне законодавство, критерії, оцінне поняття, предмет, суб'єкт, стандарти, застосування, формулювання, ефективність.

ОЦЕНОЧНЫЕ ПОНЯТИЯ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМУЛИРОВАНИЯ ИХ УПОТРЕБЛЕНИЯ

Коломоец Т.А.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
t_deputy@ukr.net*

В статье анализируется проблематика оценочных понятий в административном законодательстве Украины. Автор сосредоточивает внимание на наличии значительного количества разнообразных оценочных понятий в административном законодательстве Украины, отсутствии критериев их оценивания, что негативно влияет на правоприменение, обуславливает разнообразие подходов к оцениванию одного и того же оценочного понятия, проявление свободного усмотрения. Анализ образцов проектного законодательства свидетельствует о том, что оценочные понятия и в дальнейшем сохраняют свое место, что обуславливает поиск оптимальных путей их формулирования и закрепления критериев (стандартов) их оценивания. Это будет способствовать унификации оценивания соответствующих понятий, повышению эффективности применения административного законодательства. Автор предлагает определиться с названием таких понятий, анализирует имеющиеся варианты и обосновывает целесообразность использования названия «оценочные понятия в административном законодательстве». Используя общетеоретические наработки и акцентируя внимание на специфике административного законодательства, автор предлагает классификационное деление оценочных понятий в административном законодательстве с использованием разнообразных критериев, поиск оптимальных путей нормативного формулирования оценочных понятий в административном законодательстве и эффективного их применения в аспекте сосредоточения внимания на предмете оценивания, субъектах оценивания и стандартах оценивания.

В работе формулируется несколько предложений, а именно: максимальное использование ресурса юридической терминологии с минимизацией включения многозначных, иноязычных («калькированных»), устаревших слов, неологизмов, профессионализмов; минимизация использования «оценочных понятий с нулевой степенью конкретизации»; внедрение в качестве обязательного правила нормотворчества конкретизации оценочного понятия в случае его формулирования или в этом же законодательном нормативном акте, или в подзаконном акте; согласование названия и критериев оценивания одного и того же понятия в отраслевом и в целом в национальном законодательстве в качестве оптимального варианта конкретизации оценочного понятия в административном законодательстве; для определения критериев его оценивания предлагается обязательное нормативное перечисление его типичных признаков. Формулируется несколько предложений относительно усовершенствования количественных и качественных признаков административного законодательства и практики его приложения, в т.ч. с акцентом на целесообразности использования ресурса интерпретационных актов.

Ключевые слова: административное законодательство, критерии, оценочное понятие, предмет, субъект, стандарты, применение, формулирование, эффективность.

APPRAISAL CONCEPTS IN ADMINISTRATIVE LEGISLATION OF UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS OF FORMULATION OF THEIR CONSOLIDATION

Kolomoiets T.O.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovskiy Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
t_deputy@ukr.net*

The article analyses problems of appraisal concepts in the administrative legislation of Ukraine. The author focuses attention on the presence of a significant amount of various

appraisal concepts in the administrative legislation of Ukraine, the lack of criteria of their assessment that makes a negative influence on law enforcement, stipulates for a variety of approaches to the assessment of one and the same appraisal concept, manifestation of free discretion. Analysis of samples of the project legislation shows that the appraisal concepts continue to retain their place in the future, which determines the search for optimal ways of formulating them and fixing the criteria (standards) for their evaluation. This will help to unify the evaluation of relevant concepts, improve the effectiveness of the application of administrative legislation. The author proposes to determine the name of such concepts, analyses the available options, and justifies the appropriateness of using the term “appraisal concepts in administrative legislation”. Using general theoretical developments and emphasizing the specifics of the administrative legislation, the author proposes the classification division of appraisal concepts in administrative legislation by using a variety of criteria. Search for optimal ways of the normative formulation of appraisal concepts in the administrative legislation and their effective application. The paper proposes focusing on the subject-matter of assessment, the subjects of assessment, and the standards of evaluation.

The paper formulates several proposals, namely: maximum use of the resource of legal terminology with the minimization of the inclusion of multivalued, foreign-language (“calf”), obsolete words, neologisms, professionalisms; minimization of the use of “appraisal concepts with zero degree of specification”; as a mandatory rule of rule-making, introduction of the concretization of the appraisal concept, if formulated, or in the same legislative normative act; coordination of the name and criteria for evaluating the same concept in sectoral and in general in the national legislation; as an optimal variant of the concretization of the appraisal concept in administrative law; for the definition of criteria for its evaluation there is suggested a mandatory normative enumeration of its typical characteristics. The paper formulates several proposals for improving the quantitative and qualitative features of administrative legislation and practices of its application, including with an emphasis on the appropriateness of using the resource of interpretative acts.

Key words: administrative legislation, criteria, appraisal concept, subject-matter, subject, standards, application, formulation, effectiveness.

Адміністративне законодавство, як і будь-яке галузеве законодавство, відрізняється притаманною йому специфікою. Окрім своєрідної досить широкої, поліструктурної сфери свого застосування, розмаїття та множинності суб'єктів застосування (за наявності як судових, так і позасудових суб'єктів із різним ступенем вияву принципу спеціалізації в їхній діяльності), адміністративне законодавство завжди відрізнялося наявністю специфічних положень (наприклад, техніко-юридичних), оцінних понять, які зберігають своє чільне місце в сучасному адміністративному законодавстві. Інше питання, що модифікація предмета адміністративного права певним чином впливає й на зовнішню форму його існування – адміністративне законодавство, яке збільшується не тільки кількісно за рахунок прийняття нових законодавчих, підзаконних нормативних актів, а й якісно, в т.ч. за рахунок запровадження та запозичення нових нормативних положень, підгалузей, інститутів, дефініцій тощо (адміністративні послуги, адміністративний позов, електронне урядування, адміністративний розсуд, конфлікт інтересів, штрафні бали, адміністративне судочинство тощо), що також пов'язане зі збільшенням кількості й урізноманітненням оцінних понять у вітчизняному адміністративному законодавстві. Застосування останнього за умови наявності значної кількості різноманітних відносно визначених понять зумовлює потребу їх тлумачення повноважними суб'єктами, а відсутність нормативно-визначених критеріїв, стандартів такого тлумачення – розмаїття підходів до такого тлумачення, максимальний вияв суб'єктивного підходу до роботи з такими поняттями, їх оцінювання по-різному, як наслідок, розмаїття практики розгляду одних і тих самих понять різними суб'єктами, що ускладнює як

процес застосування адміністративного законодавства з оцінними поняттями, так і контроль за ним, ефективність застосування відповідного законодавства в аспекті реалізації та захисту прав особи у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації. В умовах пошуку оптимальних шляхів підвищення досконалості змісту адміністративного законодавства й ефективності його застосування в умовах докорінних державотворчих і правотворчих процесів питання оцінних понять в адміністративному законодавстві набувають неабиякого значення, вимагають поглибленої уваги до дослідження особливостей формулювання та застосування з виділенням проблемних питань і формулюванням можливих варіантів їх вирішення, що і є метою роботи.

Аналіз чинного адміністративного законодавства України дає змогу з упевненістю стверджувати, що воно «достатньо насичене» оцінними поняттями (наприклад, «розумний строк розгляду справи», «поважна причина пропуску строку», «загальноприйняті уявлення про гостинність», «шкідливі наслідки», «хворобливий стан», «грубе порушення», «образливе чіпляння», «у можливо короткі строки», «спеціальні знання», «добросовісно», «найменші витрати часу й коштів», «інші докази, необхідні для здійснення провадження», «невиправдані витрати часу та інших ресурсів», «широкий громадський інтерес», «публічні інтереси», «безпосередній примус», «обставини, що належить з'ясувати у справі», «необґрунтованість відхилення доказів» тощо. Значною є кількість оцінних понять й у проектних зразках – Кодексу про адміністративні проступки України, Адміністративно-процедурного кодексу, Закону України «Про адміністративні процедури» тощо. Отже, оцінні поняття й надалі зберігатимуть своє місце в адміністративному законодавстві, а це вимагає ґрунтовного підходу до пошуку можливих шляхів оптимізації процесу їх формулювання та застосування задля підвищення ефективності використання їх ресурсу, усунення практики їх різного тлумачення, стандартизації їх оцінювання.

Почати варто з їх назви. У вітчизняній правовій науці питання оцінних понять привертало увагу вчених-юристів. При цьому спостерігається досить ґрунтовний підхід представників теорії права до дослідження феномена оцінних понять (наприклад, роботи А. Колодія, О. Веренкіотової, В. Косович, І. Турчин-Кукаріної, А. Матвєєвої, Ю. Власова, Д. Михайловича та ін.), а також намагання представників галузевих правових наук зосередитися на дослідженні особливостей оцінних понять в окремих галузях права й законодавства (наприклад, роботи С. Черноус, І. Тітка, О. Капліної, С. Шапченко, О. Лавріненко, О. Дроздова, І. Самсіна, О. Тимофєєва, К. Лановенко та ін.).

Є певні напрацювання в середовищі вчених-адміністративістів (наприклад, роботи С. Резанова, В. Біленка, О. Глухого, О. Костенко, П. Лютікова, В. Бєвзенка, С. Стеценка, А. Школика, Д. Лук'янця та ін.), щоправда присвячені вони, як правило, оцінним поняттям в окремих складниках адміністративного права й адміністративного законодавства (наприклад, в адміністративно-деліктному законодавстві, законодавстві про адміністративні послуги, адміністративно-процесуальному законодавстві, законодавстві про державну службу тощо), що не дає змоги вести мову про комплексність таких досліджень. Тим не менше, питання їх назви неодноразово порушувалися в роботах представників різних галузевих правових наук і фахівців із теорії права з указівкою на потребу остаточного з'ясування оптимальної форми зовнішньої їх назви, її вибору серед усього розмаїття наявних варіантів: «оцінне поняття», «оціночне поняття», «оціночне судження», «оціночний термін», «оціночний вираз», «оціночна теорія», «ситуаційний термін», «оцінювальне поняття», «оціннове поняття» тощо [1, с. 48; 2, с. 152,153; 3, с. 15]. Ураховуючи ґрунтовність дослідження цього питання насамперед представниками кримінально-правової галузевої науки та фахівцями з теорії права (наприклад, роботи О. Капліної, Р. Опалева, Т. Кашаніної, Л. Волосатова, М. Панова, І. Тітка, О. Черданцева, Ю. Грошевого, О. Веренкіотової [1, с. 48]), а також беручи до уваги можливість і доцільність використання результатів їхнього дослідження щодо адміністративного законодавства, цілком виправданим вважаємо використання для позначення таких понять терміна «оцінні поняття», а точніше «оцінні поняття в

адміністративному праві», «оцінні поняття в адміністративному законодавстві», тим самим узгодивши положення адміністративно-правової науки із загальнотеоретичними правовими положеннями в частині виділення «оцінних понять у широкому розумінні як оцінних понять права (галузі права) – уявлень, абстрактних думок, результатів пізнання про явища, дії, процеси» та «оцінних понять у вузькому розумінні як оцінних понять законодавства (нормативно-правового акта) – загальних приписів, що використовуються нормотворцем для безпосереднього вираження соціальної значимості у праві шляхом унесення до норми права оціночного моменту з подальшою можливістю самостійної оцінки конкретного випадку з боку правозастосовувачів» [4, с. 8]. Окрім того, підтримуємо точку зору І. Тітка, згідно з якою в їх назві доцільно використовувати як складник саме «оцінні» (а не «оціночні», хоча їх значення є ідентичним [6, с. 8]), оскільки варіант «оціночні» є «калькою з російськомовного аналога і не узгоджується із правилами мовотворення української мови» [1, с. 48; 4, с. 8].

По-друге, реальне з'ясування багатоманіття оцінних понять в адміністративному законодавстві можливе в тому числі й з урахуванням їх класифікаційного поділу. Варто констатувати, що, на жаль, у роботах учених-адміністративістів це питання залишається майже не дослідженим. Водночас наявні загальнотеоретичні правові напрацювання цілком можуть слугувати підґрунтям для класифікаційного поділу оцінних понять й в адміністративному законодавстві з акцентом на їх специфіку. Так, наприклад, 1) залежно від юридичної сили нормативно-правового акта, в якому зафіксовано оцінні поняття, їх можна поділити на: а) ті, що містяться в кодифікованих актах (наприклад, «під впливом сильного душевного хвилювання» (ст. 34 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) України), «в можливо короткий строк» (ст. 259 КпАП України), «необхідні знання» (ст. 66 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України), «вчинення інших дій, необхідних для розгляду справи» (ст. 87 КАС України) тощо); б) ті, що містяться в законодавчих актах (наприклад, «обґрунтовані витрати», «обґрунтована письмова вимога», закріплені в Законі України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року тощо); в) ті, що закріплені в підзаконних нормативно-правових актах (наприклад, «принциповість та доброзичливість», яких мають дотримуватись державні службовці у своїй роботі, які закріплені в Типових правилах внутрішнього службового розпорядку, затверджених Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 3 березня 2016 року № 50, тощо); 2) залежно від належності до реальної чи процесуальної частини адміністративного законодавства можна їх поділити на відповідні дві частини (наприклад, «наявність дружніх чи інших фото службових стосунків фізичними та юридичними особами» для з'ясування «приватного інтересу» (Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII), «необґрунтованість ненадання доказів до суду» (КАС України) тощо); 3) залежності від належності до певних складників адміністративного законодавства можна умовно виділити оцінні поняття певних підгалузей адміністративного законодавства, оцінні поняття інститутів адміністративного законодавства (наприклад, адміністративно-процесуального законодавства, адміністративно-деліктного законодавства, законодавства про державну службу, законодавства про адміністративні послуги тощо) тощо; 4) залежно від структурного елемента норми права в статті адміністративного законодавства варто виокремити оцінні поняття, що містяться в гіпотезах, диспозиціях і санкціях норм адміністративного права, які фіксуються в актах адміністративного законодавства. У більшості своїй, як свідчить аналіз адміністративного законодавства, оцінні поняття фіксуються в гіпотезах і диспозиціях, меншою мірою (майже мінімально) – у санкціях, що підтверджує безпосередній зв'язок відносно визначеного способу фіксації відповідних елементів структури норми права в актах адміністративного законодавства з наявністю оцінних понять. Це положення є типовим для більшості галузей публічного права, відповідно, й законодавства. Про це неодноразово зазначали в роботах фахівці з теорії права [4, с. 9]; це підтверджується й результатами аналізу адміністративного законодавства – зовнішньої форми вираження однієї із центральних галузей публічного права – адміністративного права; 5) залежно від суб'єкта оцінювання та сфери його діяльності

умовно можна виокремити оцінні поняття, пов'язані із судовим оцінюванням (у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, розгляд яких здійснюється судом, в адміністративному судочинстві тощо), ті, оцінювання яких пов'язані з позасудовим оцінюванням; 6) залежно від ступеня нормативної конкретизації: ті, що мають нормативні орієнтири (критерії) конкретизації, і ті, що таких критеріїв не мають («оцінні поняття з нульовим ступенем конкретизації» [4, с. 14]) (наприклад, «сувора догана» як вид заходу примусового впливу виховного характеру, що застосовується до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років; «близькі особи» з поданням переліку осіб, які можуть підпадати під це визначення, а також умов, за наявності яких особа можуть уважатися такими (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII). Щоправда, цей поділ цілком можна було б деталізувати за рахунок конкретизації оцінних понять, які умовно включені до другої групи, а саме: ті, що конкретизуються в адміністративному законодавстві за рахунок закріплення певних їх ознак (типових ознак), а також ті, що конкретизуються за рахунок перерахування можливих їх «зовнішніх форм існування», «фактичних складів, які підводяться під ці оцінні поняття» [4, с. 14]. Доцільно було б розмежовувати за ступенем конкретизації оцінні поняття в адміністративному законодавстві на ті, що конкретизуються в законодавчих актах (як у тому ж акті, який їх містить (наприклад, «близькі особи» в Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII), так й в інших законодавчих актах (наприклад, «близькі особи» в Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року), а також ті, конкретизація яких здійснюється в підзаконних актах і правових позиціях Верховного Суду України. 7) залежно від прив'язки до безпосереднього предмета оцінювання цілком можливо вести мову про оцінні поняття, пов'язані з діями, подіями; 8) залежно від прив'язки до суб'єкта адміністративних правовідносин, із яким буде пов'язане оцінювання, умовно можна виділити: а) ті поняття, оцінювання яких пов'язане з діяльністю спеціально уповноваженого суб'єкта публічної адміністрації (судді, безпосереднього керівника під час оцінювання результатів діяльності державного службовця тощо), їх ще можна назвати «оцінні поняття, пов'язані з діяльністю спеціального суб'єкта»; б) ті оцінні поняття, які можуть бути пов'язані з діями загального суб'єкта адміністративних правовідносин (оцінювання відповідних понять для такого суб'єкта не є чітко зафіксованою для нього компетенцією; оцінювання відповідних понять т.з. «приватними суб'єктами», суб'єктами, не наділеними державно-владними повноваженнями, тощо) (наприклад, «якщо особа не володіє або недостатньо володіє мовою, якою здійснюється провадження», «якість виконання поставлених перед державним службовцем завдань», «прояви зверхності, зневажливого ставлення до колег та громадян», «знання, достатні для виконання поставлених завдань» тощо); 9) залежно від сфери безпосереднього застосування відповідних понять з урахуванням специфіки предмета адміністративно-правового регулювання цілком можна вести мову про: а) оцінні поняття, безпосередньо пов'язані зі сферою адміністративно-деліктних відносин (наприклад, «шкідливі наслідки», «напіввільні умови», «жорстоке поводження», «грубе порушення» тощо); б) оцінні поняття, безпосередньо пов'язані з адміністративним судочинством: «обставини, що викликають сумнів у неупередженості судді», «виконує інші доручення», «спеціальні знання та навички застосування технічних засобів», «очевидна небезпека заподіяння шкоди» тощо); в) оцінні поняття, пов'язані з різноманітними адміністративно-процедурними відносинами за участю різних суб'єктів публічного адміністрування, тощо.

Усе багатоманіття оцінних понять у поєднанні зі специфікою сфери та суб'єктів застосування порушує питання про якість їх тлумачення й застосування. На жаль, узагальнений аналіз правозастосовної практики свідчить про досить поширену тенденцію щодо неоднакового застосування одного й того самого оцінного поняття в адміністративному законодавстві різними суб'єктами правозастосування, що пояснюється у вітчизняній адміністративно-правовій літературі наявністю різних підстав: різним рівнем правової освіти, правосвідомості суб'єктів правозастосування, відсутністю критеріїв оцінювання таких понять, суб'єктивним підходом до урахування обставин справ під час

оцінювання відповідних понять тощо [6; 7; 8; 9]. Безперечно, відсутність абсолютної визначеності відповідних положень негативно впливає на забезпечення однакового (типового) їх застосування. Утім цілком можна використовувати й ресурс відносної визначеності правових положень задля забезпечення певної стандартизації оцінювання відповідних положень і їх застосування, варто обрати певні орієнтири такого визначення задля формування типових (чітких, зрозумілих) критеріїв оцінювання таких положень суб'єктом застосування, мінімізувавши вияв суб'єктивізму вільного підходу до їх оцінювання й застосування (модель «типової ситуації», «переліку типових ознак» тощо).

Задля забезпечення прозорості, спрощеності, «зрозумілості» процесу оцінювання й застосування положень адміністративного законодавства з оцінними поняттями доцільно ці проблемні питання розглядати в аспекті його поділу на три складові елементи, а саме: а) предмет оцінювання; б) суб'єкт оцінювання й застосування відповідних положень; в) процес оцінювання. Аналіз кожного з них дасть змогу ґрунтовніше з'ясувати реальне значення проблемних питань оцінних понять в адміністративному законодавстві й запропонувати дієві варіанти їх вирішення.

Так, предметом оцінювання є «явище дійсності, щодо якого треба з'ясувати питання, чи охоплюється воно оціночним поняттям, яке використане в нормі» [4, с. 14]. Варто погодитися з О. Веренкіотовою в тому, що предметом оцінювання можуть бути «стани, процеси, умови, обставини, речі, дії, часові відрізки тощо» [4, с. 14]. При цьому варто чітко усвідомлювати, що, окрім предмета (того, що підлягає оцінюванню) оцінювання, доцільно виокремлювати й «підстави оцінювання», якими є ті «доводи, позиції, які схиляють суб'єкта здійснити оцінку предмета, зробити висновок щодо предмета оцінки з урахуванням конкретної правозастосовної ситуації» [4, с. 14]. Аналіз адміністративного законодавства України дає можливість вести мову про те, що суб'єкту тлумачення оцінних понять, їх оцінювання досить складно здійснювати свою діяльність за рахунок дуже великої кількості таких понять, їх розпорошення в нормативно-правових актах різної юридичної сили, які прийняті різними суб'єктами й у різні історичні періоди, розраховані на урегулювання значної за обсягом і різноманітної за змістом сфери суспільних відносин. Досить поширеним є фіксування в адміністративному законодавстві оцінних понять «із нульовим ступенем конкретизації» (їх ще називають «класичні оцінні поняття»), тлумачення й застосування яких передбачає передусім акцент на правосвідомості самих суб'єктів застосування, як наслідок, шаблонність, абстрактність, нелогічність їх тлумачення, мотивування, а також розмаїття результатів застосування, яке в більшості своїй є помилковим. На жаль, мову варто вести про наявність абстрактних багатозначних понять, маловживаних, застарілих, іншомовних понять, спеціальної технічної термінології (особливо в техніко-юридичних положеннях), неологізмів (особливо в нормативно-правових актах, які прийняті протягом останніх трьох-п'яти років в умовах гармонізації вітчизняного галузевого законодавства із загальноєвропейськими галузевими правовими аналогами), позначення одним поняттям різних за змістом явищ, процесів і, навпаки, непослідовне позначення в галузевому законодавстві одних і тих самих явищ, процесів, дій різними поняттями тощо. Усе це ускладнює предмет і підстави оцінювання відповідних понять тим більше з урахуванням специфіки суб'єктного складу адміністративних правовідносин, змісту і сфери застосування адміністративного законодавства. Задля усунення такої ситуації варто виважено ставитися до дотримання правил юридичної техніки в процесі галузевої нормотворчості. Цілком доцільним убачається максимальне використання юридичної термінології з акцентом на уникнення використання абстрактних, багатозначних, різнорідних термінів, які зумовлюють підстави для широкого вияву суб'єктивізму для їх оцінювання. Варто підтримати пропозиції, сформульовані фахівцями з теорії права, однак цілком прийнятні й для адміністративного законодавства у відповідній частині, а саме: 1) простота і зрозумілість формулювання понять; 2) мінімізація під час їх формулювання використання спеціальних термінів; 3) уникнення використання під час формулювання застарілих, маловживаних термінів, іншомовних (у т. ч. «калькованих»)

слів; 4) дотримуватися принципу однозначного, послідовного використання одного й того самого поняття для позначення дій, явищ, процесів, станів у різних сферах дії адміністративного законодавства, а також національного законодавства загалом (як на рівні законодавчої, так і підзаконної регламентації) [4, с. 12]. Беручи до уваги надмірну кількість підзаконних актів як складника адміністративного законодавства, варто дотримуватися правила уніфікованого формулювання (відповідно, надалі й розуміння, оцінювання, застосування) понять у законодавчих і підзаконних актах, у актах, які прийняті раніше, та актах, які прийняті після прийняття останніх (отже, формулювання і значення оцінного поняття в процесі нормотворчості не може змінюватися) [4, с. 12]. В ідеалі бажано було б домогтися позначення одним і тим самим терміном одного й того самого поняття в усьому національному законодавстві, додатково узгодивши його з європейськими правовими аналогами. Це суттєво спростило б їх оцінювання численними різноманітними суб'єктами галузевого правозастосування, звузило б сферу вияву суб'єктивізму, уніфікувало б певним чином сам процес оцінювання, правозастосування.

Специфіка адміністративного законодавства також має бути врахована в процесі пошуку оптимальних шляхів уніфікації ефективного використання ресурсу оцінних понять. В умовах докорінних реформаційних нормотворчих, у т.ч. галузевих, процесів варто було б систематизувати адміністративне законодавство з наявними оцінними поняттями з використанням усіх можливих її форм. Безперечно, бажано було завершити процес підготовки та прийняття кодифікованих галузевих актів (Кодексу України про адміністративні проступки, Службового кодексу України, Адміністративно-процедурного кодексу України тощо), що істотно вплинуло б як на кількісні, так і на якісні показники галузевого законодавства. Доцільно також завершити процес прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», зафіксувавши в ньому поряд з іншими й визначення оцінного поняття, положення про критерії їх оцінювання, а також положення про те, «що нормативно-правові акти нижчої юридичної сили не можуть змінювати значення вживаного поняття, в т.ч. й оцінного, прийнятого в нормативно-правовому акті вищої юридичної сили» [4, с. 12].

По-друге, суб'єкти оцінювання. Як уже зазначалося, особливістю суб'єктивного складу процесу оцінювання поняття адміністративного законодавства є розмаїття й численність таких суб'єктів, діяльність яких передбачає як наявність, так і відсутність фахових юридичних знань, різний рівень вияву принципу спеціалізації у відповідній діяльності. Усе це передбачає різний рівень правової свідомості, правової культури суб'єктів оцінювання таких понять, різні підходи до роботи з такими поняттями, різні результати (в т.ч. й некоректні, неправильні) такої роботи. Окрім того, специфіка сфери застосування адміністративного законодавства з наявними оцінними поняттями передбачає наявність у суб'єктів оцінювання останніх не тільки глибоких фахових, вузькоспеціалізованих знань, а й «глибоких знань й розуміння змісту формальної логіки – понять і методології, принципів права – загальних, міжгалузевих, спеціальних, лінгвістичних і стилістичних правил – загальних і окремих; інших мовних спеціально-юридичних, атрибутивних способів засобів і прийомів, а також цінностей Українського народу, його світогляду, історії та культури» [10, с. 155]. У контексті превалювання позасудового застосування адміністративного законодавства з наявними оцінними поняттями, а також відсутності стандартів оцінювання таких понять набуває особливого значення питання підвищення рівня наявних вищезазначених знань у відповідних суб'єктів застосування в т.ч. за рахунок максимального використання ресурсу інноваційних форм і методів опрацювання інтерпретаційних джерел.

По-третє, застосування адміністративного законодавства з оцінними поняттями нерозривного має пов'язуватися із запровадженням практики фіксації стандартів їх оцінювання як «зразків сукупності типових якісних та/чи кількісних властивостей (ознак) предметів, явищ, дій, щодо якого здійснюється порівняння оцінного поняття із конкретною ситуацією» [4, с. 14], «критеріїв оцінювання, сукупності типових властивостей, які мають бути притаманні оцінювальним предметам» [11, с. 23]. Аналіз адміністративного законодавства свідчить про те, що в наявності є

приклади певної деталізації (конкретизації) оцінних понять у підзаконних нормативно-правових актах; перерахування кількох типових ознак, які можуть використовуватися в роботі з оцінними поняттями, у самому тексті нормативно-правового акта або іншого однопорядкового акта; однак визнати їх саме як стандарти оцінювання не можна. Узагальнений аналіз практики застосування адміністративного законодавства з акцентом на опрацювання інтерпретаційних джерел свідчить, що достатньо поширеними є випадки визначення: 1) орієнтирів оцінювання шляхом перерахування явищ, предметів, замінних оцінними поняттями, яке завершується словами «та інші», «т. д.», «тощо»; 2) використання слів «наприклад», «приміром», «а саме» з поданням конкретних прикладів тлумачення положень; 3) формулювання визначення з використанням абстрактних суджень, яким також притаманний абстрактний зміст [1, с. 50]. Це також визнати як оптимальні орієнтири, критерії оцінювання, на жаль, не можна. Беручи до уваги наявні напрацювання фахівців із теорії права з питань удосконалення практики формулювання та застосування оцінних понять, а також акцентуючи увагу на специфіці адміністративного законодавства з оцінними поняттями, цілком можемо запропонувати кілька положень, зорієнтованих на вдосконалення практики формулювання оцінних понять в адміністративному законодавстві та застосування останнього в частині визначення відповідних стандартів. Щодо формулюванням оцінних понять в адміністративному законодавстві варто зазначити таке: 1) бажано було б упорядкувати використання термінології за рахунок уникнення використання багатозначних, іншомовних, «калькованих» (іншомовних) слів, неологізмів, застарілих слів тощо. Варто прагнути уніфікувати використання термінології як у галузевому законодавстві, так і в законодавстві України загалом; створити «тезаурус української правової термінології» [4, с. 12], запровадити обов'язкову термінологічну експертизу в процесі нормотворчості; 2) мінімізувати формулювання оцінних понять із «нульовим рівнем конкретизації» («класичних оцінних понять»); 3) запровадити практику конкретизації (деталізації) оцінного поняття або ж у самому акті їх фіксування, або ж у підзаконному акті (за умови уніфікованого підходу до деталізації); 4) завершити процес прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», у якому зафіксувати положення про те, що «терміни або поняття, які використовуються у законодавчих та підзаконних актах, повинні мати однакове значення», а також «підзаконний акт не може змінювати зміст і значення поняття, зафіксованого у законодавчому акті, як і нормативно-правовий акт нижчої юридичної сили по відношенню до акта вищої юридичної сили» [4, с. 12]. У цьому самому Законі зафіксувати визначення «оцінного поняття» з акцентом на урахуванні закріплених у законодавстві критеріїв його оцінювання. У цьому самому акті зафіксувати, що оцінне поняття, яке фіксується в нормативно-правовому акті, підлягає обов'язковій конкретизації шляхом перерахування його типових ознак або ж у цьому акті, або ж у підзаконному акті; 5) як оптимальний варіант визначення критеріїв оцінювання таких понять закріпити перерахування приблизного (фіксування вичерпного переліку не може бути, оскільки в цьому випадку оцінне поняття втратить свої ознаки й набуде ознак «неоцінного поняття») переліку їх типових ознак, наявність яких і зумовлює зміст відповідного поняття.

Практична реалізація цих пропозицій сприятиме вдосконаленню змісту адміністративного законодавства, в т.ч. й у частині оцінних понять, спрощенню його застосування, звуженню сфери вияву вільного розсуду суб'єктів застосування, посиленню уніфікації визначення алгоритму дій їхньої роботи з оцінними поняттями галузевого законодавства, зменшенню кількості випадків довільного оцінювання й застосування оцінних понять в адміністративному законодавстві України, а також посиленню контролю за відповідною діяльністю цих суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломоець Т.О. Тлумачення оцінних понять в адміністративному судочинстві як складова вітчизняної правозастосовної практики / Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков // Право України. – 2011. – № 4. – С. 47-52.
2. Коломоець Т.О. Тлумачення актів адміністративного законодавства : [монографія] / Т.О. Коломоець, О.І. Костенко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – 200 с.

3. Вак В. Дифамаційні міни на правовому полі / В. Вак // Юридичний вісник України (23-32 грудня 2016 року). – 2016. – № 51–52 (1119-1120). – С. 14-15.
4. Веренкіотова О.В. Оціночні поняття в правових актах : теорія та практика реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / О.В. Веренкіотова ; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2013. – 20 с.
5. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : [монографія] / І.А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 180 с.
6. Біленко В.А. Оціночні поняття в адміністративному процесі : передумови розмаїття форм існування та розширення сфери застосування / В.А. Біленко // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2011. – № 1. – С. 130-134.
7. Олексієва І. Достовірність і достатність доказів у справах про адміністративні правопорушення на автомобільному транспорті / І. Олексієва // Юридична Україна. – 2012. – № 4. – С. 32-36.
8. Резанов С.А. Адміністративний розсуд як складова провадження в справах про адміністративні правопорушення / С.А. Резанов // Правоохоронна функція держави : теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25.04.2014). – Х., 2014. – С. 228-230.
9. Самбор М.А. Морально-правові та оціночні поняття в нормах про адміністративні правопорушення / М.А. Самбор // Вісник ЗНУ. Серія «Юридичні науки» : зб. наук. пр. – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 114-123.
10. Глухий О.Г. Співвідношення розсуду судді адміністративного суду й застосування оціночних понять податкового права України при вирішенні податкових спорів / О.Г. Глухий // Вісник ЗНУ. Серія «Юридичні науки». – 2012. – № 4 (1). – С. 150-158.
11. Веренкіотова О.В. Застосування оціночних понять права в українському законодавстві : окремі аспекти / О.В. Веренкіотова // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 12. – С. 22-25.

REFERENCES

1. Kolomoets, T.O. and Lyutikov, P.S. (2011), “Interpretation of appraisal concepts in administrative legal proceedings as a component of domestic law enforcement practices”, *Pravo Ukrainy*, no. 4, pp. 47-52.
2. Kolomoets, T.O. and Kostenko, O.I. (2011), *Tlumachennya aktiv administratyvnoho zakonodavstva : monohrafiya* [Interpretation of acts of administrative legislation : monograph], ZNU, Zaporizhzhia, Ukraine.
3. Vak, V. (2016), “Defamatory mines in the legal field”, *Yurydychnyi visnyk Ukrainy* (Decembers, 23-32 2016), no. 51–52 (1119-1120), pp. 14-15.
4. Verenkiotova, O.V. (2013), “Appraisal concepts in legal acts : theory and practice of realization”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
5. Titko, I.A. (2010), *Otsinni ponyattya u kryminalno-protsesualnomu pravi Ukrainy : monohrafiya* [Appraisal concepts in the criminal procedural law of Ukraine : monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
6. Bilenko, V.A. (2011), “Appraisal concepts in the administrative process : prerequisites for a diversity of forms of existence and expansion of scope”, *Visnyk Zaporizhzhia National University. Yurydychni nauky*, no. 1, pp. 130-134.

7. Oleksiyiva, I. (2012), "The reliability and sufficiency of evidence in cases of administrative violations in road transport", *Yurydychna Ukrayina*, no. 4, pp. 32-36.
8. Rezanov, S.A. (2014), "Administrative discretion as a part of proceedings in cases of administrative offenses", *Pravookhoronna funktsiya derzhavy : teoretyko-metodolohichni ta istoriko-pravovi problemy : mater. Mizhn. nauk.-prakt. konf.* [Law enforcement function of the state : theoretical and methodological, historical and legal problems : materials of the International research and practice conference], Kharkiv, April 25, 2014, pp. 228-230.
9. Sambor, M.A. (2011), "Moral and legal concepts and appraisal concepts in the rules on administrative violations", *Visnyk Zaporizhzhia National University. Yurydychni nauky*, no. 2 (part. 1), pp. 114-123.
10. Hlukhyi, O.H. (2012), "Correlation of the discretion of the judge of administrative court and the application of appraisal concepts of the tax law of Ukraine in resolving tax disputes", *Visnyk Zaporizhzhia National University. Yurydychni nauky*, no. 4 (1), pp. 150-158.
11. Verenkiotova, O.V. (2012), "The use of appraisal concepts of the right in Ukrainian legislation : some aspects", *Pidpnyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 12, pp. 22-25.

УДК 347.73 (477)

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Аганіна А.О., к.ю.н., викладач

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
alyona_aganina@mail.ru*

У статті досліджуються основні напрями нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби України. Визначаються місце й роль нормотворчої діяльності податкових органів у системі підзаконної нормотворчості центральних органів виконавчої влади. Виділяються основні проблемні питання у сфері нормотворчої діяльності органів Державної фіскальної служби України. На основі аналізу наукових і нормативних джерел формулюються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та юридичної практики відомчої нормотворчості фіскальних органів, ураховуючи процеси євроінтеграції й глобалізації.

Ключові слова: нормотворчість, законодавство, фіскальна служба, податкові відносини, юридична техніка, євроінтеграція, глобалізація, удосконалення.

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

Аганина А.А.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
alyona_aganina@mail.ru*

В статье исследуются основные направления нормотворческой деятельности Государственной фискальной службы Украины. Определяются место и роль нормотворческой деятельности налоговых органов в системе подзаконного нормотворчества центральных органов исполнительной власти. Выделяются основные проблемные вопросы в сфере нормотворческой деятельности органов Государственной фискальной службы Украины. На основании анализа научных и нормативных источников формулируются предложения относительно усовершенствования действующего законодательства и юридической практики ведомственного нормотворчества фискальных органов, учитывая процессы евроинтеграции и глобализации.

Ключевые слова: нормотворчество, законодательство, фискальная служба, налоговые отношения, юридическая техника, евроинтеграция, глобализация, усовершенствование.

THE MAIN DIRECTIONS OF REGULATORY ACTIVITY OF THE STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Aganina A.A.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovsky Str. 66, Zaporizhzhia, Ukraine
alyona_aganina@mail.ru*

This article examines the main areas of regulatory activity of the State Fiscal Service of Ukraine. The place and role of regulatory activity of the tax authorities in the rule-making system of central enforcement authorities are determined. Highlighted the major issues in the area of rule-making bodies of the State Fiscal Service of Ukraine. Based on a review of scientific and regulatory sources, formulated proposals for improving the current legislation and legal practice of departmental rulemaking fiscal authorities, taking into account the processes of European integration and globalization.

According to the analysis of scientific literature sources, rulemaking generally can be defined as an activity of authorized state and local authorities for the adoption, amendment or repeal of regulations, (sectoral) regulatory acts on the basis, pursuant to and in accordance with the laws of Ukraine.

State Fiscal Service of Ukraine is the central executive body, whose activities are directed to and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Finance, and implements state tax policy, state policy in the sphere of state customs, public policy administration from a single fee for obligatory state social insurance, state policy in the fight against crimes in the application of tax and customs legislation and legislation on the payment of a single fee.

In the field of rulemaking, the State Fiscal Service of Ukraine, according to its tasks: summarizes the practice of legislation on matters within the competence of SFS, develops proposals on the improvement of legislation acts of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, legal acts of ministries and the established procedure of submitting them to the Minister of Finance; develops draft laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders of the Ministry of Finance on matters within the scope of the SFS.

Within the powers provided by law, on the basis of and pursuant to the Constitution and laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine and resolutions of the parliament of Ukraine adopted in accordance with the Constitution and laws of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders of the Ministry of Finance, the State Fiscal Service of Ukraine issues orders of organizational and administrative nature, organizes and supervises their implementation.

Thus, the State Fiscal Service of Ukraine plays a key role in the process of legislative activity in the area of legal regulation of tax relations and engages in rulemaking process with other central executive authorities. The basis for the rulemaking activity of the State Fiscal Service of Ukraine is the Constitution and Tax Code of Ukraine.

An important step in improving the legislative activity of the State Fiscal Service of Ukraine is the Law of Ukraine "On Normative Legal Acts" which unifies the requirements of legal technique departmental rule-making and establish a clear hierarchy of regulations in Ukraine.

Equally important area of improvement of legislative activity of the State Fiscal Service of Ukraine is the adaptation of the national tax legislation with the EU law, taking into account in the implementation of legislative activity of the Association Agreement between Ukraine and the EU, Sustainable Development Strategy "Ukraine – 2020", approved by the Decree of the President of Ukraine on 12 January 2015 № 5/2015.

Key words: regulatory activity, legislation, fiscal authorities, fiscal relations, legal advice, European integration, globalization, improvement.

Інтеграція України у європейське співтовариство потребує адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу, включаючи правове регулювання сфери податкових відносин. У зв'язку із цим актуальним є дослідження основних напрямів нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби України, яка виконує важливу функцію адміністрування обліку і сплати податків юридичними та фізичними особами, забезпечує наповнення Державного бюджету України. Виявлення проблемних питань у сфері нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби України й формулювання перспективних напрямів удосконалення чинного законодавства та юридичної практики в цій сфері суспільних відносин зумовлює як теоретичну, так і практичну значимість цього дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби України.

Предметом дослідження є актуальні напрями нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби (далі – ДФС) України.

Метою наукової статті є аналіз основних напрямів нормотворчої діяльності Державної фіскальної служби України задля виявлення проблемних питань у цій сфері суспільних відносин і формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та юридичної практики.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- 1) розкрити поняття нормотворчої діяльності;
- 2) визначити місце та роль ДФС України в процесі здійснення нормотворчої діяльності у сфері податкових відносин;
- 3) виявити проблемні питання нормотворчої діяльності ДФС України й запропонувати шляхи їх вирішення.

Велике значення для дослідження теми має методологічна база, яка включає методи, способи, прийоми, підходи та принципи дослідження. Під час підготовки й написання наукової статті використовувалось органічне поєднання філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження. Такі категорії діалектики, як можливість і дійсність, ціле й частина, знайшли місце в роботі. Крім цього, використано системний і структурно-функціональний методи дослідження, а також метод сходження від абстрактного до конкретного. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано, описано, узагальнено, класифіковано основні напрями нормотворчої діяльності ДФС України.

Різні аспекти нормотворчої діяльності досліджували в працях із загальної теорії права та галузевих юридичних наук такі відомі науковці: Н.П. Воронова, Л.Л. Гарник, Є.А. Гетьман, Л.М. Горбунова, О.Л. Дзюбенко, Ж.П. Докторова, Н.А. Железняк, Т.В. Кашаніна, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, Я.І. Ленгер, С.Г. Меленко, О.Г. Мурашин, М.В. Нерсисянц, А.О. Нечипоренко, А.С. Олійник, М.О. Петришина, О.В. Петришин, З.О. Погорелов, А.О. Рибалкін, О.Ф. Скакун, М.В. Цвік, С.В. Шевчук та інші.

Окремим напрямом і видам нормотворчої діяльності присвячені праці Н.Ф. Лати «Адміністративно-правове регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» [1]; А.О. Рибалкіна «Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії)» [2]; М.О. Петришиної «Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні» [3]; Н.В. Стеценка [4] та інших науковців. З останніх досліджень варто виділити праці Є.А. Гетьмана, присвячені функціям, стадіям і результатам нормотворчості органів виконавчої влади [5; 6].

Суттєве значення для розвитку теорії нормотворчої діяльності мають дослідження нормотворчості окремих центральних органів виконавчої влади. Зокрема, А.О. Рибалкін визначив компетенцію органів внутрішніх справ щодо видання актів нормативного змісту, комплексно дослідив процедуру (стадії) створення нормативно-правового акта в цих органах, проаналізував специфічні риси нормотворчої діяльності органів внутрішніх справ, її принципи, специфіку правовідносин у цій сфері [2, с. 15-16].

За результатами аналізу вищезазначених наукових джерел, нормотворчість загалом можна визначити як діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування щодо прийняття, зміни або скасування підзаконних (відомчих) нормативно-правових актів на підставі, на виконання й відповідно до законів України.

ДФС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову

політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

У своїй діяльності ДФС України керується Конституцією та законами України, указами Президента України й постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Основними завданнями ДФС України є реалізація державної податкової політики й політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства; здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів.

У сфері нормотворчої діяльності ДФС України, відповідно до покладених на неї завдань, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДФС, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств й у встановленому порядку подає їх Міністру фінансів; розробляє проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до сфери діяльності ДФС [7].

ДФС України під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими й іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, профспілками та організаціями роботодавців, а також підприємствами, установами й організаціями.

У межах повноважень, передбачених законом, на основі й на виконання Конституції та законів України, актів Президента України й постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну, ДФС України видає накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує й контролює їх виконання. Накази підписує Голова ДФС України, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра фінансів [7].

Отже, ДФС України відіграє ключову роль у процесі нормотворчої діяльності у сфері правового регулювання податкових відносин і взаємодіє в процесі нормотворчості з іншими центральними органами виконавчої влади.

У процесі здійснення нормотворчої діяльності посадовим особам ДФС України варто пам'ятати, що, згідно з пунктом 7.3 статті 7 Податкового кодексу України, будь-які питання щодо оподаткування регулюються цим Кодексом і не можуть установлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів, що містять виключно положення щодо внесення змін до цього Кодексу й/або положення, які встановлюють відповідальність за порушення норм податкового законодавства [8].

Отже, в процесі видання наказів ДФС України може тільки конкретизувати положення Податкового кодексу України, але не виходити за межі його положень.

Основні вимоги до форми й порядку прийняття наказів центральних органів виконавчої влади, включаючи ДФС України, нині регламентовані Порядком подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, який затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5 [9].

Проте вказаний нормативний документ не вирішує всі проблемні питання, які виникають у процесі нормотворчої діяльності ДФС України. Наприклад, якщо існує колізія між положеннями Податкового кодексу України та нормами Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України», то який нормативно-правовий акт брати за основу під час прийняття наказу? Податковий кодекс України є кодифікованим законом, проте ні в одному нормативно-правовому акті України не встановлено пріоритет кодексу щодо законів. Отже, це питання потребує нормативного врегулювання на рівні окремого законодавчого акта або Конституції України. Усе це зумовлює необхідність прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти» [10], проект якого розроблений і довгі роки очікує на прийняття. У вказаному Законі буде чітко регламентована ієрархія нормативно-правових актів, основні вимоги до їх форм і порядку прийняття, закріплені всі елементи юридичної техніки відомчої нормотворчості, що сприятиме вдосконаленню процесу нормотворчої діяльності органів державної влади, включаючи нормотворчість ДФС України.

Не менш важливим напрямом удосконалення нормотворчої діяльності органів ДФС України є адаптація національного податкового законодавства до права Європейського Союзу. Відповідно до розділу III Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV, державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього.

Кабінет Міністрів України запровадив єдину систему планування, координації та контролю нормотворчої діяльності й роботи органів виконавчої влади з адаптації законодавства, затвердив Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Крім того, Кабінет Міністрів України щороку розробляє та затверджує план роботи з адаптації законодавства, передбачаючи в проекті Державного бюджету України на відповідний рік видатки для фінансування заходів із його виконання.

Науково-експертне, аналітичне, інформаційне й методологічне забезпечення виконання Програми, переклад актів *acquis communautaire* українською мовою, підготовка глосарію термінів *acquis communautaire* покладаються на уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, тобто на Міністерство юстиції України [11].

Мін'юст, відповідно до покладених на нього завдань, розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства й подає їх у встановленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України; здійснює правову експертизу проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, і проектів законів, які подаються на розгляд Верховної Ради України

іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; готує зауваження та пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентів України; здійснює науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення виконання першого етапу реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [12].

Отже, в процесі здійснення нормотворчої діяльності в контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів органи ДФС України повинні тісно взаємодіяти з Міністерством юстиції України, адже саме на Мін'юст покладені обов'язки щодо координації нормотворчості у сфері адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу, саме Мін'юст здійснює розробку проектів нормативно-правових актів з метою гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу; проводить державну експертизу проектів нормативно-правових актів інших органів державної влади на відповідність праву Європейського Союзу, координує нормотворчу діяльність органів державної влади у сфері адаптації тощо.

Не менш важливо в процесі здійснення нормотворчої діяльності посадовими особами органів ДФС України враховувати положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейського Союзу [13] і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [14].

За результатами аналізу літературних наукових джерел нормотворчість загалом можна визначити як діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування щодо прийняття, зміни або скасування підзаконних (відомчих) нормативно-правових актів на підставі, на виконання й відповідно до законів України.

ДФС України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

У сфері нормотворчої діяльності ДФС України, відповідно до покладених на неї завдань:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДФС, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України й Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств і в установленому порядку подає їх Міністру фінансів;
- розробляє проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до сфери діяльності ДФС.

У межах повноважень, передбачених законом, на основі й на виконання Конституції та законів України, актів Президента України й постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну ДФС України видає накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує та контролює їх виконання.

Отже, ДФС України відіграє ключову роль у процесі нормотворчої діяльності у сфері правового регулювання податкових відносин і взаємодіє в процесі нормотворчості з іншими центральними органами виконавчої влади. Основою для нормотворчості ДФС України є Конституція й Податковий кодекс України.

Важливим кроком на шляху вдосконалення нормотворчої діяльності органів ДФС України є прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти», який уніфікує вимоги до

юридичної техніки відомчої нормотворчості й установить чітку ієрархію нормативно-правових актів в Україні.

Не менш важливим напрямом удосконалення нормотворчої діяльності органів ДФС України є адаптація національного податкового законодавства до права Європейського Союзу, врахування в процесі здійснення нормотворчої діяльності Угоди про асоціацію між Україною та Європейського Союзу і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лата Н.Ф. Адміністративно-правове регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Н.Ф. Лата. – Ірпінь, 2004. – 18 с.
2. Рибалкін А.О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А.О. Рибалкін. – Х., 2005. – 18 с.
3. Петришина М.О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні : [монографія] / М.О. Петришина ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2011. – 232 с.
4. Стецик Н.В. Судова правотворчість : загальнотеоретична характеристика [Електронний ресурс] / Н.В. Стецик // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (8). – С. 1-6. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ChaaU/2010-3/10snvpzh.pdf>.
5. Гетьман Є.А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади : поняття, сутність, основні ознаки [Електронний ресурс] / Є.А. Гетьман // Європейські перспективи. – 2013. – № 6. – С. 42-47. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evpe_2013_6_9.pdf
6. Гетьман Є.А. Нормотворчий процес органів виконавчої влади та його стадії [Електронний ресурс] / Є.А. Гетьман // Актуальні проблеми права : теорія і практика. – 2013. – № 27. – С. 173-181. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/app_2013_27_25.pdf.
7. Положення про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п>.
8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
9. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05>.
10. Про нормативно-правові акти : Проект Закону України від 01 грудня 2010 р. № 7409 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7.
11. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

12. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п>.
13. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.
14. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

REFERENCES

1. Lata, N.F. (2004), “Administrative and legislative regulation of executive bodies”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, National academy of government tax service of Ukraine, Irpin, Ukraine.
2. Rubalkin, A.O. (2005), “Rule-making bodies of internal affairs (general aspects of theory)”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National university of internal affairs, Kharkiv, Ukraine.
3. Petrushuna, M.O. (2011), *Normotvorcha diyalnist v orhanakh mistsevoho samovriadyvannia v Ukrayini* [Rule-making activity in local government in Ukraine], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
4. Stetzuk, N.V. (2010), “The judicial law-making : general description”, *Chasopys Akademiyyi advokatury Ukrainy*, no. 3 (8), pp. 1–6, available at : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10snvpzh.pdf>.
5. Getman, J.A. (2013), “Rule-making activity of executive power : the concept, the essence, the main features”, *Evropeiski perspektyvy*, no. 6, pp. 42–47, available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evpe_2013_6_9.pdf.
6. Getman, J.A. (2013), “Rule-making process of the executive power and its stage”, *Aktualni problemy prava : teoriya i praktyka*, no. 27, pp. 173–181, available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/app_2013_27_25.pdf.
7. “Regulation on the State Fiscal Service of Ukraine” : Decision Cabinet of Ministers of Ukraine from May 21, 2014, № 236, available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п>.
8. “Tax Code of Ukraine on December 2, 2010, № 2755-VI”, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
9. “The order of presentation of regulations for state registration to the Ministry of Justice of Ukraine and their state registration” : Decree of the Ministry of Justice of Ukraine on April 12, 2005, № 34/5, available at : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05>.
10. “On normative legal acts” : Draft Law of Ukraine № 7409, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7.
11. “On the National Program of Adaptation of Ukraine to the European Union” : Law of Ukraine on March 18, 2004 № 1629-IV, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
12. “On approval of the Ministry of Justice of Ukraine” : Decision Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 2, 2014, № 228, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п>.
13. “The Association Agreement between Ukraine and the EU (abstract the main sections of the Agreement)”, available at : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

14. “About sustainable development strategy “Ukraine – 2020” : Decree of the President of Ukraine 12.01.2015 y. № 5/2015, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

УДК 342.92

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК СИСТЕМНА КАТЕГОРІЯ

Болокан І.В., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
bolokani@mail.ru*

У статті аналізується «реалізація адміністративно-правових норм» як системна категорія. Ураховуючи різноманітні підходи до поняття «система» (у філософії, соціології, психології, правознавстві тощо) й такі виокремлені в доктрині права складники системного підходу, як системно-компонентний, системно-структурний й системно-функціональний, обґрунтовується розуміння системи «реалізація адміністративно-правових норм» як певного порядку взаємодії упорядкованих елементів, вияв якої дає змогу нормі адміністративного права набути конкретного значення в реальності конкретних суб'єктів адміністративного права.

Ключові слова: реалізація норм адміністративного права, система, системний підхід, системно-компонентний аспект системного підходу, системно-структурний аспект системного підходу, системно-функціональний аспект системного підходу.

РЕАЛИЗАЦИЯ НОРМ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА КАК СИСТЕМНАЯ КАТЕГОРИЯ

Болокан И.В.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
bolokani@mail.ru*

В статье анализируется «реализация административно-правовых норм» как системная категория. Учитывая разнообразные подходы к понятию «система» (в философии, социологии, психологии, правоведении) и такие выделенные в доктрине права составляющие системного подхода, как системно-компонентная, системно-структурная и системно-функциональная, обосновывается понимание системы «реализация административно-правовых норм» как определенного порядка взаимодействия упорядоченных элементов, проявление которого позволяет норме административного права обрести конкретное значение в реальности конкретных субъектов административного права.

Ключевые слова: реализация норм административного права, система, системный подход, системно-компонентный аспект системного подхода, системно-структурный аспект системного подхода, системно-функциональный аспект системного подхода.

REALIZATION OF RULES OF ADMINISTRATIVE LAW AS A SYSTEM CATEGORY

Bolokan I.V.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
bolokani@mail.ru*

The article analyses “realization of rules of administrative law” as a system category. Taking into account various approaches to the concept “system” (in philosophy, sociology, psychology, jurisprudence and so on) and such distinguished in the law doctrine components of a systematic approach as system component, system structural, and system functional, there is substantiated an understanding of the system of “realization of rules of administrative law” as a certain order of interaction of order elements, which manifestation allows the administrative rule to acquire a particular meaning in reality of specific subjects of administrative law. The system “realization of rules of administrative law” is an aggregate of such its elements as: “administrative rule”, “subject of administrative law”, “behaviour of subjects of administrative law on enforcement, receiving, application rules of administrative law”, “result of the rule’s implementation”. The system cannot operate without any of these elements. The legal rule is a component of a lot of other systems; however, it serves as an object of realization, specifics of realization of just “legal rules” comes in nowhere without its existence. Its “transition” from an abstraction to

materialization takes place after formulation and consolidation of the rule in a concrete normative legal act, due to actual behaviour of subjects of administrative law on the use, compliance, enforcement or application of its provisions, which characterizes a relation of the first component – legal rule – and the second component of the system – subject. Realization of rules of administrative law is associated with actions of subjects of realization, thus, without subjects who will implement the rule, the system “realization of rules of administrative law” will not operate. Rules of administrative law are various but a common goal of each legal rule is regulation of subjects’ behaviour, so, there is seen a relation with the third element of the system – behaviour of the subject of administrative law that can be manifested in active actions or inactivity, and the manifestation of such a behaviour will have one of the following forms: enforcement of provisions of the rule, exercise of provided by the rule opportunities (rights); compliance with provisions of rules of administrative law, use of rules’ provisions. The specified forms of realization compose certain subsystems of interdependent relations. The behaviour of subjects of realization is aimed at obtaining a certain concrete result that characterises a relation with the last element of the system. In the case of manifestation of behaviour in forms of enforcement, use, compliance and application, the result will be the implementation of the rule, i.e. its direct action concerning concrete subjects. The use of system-structural approach for issues of correlation of forbidding, empowering and permitting rules shows that in modern times, as by the number of adoption and frequency of implementation, empowering and permitting administrative rules are prevailing. However, an increase in the number of rights of subjects of private law (as subjects of administrative law) also proportionally caused an increase in obligations of subjects of public administration, other subjects endowed with public authority. Accordingly, the exercise of rights increases “array” of realization in the form of “exercise”, the necessity to perform duties – “array” of realization in forms of “enforcement” and “application”. The presence of violations of rules established by the state actualizes the realization of sanction of legal norms in the form of application.

Key words: realization of rules of administrative law, system, system approach, system component aspect of system approach, system structural aspect of system approach, system functional aspect of system approach.

Під час конструювання будь-якої системи, і реалізація адміністративно-правових норм не є винятком у цьому питанні, варто враховувати всі наявні закономірності загальної теорії систем, адже тенденцією сьогодення є бачення системи та системності майже в усьому, оскільки «теоретично будь-який об’єкт наукового дослідження можна розглядати як систему» [1, с. 5], відтак аналіз системності є одним із найвагоміших сучасних спеціально-наукових завдань.

Попри важливість цього питання, системність як характеристика галузевої реалізації норм права майже не досліджувалась. Окремі наукові праці, які так чи інакше «торкаються» питань системності реалізації правових норм, наявні лише в доктрині загальної теорії права (наприклад, праці Ю.С. Решетова, Л.М. Завадської), натомість у доктрині адміністративного права цим питанням увага вчених-адміністративістів майже не приділяється. Частково це пояснюється тим фактом, що питання реалізації адміністративно-правових норм та окремих її форм в адміністративно-правових джерелах розглядаються лише узагальнено. Відтак метою статті є дослідження реалізації адміністративно-правових норм як системної категорії, аналіз складників цієї системи, характеристика взаємозв’язків і взаємодії цих складників.

Оскільки сфера використання терміна «система» є доволі широкою й налічує чималу кількість різноманітних підходів до розуміння його змісту, що пропонуються не лише вченими-юристами, а й філософами, соціологами, психологами тощо, доцільно погодитись із підходом до побудови *алгоритму висвітлення системи*, запропонованим Ю.В. Пирожковою (щоправда, стосовно функцій адміністративного права): 1) з’ясування змісту поняття «система» та його співвідношення із суміжними поняттями; 2) установлення універсальних системних параметрів; 3) дослідження загальносистемних властивостей елементів системи й визначення закономірностей їх внутрішньо системного взаємовпливу та зовнішніх зв’язків [2, с. 182-183]. Варто враховувати також і виокремлений у доктрині права системний підхід, який включає, зокрема, такі аспекти, як системно-компонентний, системно-структурний, системно-функціональний [3, с. 15].

Етимологічне значення слова «система» – «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв’язком частин чого-небудь; форма організації чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об’єднаних за спільною ознакою,

призначенням; сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь; структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [4, с. 1214-1215]. У словниках слів іншомовного походження слово «система» (від грецької *systema* – ціле, складене з частин, поєднання) подається як «певний порядок у розташуванні частин, стрункий ряд, зв'язане ціле; сукупність принципів, покладених в основу певного вчення; форма, спосіб побудови, організація чого-небудь; сукупність частин, пов'язаних спільною функцією» [5, с. 627].

Дослідженню особливостей вияву «системи», її змісту й ознакам присвячено чимало наукових праць, тому можемо, спираючись на вже проведені дослідження, констатувати, що про «систему» йдеться, коли наявна певна множина елементів, вони певним чином впорядковані між собою, взаємодіють, їх поєднання є цілісним, кожний складник має свої властивості, натомість властивість системи не є простою сукупністю властивостей її складників. Принаймні такі узагальнені висновки можемо зробити, виходячи з наукових досліджень із цього питання в працях А.М. Авер'янова «Категорія «система» у діалектичному матеріалізмі» (1974 р.), «Система: філософська категорія і реальність» (1976 р.), А.І. Уємова «Системний підхід і загальна теорія систем» (1978 р.), О.О. Кваші «Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських та правових дослідженнях» (2012 р.), М.Л. Калужського «Загальна теорія систем» (2013 р.) та багатьох інших. Головними ж ознаками поняття «система» вважають цілісність, єдність та узгодженість усіх елементів, упорядкованість розташування, ієрархічність, багаторівневність і структурність тощо [2, с. 185].

Щодо співвідношення із суміжними поняттями серед останніх, як правило, вказуються ті, які є складниками слова «система», наприклад, «структура», а також ті, які є співзвучними (виходячи з основи слова) поняттями. Етимологічне значення слова «структура» – «взаєморозміщення, взаємозв'язок, складових частин цілого; будова; устрій, організація чого-небудь» [4, с. 1265]. У словниках слів іншомовного походження «структура» (від лат. *structura* – побудова, розміщення; від *struo* – будує, зводжу) тлумачиться як «внутрішня будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого» [5, с. 649]. Співвідношення понять «система» і «структура» досить активно обговорюється у філософських та інших подібних (наприклад, історія науки) джерелах, а також час від часу й у наукових юридичних і, зокрема, адміністративно-правових джерелах. Узагальнені підсумки щодо співвідношення понять «система» та «структура» такі: «системі» притаманні властивості структурності й ієрархічності, що підтверджує й той зміст цього слова, який надається в довідникових джерелах. Тобто структурність є однією з характеристик системи (складається з елементів (компонентів), між якими існують певні зв'язки), розкриття якої щодо реалізації адміністративно-правових норм можливе завдяки системно-структурному підходу. Розкриття іншої характеристики – ієрархічності, коли кожний елемент є підсистемою системи, який підпорядкований іншому, у зв'язку з чим у системі виявляється певна ієрархія, щодо реалізації адміністративно-правових норм стає можливим завдяки системно-функціональному підходу.

Під *системою «реалізація адміністративно-правових норм»* потрібно розуміти певний порядок взаємодії упорядкованих елементів, вияв якої дає змогу нормі адміністративного права набути конкретного значення в реальності конкретних суб'єктів адміністративного права. Використовуючи напрацьовані в доктрині права положення системного підходу, необхідним є аналіз компонентних, структурних і функціональних аспектів у системі реалізації адміністративно-правових норм.

Системно-компонентний підхід, як убачається із самої назви, відбиває склад системи, а саме лише ті складники (компоненти), взаємодія яких забезпечує притаманні системі загалом якісні особливості. Система під назвою «реалізація адміністративно-правових норм» є сукупністю таких її елементів: «норма адміністративного права» + «суб'єкт адміністративного права» + «поведінка суб'єктів адміністративного права щодо виконання,

використання, одержання, застосування адміністративно-правової норми» + «результат утілення норми в життя». Без жодного із цих елементів система не функціонує. Спільною ознакою форм вияву системи в дії – виконання, використання, додержання, застосування – є «матеріалізація» закріплених в адміністративно-правовій нормі положень як у житті конкретної особи, так і у функціонуванні публічної влади, адже саме останньою ініціювалась питання прийняття або санкціонування норми задля врегулювання певних суспільних відносин, а надалі необхідність або бажаність здійснення певної поведінки була підкріплена низкою заходів, у результаті яких норма від абстракції перетворюється в таку, що реально регулює, охороняє, забезпечує тощо.

Норма права є складником і чималої кількості інших систем і на перший погляд не має вказуватись у системі «реалізація адміністративно-правових норм». Але вона є предметом реалізації, без її наявності специфіка реалізації саме «норм права» втрачається. Саме завдяки своїй реалізації норма «оживляється», тобто «починає жити». Після формулювання та закріплення норми в конкретному нормативно-правовому акті, завдяки фактичній поведінці суб'єктів адміністративного права щодо використання, додержання, виконання або застосування її положень, відбувається її «перехід» від абстракції до матеріалізації, що характеризує зв'язок першого складника – норми права – з другим складником системи – суб'єктом.

Як зазначає І.В. Табарін (про реалізацію він згадує як про стадію правовиконання, не розмежовуючи її форми), початок стадії правовиконання пов'язаний із діями правоволодільця, який пред'являє норму права зобов'язаному суб'єкту [6, с. 295]. Отже, без суб'єктів, які й утілюватимуть норму в життя, система «реалізація норм адміністративного права» також не функціонуватиме. Адміністративно-правові норми різноманітні, але загальною метою будь-якої правової норми є врегулювання поведінки суб'єктів, відтак убачається зв'язок із третім елементом системи – поведінкою суб'єкта адміністративного права.

Поведінка суб'єктів адміністративного права щодо реалізації відповідної галузевої норми може виявлятися в активних діях або бездіяльності, а загалом вияв такої поведінки матиме одну з таких форм: виконання положень норми; використання наданих нормою можливостей (прав); додержання приписів адміністративно-правових норм; застосування положень норм. Саме тому реалізація передбачає «систематичну, постійну, цілеспрямовану діяльність громадян, посадових осіб, трудових колективів, об'єднань громадян, державних органів» [7, с. 176] тощо. Указані форми реалізації становлять певні підсистеми пов'язаних між собою відносин. Але поведінка не здійснюється, як правило, заради самої поведінки, вона спрямована на отримання певного конкретного результату, що характеризує зв'язок з останнім елементом системи. У разі вияву поведінки у формах виконання, використання, додержання та застосування таким результатом буде втілення норми в життя, тобто її безпосередня дія стосовно конкретних суб'єктів.

Системно-структурний підхід характеризує внутрішні зв'язки елементів системи, а також їх взаємодію. Як зазначає І.В. Суходубова [3, с. 15], структурою є внутрішня форма системи, яка визначає *спосіб взаємодії компонентів системи*. Саме структура надає цілісності всій системі, при цьому взаємозв'язки між елементами (компонентами) системи мають вияв не на одному рівні, а на декількох. Цілісність системи норм адміністративного права позначається на цілісності системи реалізації цих галузевих норм. Так, зокрема, співвідношення забороняючих, уповноважувальних і дозвільних норм завжди було різним. У радянський період переважали норми забороняючі, дозвільні адміністративно-правові норм існували в незначній кількості, відтак у кількісних показниках реалізація забороняючих норм переважала, але загалом система сама коригувала себе. У сучасний період як за кількістю прийняття, так і за частотою їх реалізації переважають інші (крім забороняючих) норми. Натомість збільшення прав суб'єктів приватного права (як суб'єктів адміністративного права) так само пропорційно викликало й збільшення обов'язків у суб'єктів публічної адміністрації, інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями. Відповідно, використання прав збільшує «масив» реалізації у формі «використання», необхідність

здійснювати обов'язки – «масив» реалізації у формах «виконання» та «застосування». Звичайно, певний «свій сегмент» у системі норм адміністративного права завжди займали й займатимуть надалі забороняючі норми, відтак завжди матиме місце реалізація у формі «додержання», а, оскільки в будь-якій державі завжди існуватиме певний контингент осіб, поведінка яких через різні об'єктивні чи суб'єктивні чинники буде йти «в розріз» із тими приписами, які закріплює держава, тобто порушників установлених нею норм, у цьому сенсі необхідною стає реалізація санкцій норм у формі застосування. Отже, усі елементи системи не лише взаємодіють, вони взаємозумовлюють існування й функціонування один одного.

Системно-функціональний підхід характеризує інформаційно-функціональні залежності між елементами (компонентами) системи, системою загалом і тією системою, до складу якої вона передусім входить. Одним із критеріїв, який характеризує функціональність системи, є критерій ієрархічності. «Ієрархічність», як правило, тлумачать як «розташування частин або сегментів цілого в певному порядку від вищого до нижчого й навпаки; принцип управління в централізованих системах» [4, с. 1214-1215]. Стосовно адміністративно-правових норм як предмета їх подальшої реалізації певна ієрархія спостерігається щодо того, в якому нормативно-правовому акті адміністративно-правова норма зафіксована. Ідеться, зокрема, про закони та підзаконні нормативно-правові акти. З урахуванням такого підходу можемо вести мову й про певну ієрархію в реалізації відповідних норм. Ієрархія в реалізації має місце й із погляду того, що законодавчі норми (закріплені в законах) часто можуть бути реалізовані лише завдяки закріпленню інших норм, якими регулюється механізм дії відповідного закону, тобто «розшифруванням», деталізацією в підзаконному нормативно-правовому акті законодавчої норми. Відтак у межах одних (за підставою виникнення) правовідносин у відповідних формах реалізуються як норми законів, так і норми підзаконних актів. Певна ієрархія спостерігається й щодо «нетипових» (спеціалізованих) норм, наприклад, норм-принципів, які мають пріоритет перед іншими нормами, враховуючи, що принципи є основними, базовими, вихідними положеннями. Про важливість дотримання принципів свідчить і практика Європейського суду з прав людини, коли майже в кожному його рішенні йдеться про зміст того чи іншого принципу права. Усе це позначатиметься на реалізації відповідних норм і наслідках такої реалізації. Координація як горизонтальне погодження функцій адміністративно-правових норм матиме місце під час їх реалізації у випадках задіяння норм різних нормативно-правових актів, системне поєднання положень яких (прав, обов'язків, відповідальності, заохочень, гарантій) дає змогу отримати результат реалізації норм. Субординація як вертикальне погодження функцій адміністративно-правових норм матиме місце в разі колізії норм як у законодавчих актах однакової (рівної) юридичної сили, так і різних за юридичною силою нормах.

Умовно можна вести мову й про ієрархію у формах вияву реалізації. Умовність полягає в розумінні «ієрархії» не як підпорядкованості, а як певної послідовності або, як зазначалось вище під час характеристики змісту цього поняття, як принципу управління в централізованих системах. Нормою права встановлюється певне положення, яке може бути як імперативного, так і диспозитивного змісту. Залежно від того, який спосіб стимуляції реалізації цього положення нормотворець обирає, у цьому або іншому нормативно-правовому акті закріплюється ще один складник цієї норми – санкція (усталена назва, ми ж пропонуємо називати її «стимулом»). Продемонструємо, як саме все вказане позначається на реалізації адміністративно-правової норми. Якщо диспозиція норми сформульована імперативно, формою поведінки суб'єкта реалізації (адресата норми), яка зумовлює вияв форми реалізації, є активна дія у формі виконання або пасивна дія у формі додержання. Як правило, стимулювання реалізації такої норми відбувається шляхом установлення санкції. Хоча можливі й випадки заохочення. Якщо положення норми щодо їх реалізації сформульовано диспозитивно, матиме місце використання, яке завжди передбачає активну поведінку. Стимулювання таких положень здійснюється, як правило, закріпленням певних заохочень у вигляді пільг чи інших позитивних проявів.

Загалом про структурну субординацію під час дослідження питань реалізації норм права зазначається досить давно. Так, наприклад, Ю.С. Решетов у монографії «Реалізація норм радянського права. Системний аналіз» (1989 р.) присвячував окрему главу питанням субординації основних компонентів механізму реалізації норм права, посилаючись у ній на ще більш ранні праці вчених-юристів [8, с. 112-144]. Норми адміністративного права можуть по-різному впливати на поведінку суб'єктів адміністративного права. Це й закріплення в їх диспозиціях положень про необхідну поведінку, або ту поведінку, яка дозволяється, або яка бажаною з позиції нормотворця; і закріплення в нормі заходів впливу чи заохочення. Відтак «активними» структурними елементами адміністративно-правової норми зазвичай є диспозиція або санкція («стимул»). Виходячи з указанного, вчені-юристи виокремлюють дві сторони в реалізації норм права: здійснення диспозицій правових норм і реалізація санкцій, указуючи, що так здійснюється виділення протилежних сторін правореалізаційного процесу, які характеризуються ознаками, що виключають одна одну. При цьому обґрунтовується, що за такого поділу елементів змінюється як спосіб здійснення операції, так і її результати, але діалектичні відносини протилежного функціонують не за межами відносин частини й цілого, а мають вияв у самій структурі відносин частин, елементів, підсистем, частини й цілого, виявляючи так більш глибокий «зріз» цих відносин, де виявляється нова (більш складна) структура [8, с. 114]. Щодо певної ієрархії структурних елементів поширеним є підхід, що нормотворець, створюючи норми права, насамперед має на увазі те, що вони будуть виконуватись (тобто виходить із базовості саме диспозиції) і лише у випадку, коли цього не стається, додатково залучається реалізація санкцій. Або, як це визнано в доктрині загальної теорії права та доктрині адміністративного права, реалізація норми права не завжди передбачає реалізацію всіх трьох елементів правової норми (можуть реалізовуватись один або два її елементи). Наукова робота, яка часто цитується вченими-юристами під час характеристики санкцій, – монографія О.Е. Лейста «Санкції та відповідальність у радянському праві» (1981 р.), вміщує корисні й для нашого дослідження обґрунтування, зокрема тезу про те, що санкції, попри той факт, що вони є необхідним компонентом правової системи, не мають переважної ролі в цій системі хоча б через те, що загроза примусу або застосування примусу не є головним способом правового впливу на суспільні відносини [9, с. 19]. Указане підтверджується й у сучасний період, коли демократичні прагнення України супроводжуються прийняттям чималої кількості нормативних актів, у нормах яких переважають дозвольні, уповноважувальні, диспозитивні положення (порівняно із забороняючими). Відтак субординаційний характер, який відображає зв'язок поведінки з реалізацією диспозицій адміністративно-правових норм і реалізацією санкцій адміністративно-правових норм, хоча й знаходить своє підтвердження, натомість має тенденцію зміщення акцентів. Такий підхід традиційно підтримується значною кількістю вчених-юристів, хоча обґрунтування звичайно ж різняться. Одні згадують про «протилежні сторони механізму правореалізації» (наприклад, Ю.С. Решетов у монографії «Реалізація норм радянського права. Системний аналіз»), інші – про «рівні реалізації» (наприклад, Є.М. Пеньков у монографії «Соціальні норми – регулятори поведінки особистості»). Натомість незмінним залишається факт неможливості одночасної реалізації й диспозиції, і санкції норми. А ось гіпотеза та санкція в реалізації можуть перетинатись, як правило, так і відбувається, адже загальноновизнаним є визнання за гіпотезою ролі передбачення життєвих умов (часу, місця, подій, конкретних обставин тощо), за наявності яких реалізується диспозиція. Тобто, якщо зазначати на «рівні» в реалізації адміністративно-правових норм, гіпотеза не є в одному ряду з диспозицією чи санкцією, оскільки в ній не формується варіант поведінки. Натомість правильною, на нашу думку, є позиція М.М. Вопленко щодо неможливості втілення в життя будь-якого одного елемента норми без реалізації при цьому норми загалом [10, с. 86]. Якщо «відійти» від такої загальноновизнаної назви та відповідного змісту елемента норми, як «санкція», і розглядати його як певний «стимул» до реалізації норми загалом, помітною стає взаємодія всіх трьох (за триелементної структури) або двох (за двоелементної структури) елементів адміністративно-правової норми.

Інший аспект, пов'язаний із питаннями субординації, – це різновиди адміністративно-правових норм і відповідні їм типи правового регулювання в нормах. Так, загально визнаним у доктрині адміністративного права є положення про те, що норма може закріплювати дозвіл, заборону або припис. Звідси виокремлюється три типи правового регулювання, які відповідають конкретним різновидам адміністративно-правових норм. За першим типом серед трьох перелічених способів впливу на поведінку переважає дозвіл (порівняно з приписом або заборону). Цьому типу адміністративно-правового регулювання відповідають уповноважувальні норми, реалізація яких вимагає активної поведінки (форма реалізації – використання). За цього варіанта формулювання адміністративно-правової норми неможливим є встановлення санкцій (крім випадків зловживання наданими правами), натомість можливими є інші види стимулювання реалізації – заохочення, гарантії, пільги тощо. Реалізація відповідних положень часто вимагає наступної реалізації у формі застосування з боку наділених владними повноваженнями суб'єктів, які й «допомагають» реалізації диспозиції першим суб'єктом. За другим типом правового регулювання, у нормі переважає припис (порівняно з дозволом або заборону) і йому відповідають зобов'язальні норми. Реалізація таких норм вимагає активної поведінки суб'єкта реалізації (форма реалізації – виконання). У цьому випадку також можливі ситуації, коли необхідним стає «посередництво» з боку суб'єктів владних повноважень, яке, відповідно, матиме форму «виконання» або «застосування». Для «стимулювання» реалізації відповідних норм третій елемент адміністративно-правової норми найчастіше формулюється у вигляді «санкції». За третього типу правового регулювання серед способів впливу на суб'єктів адміністративного права переважає заборона (порівняно з приписом або дозволом). Закріплення необхідного варіанта поведінки здійснюється в забороняючих нормах, які вимагають пасивної поведінки (форма реалізації – додержання). Реалізація забезпечується шляхом встановлення негативних наслідків (санкцій) за іншу, ніж передбачає норма, поведінку. Відтак відразу ж постає потреба в реалізації санкції з боку органів та осіб, які наділені правом їх застосування (форма реалізації – застосування).

Отже, усі елементи системи «реалізація адміністративно-правових норм» становлять єдину систему, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного. Жоден зі складників цієї системи, так само як і жодна з форм реалізації, самостійно не здатен реалізувати весь потенціал реалізації і як процесу, і як результату, лише в сукупності та взаємодії можливим стає досягнення цієї мети. Указане є вагомим аргументом щодо наукового використання поняття «система реалізації адміністративно-правових норм», якій притаманні всі властивості систем, що виокремлюються в загальних науках (філософія, історія наук, соціологія тощо) і спеціально-правових науках. Структурність як характерна ознака системи реалізації адміністративно-правових норм дає змогу виокремити низку елементів, які перебувають у безпосередньому взаємозв'язку та взаємодії. Усі елементи системи «реалізація адміністративно-правових норм» пов'язані як горизонтальними (лінійними), так і вертикальними (субординаційними, ієрархічними) зв'язками. Відтак перспективним напрямом подальших наукових досліджень цього питання є розкриття системно-інтегративного та системно-комунікаційного аспектів системного підходу щодо категорії «реалізація норм адміністративного права», адже наявність таких зв'язків між указаними елементами системи забезпечує єдність та узгодження останньої. Реалізація адміністративно-правових норм є динамічною й відкритою системою, підтвердження чому стає можливим завдяки характеристиці системно-історичного підходу в дослідженні особливостей цієї системи, що також є перспективним напрямом подальших наукових розробок цього поняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Садовский В.Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ / В.Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 276 с.
2. Пирожкова Ю.В. Функції адміністративного права: генеза, теоретичний, нормативний та праксеологічний аспекти: [монографія] / Ю.В. Пирожкова. – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 548 с.

3. Суходубова І.В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення : [монографія] / І.В. Суходубова ; наук. ред. О.В. Петришин. – Х. : Право, 2016. – 228 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник ; за ред. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2014. – 1550 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів: походження слів, розгорнуті пояснення, слова синоніми / укл. Л.І. Нечволод. – Х. : Торсінг Плюс, 2011. – 768 с.
6. Табарин И.В. Современная теория права: новый научный курс : [научная монография] / И.В. Табарин. – М. : Издание автора, 2008. – 624 с.
7. Бориславський Л. Форми реалізації конституційно-правових норм / Л. Бориславський // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2000. – Вип. 35. – С. 176–179.
8. Решетов Ю.С. Реализация норм советского права. Системный анализ / Ю.С. Решетов. – Казань : Издательство Казанского университета, 1989. – 158 с.
9. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О.Э. Лейст. – М. : Издательство МГУ, 1981. – 240 с.
10. Вопленко Н.Н. Социалистическая законность и применение права / Н.Н. Вопленко ; под ред. М.И. Байтина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1983. – 184 с.

REFERENCES

1. Sadovskiy, V.N. (1974), *Osnovaniya obshchey teorii sistem : lohiko-metodolohicheskiy analiz* [Grounds of general system theory : logical-methodological analysis], Nauka, Moscow, Russia.
2. Pyrozhkova, Yu.V. (2016), *Funktsiyi administratyvnoho prava : geneza, teoretychnyi, normatyvnyi ta prakseolohichnyi aspekty : monohrafiya* [Functions of administrative law : genesis, theoretical, regulatory, and praxeological aspects : monograph], Vydavnychy dim “Helvetika”, Zaporizhzhia, Ukraine.
3. Sukhodubova, I.V. (2016), *Stabilnist i dynamizm zakonodavstva : ponyattya, spivvidnoshennya, zasoby zabezpechennya : monohrafiya* [Stability and dynamics of the legislation : concept, correlation, means of providing : monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
4. Kusaykina, N. and Tsybulnik, Yu. (2014), *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukrayinskoyi movy : 60000 sliv* [Modern Dictionary of Ukrainian language : 60000 words], VD “Shkola”, Kharkiv, Ukraine.
5. Nechvolod, L.I. (2011), *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv : pokhodzhennya sliv, rozhornuti poyasnennya, slova synonimy* [Modern dictionary of foreign words : origin of words, detailed explanation, synonyms], Torsinh Plyus, Kharkiv, Ukraine.
6. Tabarin, I.V. (2008), *Sovremennaya teoriya prava : novyi nauchnyi kurs : nauchnaya monohrafiya* [Modern theory of law : new science course : scientific monograph], Edition of author, Moscow, Russia.
7. Boryslavskiy, L. (2000), “Forms of realization of constitutional legal norms”, *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna*, iss. 35, pp. 176–179.
8. Reshetov, Yu.S. (1989), *Realizatsiya norm sovetskoho prava. Sistemnyi analiz* [Realization of norms of the Soviet law. System analysis.], Izdatelstvo Kazanskoho universiteta, Kazan, Russia.
9. Leyst, O.E. (1981), *Sanktsii i otvetstvennost po sovetskomu pravu (teoreticheskie problemy)* [Sanctions and liability according to the Soviet law (theoretical issues)], Izdatelstvo MHU, Moscow, Russia.

10. Voplenko, N.N. (1983), *Sotsialisticheskaya zakonnost i primenenie prava* [Socialist legality and the enforcement of law], Izd-vo Saratovskoho universiteta, Saratov, Russia.

УДК 347.73: 351.71

СИСТЕМА СУЧАСНИХ ПРИНЦИПІВ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ковальчук А.Ю., к.ю.н., доцент

*Інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії
управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна
KovalchukAY@mail.ru*

У сучасних умовах входження України в світову політику та глобальні економічні відносини супроводжується потребою в розробленні концептуальних і методологічних підходів удосконалення механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки, його інтеграції в систему загальнодержавного управління. При цьому створення повноцінного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки держави передбачає передусім вирішення широкого кола проблем, що стосуються формулювання насамперед критеріїв і принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки. До системи принципів запропоновано зарахувати принцип контролю суспільства загалом, держави, органів місцевого самоврядування в особі різних органів, юридичних і фізичних осіб; принцип гуманізму, що базується на поважанні прав людини, її гідності й честі.

Ключові слова: безпека, механізм, принципи, система, фінансово-економічна безпека, державне управління.

СИСТЕМА СОВРЕМЕННЫХ ПРИНЦИПОВ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Ковальчук А.Ю.

*Інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом,
ул. Фрометовская, 2, г. Киев, Украина
KovalchukAY@mail.ru*

В современных условиях входение Украины в мировую политику и глобальные экономические отношения сопровождается необходимостью в разработке концептуальных и методологических подходов к усовершенствованию механизма обеспечения финансово-экономической безопасности, его интеграции в систему общегосударственного управления. При этом создание полноценного механизма обеспечения финансово-экономической безопасности государства предполагает, прежде всего, решение широкого круга проблем, касающихся формулировки в первую очередь критериев и принципов обеспечения финансово-экономической безопасности. Систему принципов предложено дополнить принципом контроля общества в целом, государства, органов местного самоуправления в лице различных органов, юридических и физических лиц; принципом гуманизма, основанного на уважении прав человека, его достоинства и чести.

Ключевые слова: безопасность, механизм, принципы, система, финансово-экономическая безопасность, государственное управление.

THE SYSTEM OF MODERN PRINCIPLES OF THE MECHANISM OF PROVIDING THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Kovalchuk A.Yu.

*Volodymyr the Great Educational and Scientific Institute of Law
of the Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska Str., 2, Kyiv, Ukraine
KovalchukAY@mail.ru*

In modern conditions of Ukraine's entry into the world politics and global economic relations, it is accompanied by the need for the development of conceptual and methodological approaches to the

invention of a mechanism providing financial and economic security, its integration into the system of national governance.

However, creating a complete mechanism to ensure the financial and economic security primarily involves solving a wide range of issues relating to its formulation, at the first place, it concerns the criteria and the principles of financial and economic security.

For better and more effective application of the principles of public finance and economic security, they should be classified according to specific criteria.

This will outline the general rules and differentiate them from special rules, which have to act only in the specific field in the provision of financial and economic security of Ukraine.

The following principles of the financial and economic security as internal, external, general legal, special and specific sectoral (specific) are analysed.

The system also suggested such principles: the principle of control of the society, state and local governments, which are shown in the various organs, legal entities and individuals; the principle of humanism based on respect for human rights, dignity and honour.

The proposed classification of the principles of financial and economic security of Ukraine allows scientifically revealing some of their independence and the existence of specific principles that should act only in certain parts of the financial and economic sphere of Ukraine.

In a practical aspect, the proposed classification will provide an opportunity to the government to build a clear and consistent government policy and ensure the appropriate level of financial and economic security of Ukraine.

Key words: safety, mechanism, principles, system of financial and economic security, governance.

Суспільні відносини у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки регулюються й охороняються за допомогою системи правових засобів – механізму правового забезпечення. Загальновідомим фактом є те, що весь світ складається із систем, кожна з яких містить елементи нижчого порядку, які, у свою чергу, об'єднані процесом досягнення спільної мети, досягнути якої можна лише в разі дотримання певної системи принципів [1, с. 42]. Зрозуміло, що під принципами варто розуміти переконання, погляд на речі чи вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, тобто такі основи, які формують певні правила (обмеження) [2, с. 665]. Відтак у процесі дослідження теоретичних і практичних питань державної фінансово-економічної безпеки особливе місце, безумовно, посідають принципи її забезпечення. Тому потрібно звернути увагу на створення єдиної системи принципів, які доцільно покласти в основу побудови ефективного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Аналіз літератури засвідчив, що лише окремі аспекти такого механізму розглядали вчені-економісти: О.І. Барановський, І.Ф. Бінько, М.М. Єрмошенко, В.Т. Шлемко. Вивчаючи зазначене питання, враховували погляди фахівців із безпеки: В.А. Ліпкана, О.С. Ліпкан, О.О. Яковенка; загальної теорії права: С.С. Алексєєва, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, В.М. Корельського, С.Л. Лисенкова, В.Д. Перевалова; фінансового права: Є.О. Алісова, Л.К. Воронової, О.М. Горбунової, М.В. Карасьової, М.П. Кучерявенка, О.П. Орлюк, П.С. Пацурківського, Н.І. Хімічевої та інших, за допомогою яких сформулювали висновки про роль фінансово-правових засобів у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки держави. Сучасна наука містить велику кількість наукових робіт, присвячених принципам державного управління, зокрема праці В.Б. Авер'янова, В.Ф. Опришка, В.В. Цветкова та багатьох інших. На жаль, особливої уваги не було приділено саме принципам механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки. Це, відповідно, негативно позначилось на ефективності функціонування сучасної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Метою статті є розгляд концептуальних і методологічних підходів виокремлення принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки, його інтеграції в систему загальнодержавного управління. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: узагальнити наукові погляди на принципи механізму; з'ясувати особливості змісту адміністративно-правового механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Для повного та всеохопного дослідження цього питання потрібно з'ясувати передусім сутність самого поняття «забезпечення фінансово-економічної безпеки України», оскільки серед науковців відсутнє загальноприйняте його смислове наповнення. Деякі автори визначають забезпечення фінансово-економічної безпеки держави як діяльність держави й суспільства з упровадження системи заходів, спрямованих на досягнення оптимального стану фінансової системи, забезпечення національних фінансових інтересів. Забезпечення фінансово-економічної безпеки можливе лише за умови дотримання національних інтересів, при цьому пріоритетом держави у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки є підвищення добробуту життя громадян [3, с. 72].

Хоча наведене визначення й дає більш-менш чітке розуміння досліджуваного процесу, але не враховує певних важливих аспектів. По-перше, проблема полягає в тому, що для розкриття поняття використано інший термін («фінансова безпека держави»), який ще сам не має загальноприйнятого змісту. Це вносить певне непорозуміння під час з'ясування та усвідомлення змісту досліджуваного явища. По-друге, у визначенні не уточнюється, які саме національні інтереси лежать у полі фінансової сфери. На нашу думку, цими інтересами є задоволення потреб у фінансових ресурсах безпосередньо будь-яких суб'єктів у державі.

Найбільш удалим ми вважаємо погляд О.І. Барановського, який зазначає, що забезпечення фінансової безпеки України – це діяльність держави й усього суспільства, спрямована на захист національних (за своїм змістом вони є інтегрованим вираженням життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави) фінансових інтересів, на запобігання загрозам розвитку й ліквідацію їх, зміцнення добробуту громадян і домашніх господарств, фінансового стану підприємств, організацій, установ, галузей, регіонів, держави [4, с. 178]. Проте це визначення, на нашу думку, має суттєвий недолік, а саме: не взято до уваги адміністративно-правове регулювання, яке найчастіше здійснюється шляхом прийняття нормативно-правових актів і забезпечення їх виконання. Тому пропонуємо визначити забезпечення державної фінансово-економічної безпеки як нормативно врегульовану діяльність суб'єктів держави, безпосередньо спрямовану на досягнення стану повної захищеності загальнодержавних фінансових інтересів, на запобігання загрозам розвитку й ліквідацію їх, зміцнення добробуту громадян, фінансового стану підприємств, організацій, установ, галузей, регіонів і держави загалом.

Потрібно зазначити, що вказана вище позиція щодо смислового наповнення категорії «забезпечення державної фінансово-економічної безпеки» має багатоаспектний характер, оскільки кількість суб'єктів, які беруть участь у забезпеченні державної фінансово-економічної безпеки, є досить великою.

Вагоме місце в забезпеченні державної фінансово-економічної безпеки посідає діяльність, яка здійснюється такими суб'єктами, як органи державної влади, та безпосередньо стосується загальнодержавних фінансових інтересів. Така діяльність держави є державною фінансовою політикою.

Зрозуміло, що державна фінансова політика реалізується за допомогою державного управління у фінансовій сфері, оскільки останню здебільшого розглядають як функцію виконавчої влади. Отже, принципи забезпечення державної фінансової безпеки певною мірою впливають із загальних принципів державного управління, оскільки державне управління у фінансовій сфері є складником державного управління загалом.

Потрібно звернути увагу на те, що під принципами державного управління потрібно розуміти об'єктивні закономірності й відносини суспільно-політичної природи, що визначають зміст, організаційну структуру та життєдіяльність компонентів державного управління, вони сформульовані у вигляді певних наукових положень, закріплених у своїй основі правом, і застосовуються в теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності людей [5, с. 162].

19 червня 2003 року Верховною Радою України прийнято важливий для досліджуваного питання Закон України «Про основи національної безпеки України» [6]. Відповідно до проведеного нами аналізу, який прямо вказує на те, що державна фінансово-економічна безпека є невід’ємним складником національної безпеки, вважаємо за необхідне детально розглянути вищезазначений нормативно-правовий акт, оскільки для останньої закон передбачає існування відповідної системи принципів. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про основи національної безпеки України», «основними принципами забезпечення національної безпеки є: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв’язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; демократичний цивільний контроль над Военною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки; використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки» [6].

Також на забезпечення фінансово-економічної безпеки певний вплив мають принципи міжнародного права: мирне співіснування, самовизначення народів, суверенітет, рівність, співробітництво, сумлінне виконання міжнародних зобов’язань. Крім того, зазначена норма закріплює положення про те, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих у встановленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [6].

Відтак, щоб забезпечити національну безпеку як загалом, так і окремих її елементів, необхідно розробити, розглянути і прийняти певні стратегічні документи. На таких документах повинні базуватися тактичні дії органів державної влади під час здійснення завдань щодо забезпечення державної фінансово-економічної безпеки.

Поряд із тим фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою. Її утворює низка підсистем. Кожна з них є своєрідною, має власну структуру й логіку розвитку [4, с. 201].

Вирішальну роль у формуванні та забезпеченні ефективного функціонування системи фінансово-економічної безпеки відіграє, з одного боку, адекватне матеріальному й духовному потенціалу, національному надбанню України усвідомлення її національних фінансових цінностей, інтересів і цілей, а з іншого – їх закріплення в нормативно-правових актах, політичній і соціально-економічній організації українського суспільства, у практичній політиці. Причому національні фінансові цінності, інтереси та цілі – триада першоджерел, основних рушійних сил системи фінансово-економічної безпеки. Саме вони визначають зміст, характер, конфігурацію і спрямованість цієї системи. Варто підкреслити, що свою предметну форму національні фінансові цінності знаходять у національних фінансових інтересах.

Формування системи державної фінансово-економічної безпеки має відбуватися на основі розробки відповідної наукової теорії, концепції, стратегії й тактики, проведення адекватної політики, наявності необхідних інститутів, застосування засобів, способів і методів її забезпечення. Концепція забезпечення державної фінансово-економічної безпеки має містити пріоритетні цілі та завдання забезпечення фінансово-економічної безпеки, шляхи й методи їх досягнення, які б адекватно відбивали роль фінансів у сучасному соціально-економічному розвитку України. Її зміст повинен координувати загальнодержавні дії в галузі забезпечення безпеки на рівні окремих громадян, суб’єктів господарювання, галузей, секторів економіки, а також на національному, регіональному та глобальному рівнях. Без обґрунтованої Концепції забезпечення державної фінансово-економічної безпеки неможливо сподіватися на проведення ефективного соціально-економічного реформування в нашій країні.

Розробка Концепції забезпечення державної фінансово-економічної безпеки може дати можливість керівництву держави й усім зацікавленим силам більш глибоко осмислити та формалізувати зміст таких складних понять, як національні цінності й інтереси (що, у свою

чергу, може стати інструментом обґрунтування таких найважливіших політичних рішень, як формування Державного бюджету України, прийняття великомасштабних цільових програм, проведення структурної перебудови тощо); оволодіти методологією визначення джерел найбільш значущих загроз з метою завчасної розробки і своєчасного здійснення заходів щодо їх надійного планування тощо.

Аналіз наукових і нормативних джерел у сфері державної фінансово-економічної безпеки дає можливість зробити висновок, що нині відсутні, по-перше, комплексні наукові дослідження принципів забезпечення державної фінансово-економічної безпеки; по-друге, єдиний підхід до визначення системи принципів, на яких має базуватися фінансова безпека України; по-третє, наукова позиція щодо класифікації принципів забезпечення державної фінансово-економічної безпеки; по-четверте, їх нормативне закріплення.

Варто відзначити, що в науковців є різні точки зору щодо принципів забезпечення фінансової безпеки. О.І. Барановський до них зараховує такі: принципи законності, обґрунтованості, справедливості, рівноправності, багатовимірності, комплексності, неподільності, забезпечення балансу фінансових інтересів суб'єктів, взаємної відповідальності всіх суб'єктів фінансової безпеки, своєчасності й адекватності, дотримання максимально можливого рівня прозорості, еволюційності, наступництва, послідовності, інтегрованості в міжнародні системи фінансової безпеки, пріоритету договірних (мирних) заходів у вирішенні конфліктів фінансового характеру, сумісності, варіантності, співмірності, стабільності й надійності, ефективності [7, с. 39–40]. І.Ф. Білько, В.Т. Шлемко називають також верховенство закону та взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави [8, с. 9].

До системи принципів, на нашу думку, варто зарахувати принцип контролю суспільства загалом, держави, органів місцевого самоврядування в особі різних органів, юридичних і фізичних осіб; принцип гуманізму, що базується на поважанні прав людини, її гідності й честі.

Так, деякі науковці [9, с. 78] наводять такі основні принципи забезпечення фінансової безпеки: принципи законності; обґрунтованості; дієвості правоохоронного механізму та механізму розв'язання правових спорів і конфліктів у сфері фінансової безпеки; забезпечення балансу фінансових інтересів громадян, підприємств, держави й суспільства загалом; еволюційності виключно в інтересах держави; послідовності й наступництва; інтегрованості в міжнародні системи фінансової безпеки; пріоритету договірних заходів; сумісності систем фінансової, економічної та національної безпеки; альтернативності; стабільності й надійності; сумісності технічного та соціального складників фінансової безпеки з пріоритетом останнього; ризику, прийняттого для захисту людини в ринковому середовищі; ефективності фінансової безпеки.

Наявну класифікацію принципів механізму державного управління можливо покласти в основу механізму забезпечення фінансової безпеки, поділивши їх на внутрішні й зовнішні. До внутрішніх принципів належать принципи пріоритету прав і свобод людини та громадянина; верховенства права; законності; розмежування повноважень і взаємодії органів державної влади в забезпеченні безпеки; обґрунтованості; забезпечення балансу фінансових інтересів суб'єктів; взаємної відповідальності всіх суб'єктів забезпечення фінансової безпеки; своєчасності й адекватності заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам; справедливості; гуманізму; рівноправності; багатовимірності; комплексності; неподільності; дотримання максимально можливого рівня прозорості; еволюційності; наступництва; послідовності; сумісності; варіантності; співмірності; ефективності; стабільності та надійності; контролю.

До зовнішніх принципів належать мирне співіснування; самовизначення народів; суверенітет; рівність; співробітництво; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; інтегрованість у міжнародні системи фінансової безпеки, пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні конфліктів фінансового характеру; використання в інтересах України міждержавних систем і

механізмів міжнародної колективної безпеки; економічна недискримінація; свобода вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків [10, с. 4].

Цілком очевидно, що поведінка учасників відносин у зазначеній сфері регулюється за принципом імперативності [11, с. 178] і принципами фінансово-правового регулювання (пріоритетності публічних інтересів, соціальної спрямованості, самостійності, гласності та плановості фінансової діяльності, розподілу функцій у сфері фінансової діяльності між представницькими й виконавчими органами) [12, с. 95-97].

Проте для кращого та ефективнішого застосування принципів забезпечення державної фінансово-економічної безпеки існує нагальна потреба проведення класифікації принципів, на яких має базуватися забезпечення фінансово-економічної безпеки України залежно від певних критеріїв. Указана класифікація дасть змогу окреслити загальні правила й розмежувати їх зі спеціальними правилами, які мають діяти лише в конкретній сфері під час забезпечення фінансово-економічної безпеки України.

Тому варто здійснити поділ принципів забезпечення державної фінансово-економічної безпеки на загальноправові, спеціальні та конкретно-галузеві (специфічні). Такий поділ дасть уявлення про те, на якому рівні не вистачає певних керівних засад, а також про те, де їх занадто велика кількість.

Під загальноправовими принципами забезпечення фінансово-економічної безпеки України пропонуємо розуміти правові принципи, які властиві будь-якому виду діяльності, що здійснюється в будь-якій сфері суспільних відносин. Це такі принципи, як пріоритет прав і свобод людини та громадянина, що означає перевагу в дотриманні прав і свобод як людей загалом, так і осіб, пов'язаних із нашою державою постійним політико-правовим зв'язком, над державними інтересами; верховенства права, тобто Конституція України має найвищу юридичну силу, а всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні відповідати їй.

Під спеціальними принципами фінансово-економічної безпеки України пропонуємо розуміти такі, що властиві виключно діяльності, яка здійснюється у фінансовій сфері. Це такі принципи, як державне регулювання діяльності у фінансовій сфері України; оптимальне поєднання адміністративних та економічних методів впливу на фінансову сферу держави; збалансованість фінансових інтересів усіх суб'єктів у державі, що виявляється в оптимальному поєднанні пріоритетності задоволення фінансових інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб (резидентів і нерезидентів), різноманітних галузей економіки; ефективність нормативно-правового регулювання фінансової сфери України; своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам: передбачає застосування виправданих у конкретній ситуації засобів захисту національних фінансових інтересів протягом прийнятного часового проміжку; чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади в забезпеченні державної фінансової безпеки означає, що повноваження державних органів під час здійснення ними своїх функцій чітко розмежовуються та закріплюються в спеціальних законах, положеннях і нормативних актах про взаємодію; використання в інтересах України міждержавних систем і механізмів глобальної фінансової безпеки; всебічна нормативно-правова урегульованість суспільних відносин, що виникають під час задоволення фінансових інтересів будь-якими суб'єктами та пов'язаних із ними суспільних відносин.

Під конкретно-галузевими (специфічними) принципами забезпечення фінансово-економічної безпеки України пропонуємо розуміти такі, що властиві основним сферам фінансової діяльності. Отже, вказана група принципів матиме внутрішню класифікацію, а саме: бюджетна, податкова, кредитно-банківська та сфера валютного регулювання.

Кожна з перерахованих груп містить властиві лише їй певні принципи, які мають власну специфіку. Ці принципи, як продемонстровано вище, містяться в спеціальних законах, що регулюють суспільні відносини в кожній із зазначених сфер. Зазначимо, що закріплені в

спеціальних законах принципи, які ми зараховуємо до конкретно-галузевих, повинні бути враховані, систематизовані та викладені під час кодифікації нормативно-правової бази в фінансовій сфері України.

Розроблена й запропонована класифікація принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки України дає змогу з наукового погляду розкрити певну їх незалежність та існування специфічних принципів, які повинні діяти лише в певній частині фінансово-економічної сфери України. У практичному аспекті запропонована класифікація дасть можливість керівництву держави чітко й послідовно вибудовувати державну політику та забезпечити фінансово-економічну безпеку України на належному рівні. Зауважимо також, що наведена класифікація не є вичерпною й може бути доповнена чи змінена залежно від рівня розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пастернак-Таранушенко Г. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави / Г. Пастернак-Таранушенко // Стратегічна панорама. – 2001. – № 1 (2). – С. 38-45.
2. Экономический и юридический словарь / под ред. А.Н. Азрилиана. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1085 с.
3. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації / Г. Калач // Науковий вісник Національної академії ДПС України. – 2004. – № 4. – С. 69-74.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека / О.І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Реформа державного управління в Україні : проблеми і перспективи. – К. : Оріяни, 1998. – 364 с.
6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
7. Барановський О.І. Фінансова безпека / О.І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
8. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О.І. Барановський. – К. : НТЕУ, 2004. – 759 с.
9. Шлемко В.Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
10. Державне управління в Україні : [навчальний посібник] / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 1999. – 265 с.
11. Дмитренко Е.С. Особливості правового забезпечення фінансової безпеки держави / Е.С. Дмитренко // Правовий тиждень. – 2007. – 24 квітня. – № 17. – С. 4.
12. Алексеев С.С. Структура советского права / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 258 с.
13. Дмитренко Е.С. Фінансове право України. Загальна частина : [навчальний посібник] / Е.С. Дмитренко. – К. : Алерта ; КНТ, 2006. – 376 с.

REFERENCES

1. Pasternak-Taranushenko, H. (2001), "The philosophical foundations of economic security of the state", *Stratehichna panorama*, no. 1 (2), pp. 38–45.
2. Azriliyan, A.N. (2004), *Ekonomicheskij i yuridicheskij slovar* [Economic and law dictionary], Institute of new economy, Moscow, Russia.
3. Kalach, G. (2004), "Financial security of the state in terms of globalization", *Naukovyi visnyk Natsionalnoyi akademiyi DPS Ukrayiny*, no. 4, pp. 69–74.
4. Baranovskiy, O.I. (1999), *Finansova bezpeka* [Financial security], Feniks, Kyiv, Ukraine.

5. (1998), *Reforma derzhavnoho upravlinnya v Ukrayini : problemy i perspektyvy* [Reform of state administration in Ukraine : problems and prospects], Oriyany, Kyiv, Ukraine.
6. “On Basis of National Security of Ukraine” : Law of Ukraine on 19 June 2003 № 964-IV, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2003, no. 39, art. 351.
7. Baranovskiy, O.I. (1999), *Finansova bezpeka* [Financial security], Feniks, Kyiv, Ukraine.
8. Baranovskiy, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukrayini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya) : monohrafiya* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms of ensuring) : monograph], NTEU, Kyiv, Ukraine.
9. Shlemko, V.T. and Binko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrayiny : sutnist i napryamky zabezpechennya* [Economic security of Ukraine : the essence and directions of providing], NISD, Kyiv, Ukraine.
10. Averyanov, V.B. (1999), *Derzhavne upravlinnya v Ukrayini : navchalnyi posibnyk* [Public administration in Ukraine : textbook], Institute of the state and right for the name of V.M. Koreckiy, Kyiv, Ukraine.
11. Dmitrenko, E.S. (2007), “Features of legal framework of the state financial security”, *Pravovyi tyzhden*, no. 17, p. 4.
12. Alekseev, S.S. (1975), *Struktura sovetskoho prava* [Structure of the Soviet Law], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
13. Dmitrenko, E.S. (2006), *Finansove pravo Ukrayiny. Zahalna chastyna : navch. posibnyk* [Financial law of Ukraine. General part : textbook], Alerta ; KNT, Kyiv, Ukraine.

УДК 342.72/.73 – 053.5 (477)

ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Навроцький О.О., к.е.н., доцент

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна
inter_law@karazin.ua*

У статті досліджено класифікації адміністративно-правових гарантій забезпечення прав людини в Україні. Запропонована власна класифікація адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні. Пропонується вважати адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні факторами, що впливають на процес здійснення прав дитини, та поділити їх на дві групи: нормативно-правові й організаційно-правові адміністративні гарантії.

Ключові слова: права дитини, гарантії, універсальні гарантії, конституційно-правові гарантії, галузеві гарантії, адміністративно-правові гарантії, захист прав дитини, забезпечення прав дитини.

ВИДЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ ГАРАНТИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ РЕБЕНКА В УКРАИНЕ

Навроцкий А.А.

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, площадь Свободы 4, г. Харьков, Украина
inter_law@karazin.ua*

В статье исследованы классификации административно-правовых гарантий обеспечения прав человека в Украине. Предложена собственная классификация административно-правовых гарантий обеспечения прав ребенка в Украине. Предлагается понимать под административно-

правовими гарантіями забезпечення прав ребенка в Україні фактори, которые влияют на процесс осуществления прав ребенка, и подразделять их на две группы, а именно: организационно-правовые и административно-правовые административные гарантии.

Ключевые слова: права ребенка, гарантии, универсальные гарантии, конституционно-правовые гарантии, административно-правовые гарантии, защита прав ребенка, обеспечение прав ребенка.

THE TYPES OF ADMINISTRATIVE-LEGAL GUARANTEES OF ENFORCEMENT OF THE RIGHTS OF THE CHILD IN UKRAINE

Navrotskiy A.A.

*V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine
inter_law@karazin.ua*

In the consideration of administrative-legal guarantees of the rights of the child in Ukraine, which are the special object of public administration, it is important to light a general question of a concept and system of guarantees of rights of citizens of Ukraine in general and child rights in particular and it is appropriate to define the general concept of the types of guarantees, given the importance of constitutional and legal guarantees (as the basic and universal guarantees, which is derived from the Basic Law of our state and the establishment of the special features of administrative-legal guarantees (such as sectoral and derived from universal) of child rights in Ukraine.

The importance of this issue is primarily due to the fact that given the conditions of today, a permanent manifestation of the financial and economic crises, the impact of globalization on all spheres of social and public life, raises the question of the inadequacy and imperfection of declarative approaches regarding guarantees of citizens' rights in general and child rights in particular. In this case, it is important and necessary to ensure a sufficient level of legal, economic, social, cultural, environmental, informational, financial, reliable, fair and independent legal protection of the rights of the child.

Investigated the classification of the administrative-legal guarantees of human rights in Ukraine. Proposed self-classification of administrative legal guarantees of the rights of the child in Ukraine. It is proposed to consider the administrative-legal guarantee of the rights of the child in Ukraine as factors influencing the implementation of child rights and to divide them into two groups: regulatory and legal administrative guarantees.

Key words: child rights, guarantees, universal guarantees, constitutional and legal guarantees, industry safeguards, administrative legal guarantees, protection of the rights of the child, enforcement of the rights of the child.

Під час становлення України як правової держави, побудови в ній громадянського суспільства адміністративно-правові гарантії забезпечення прав людини загалом і прав дитини зокрема посідають одне з провідних місць. Як і в кожній демократичній країні, зазначені гарантії безпосередньо впливають на рівень забезпечення прав людини. Саме тому серед різноманітних заходів реалізації та захисту прав дитини в Україні провідну роль відіграє їх адміністративно-правове забезпечення, яке найяскравіше виявляється у відносинах з органами публічного адміністрування.

Дослідження питань, що пов'язані з правовими гарантіями забезпечення прав людини в Україні, здійснювали фахівці з конституційного, адміністративного та міжнародного права, серед яких варто відзначити О. Альохіна, Є. Білозьорова, Н. Боброву, К.Г. Волинку, Т. Заворотченко, Р. Зуєва, М. Гуценка, О. Кушніренко, С. Лисенкова, М. Малєйна, А. Матвієнко, А. Міцкевича, О. Михайлюк, В. Патюліна, П. Рабіновича, Т. Слінько, Ю. Тодику, О. Фрицького, М. Хавронюка, Ю. Шемшученка, Л. Шукліну й інших учених.

У юридичній літературі немає єдиного підходу до класифікації адміністративно-правових гарантій, а також відсутні чіткі критерії, які можуть бути основою такої класифікації. Наявність такої проблеми пов'язана передусім із тим, що існує дуже велика кількість умов реалізації прав людини, а це також стосується реалізації прав дитини. Відсутність єдиної класифікації адміністративно-правових гарантій свідчить про відсутність універсального критерію та єдиного принципу, якій міг би бути покладений в основу цієї класифікації.

Загально визнаним є поділ гарантій на дві великі групи: внутрішньодержавні та міжнародно-правові. Внутрішньодержавні гарантії – це способи забезпечення реалізації прав, їх захисту, що надаються певною державою. Вони діляться на судові й позасудові. Внутрішньодержавні

гарантії прав охоплюють сукупність правових норм, що забезпечують належну реалізацію прав людини, мають юридичне закріплення передусім у Конституції України, а також в інших нормативно-правових актах. Міжнародно-правові – це такі гарантії, що закріплені в системі глобальних (універсальних) і регіональних міжнародних конвенцій і рекомендацій, які являють собою певні стандарти у сфері визначеної групи прав або визначеної групи суб'єктів і забезпечуються функціонуванням міждержавних об'єднань гуманітарного профілю. Міжнародні інституції, що є гарантами реалізації прав людини, також можна поділити на судові та позасудові.

Сьогодні на теренах науки адміністративного права України ще не склалося єдиної закінченої, узгодженої й вичерпної системи адміністративно-правових гарантії прав людини. Це зумовлюється низкою факторів: по-перше, адміністративне право України перебуває в стані реформування та зміни основних пріоритетів і цінностей адміністративно-правового регулювання. Важливо й те, що всі гарантії у своїй практичній реалізації супроводжуються застосуванням норм різних галузей права [1, с. 7].

І. Сіліч до гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративно-правовій сфері зараховує правову культуру і правову активність особи; право на отримання відповідної інформації; право на правову допомогу; право на звернення з метою захисту своїх прав і свобод; адміністративно-процесуальний контроль, нагляд органів прокуратури та процесуальну діяльність суб'єктів, які безпосередньо представляють інтереси громадян під час розгляду й вирішення адміністративних справ [2, с. 163]. Ми категорично не погоджуємося із зазначеним науковим підходом, адже з урахуванням наведених гарантії це є право. З огляду на зазначений перелік, відбувається заміна понять і залишається необґрунтованою юридична неточність категоріального апарату стосовно понять «права» та «гарантії». Тому ми вважаємо, що означені елементи не можуть входити до системи гарантії забезпечення прав і свобод громадян.

М. Конін зазначає, що основними напрямками забезпечення адміністративно-правовими нормами прав, свобод і законних інтересів громадян і механізму їх реалізації є компетенція державних органів та органів місцевого самоврядування, яка слугує фактором обмеження їхнього свавілля щодо громадян; закріплення адміністративної й дисциплінарної відповідальності за правопорушення; право на звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування [3, с. 51]. Позначений науковий підхід також не прояснює ситуацію стосовно визначення адміністративно-правових гарантії прав.

О. Альохін до адміністративно-правових гарантії прав і свобод людини та громадянина зараховує заслуховування органами державного управління й місцевого самоврядування звітів органів і посадових осіб, які уповноважені застосовувати адміністративні стягнення; здійснення контролю; розгляд подань і протестів органів прокуратури; проведення перевірок по надрукованих у засобах масової інформації відомостях, що інформують про порушення прав і свобод людини та громадянина, тощо [4, с. 45].

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні – це комплекс (система) передбачених чинним законодавством засобів адміністративно-правового й адміністративно-процесуального характеру, які реалізуються органами виконавчої влади (державного управління) та є їхніми обов'язками з метою створення умов для реалізації й захисту прав дитини.

Але для забезпечення в практичній діяльності прав дитини необхідним є створення дієвих гарантії і забезпечення їх належного функціонування. У літературі, як уже було зазначено вище, відмічаються неоднозначні тлумачення самого поняття «гарантія». Часто поняття «гарантія» ототожнюється з терміном «забезпечення», що викликає наукові дискусії, бо слова «гарантія» й «забезпечення» є синонімами [5]. Ми вважаємо, що ототожнювати терміни «гарантія» й «забезпечення» є помилкою, адже гарантії – це засоби, умови, способи,

що встановлюються державою для забезпечення прав дитини, а забезпечення – це процес, шляхом здійснення якого ці самі гарантії реалізуються на практиці.

Тому доречним вважається в цьому напрямі звернути увагу на статтю 16¹ Закону України «Про охорону дитинства» [6], що введена до чинного законодавства України у 2009 році, має назву «Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт» і регламентує, що заходи й гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт визначаються судом у кожному конкретному випадку. Такими заходами й гарантіями є зобов'язання особи, яка контактує з дитиною, оплачувати витрати, пов'язані з переїздом і проживанням дитини, а також у разі потреби будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину; повідомляти особі, з якою проживає дитина, про місце перебування дитини під час реалізації нею права на контакт; з'являтися особисто разом із дитиною до органу опіки та піклування з періодичністю, визначеною судом; заборона зміни місця перебування дитини під час реалізації нею права на контакт; реалізація права на контакт із дитиною на території іноземної держави за умови подання органу опіки та піклування за місцем проживання дитини документа, що підтверджує визнання рішення суду України про контакт з дитиною на території іншої держави. Виходячи із запропонованого нами визначення гарантій, якими є заходи, що вживаються державою, вважаємо за доцільне вилучити з назви статті та її змісту слово «заходи», адже це є одне й те саме, тому, на нашу думку, зазначену норму обтяжують зайві терміни, які не мають важливого й вирішального змістового наповнення.

Під час дослідження адміністративно-правових гарантій прав дитини варто враховувати не тільки загальні теоретичні положення, що стосуються гарантій прав дитини, а й специфіку суспільних відносин, що формуються у сфері забезпечення таких прав. У зв'язку з цим серед такого роду гарантій можна виділити ті, які є переважно адміністративно-правовими, а також ті, які є універсальними, однак без їх аналізу дослідження таких гарантій було б неповним і фрагментарним. До першої групи, на нашу думку, варто зарахувати прокурорський нагляд за додержанням прав людини, громадський контроль, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність Уповноваженого президента України з прав дитини. До другої групи доцільно зарахувати право на звернення до суду, право на правову допомогу.

Суттєвим кроком на шляху до забезпечення прав дитини в Україні можна вважати законодавче унормування положення про дітей, які потребують особливого захисту держави у 2016 році. Сьогодні українське законодавство регламентує, що всі дії щодо дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання й виховання, надання їй і її батькам комплексу необхідних послуг і соціальної допомоги. Суб'єкти соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю в процесі своєї професійної діяльності здійснюють заходи з виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надають їм комплекс послуг у межах повноважень, визначених законодавством, інформують інших суб'єктів, органи опіки та піклування в разі необхідності здійснення комплексних заходів щодо захисту прав та інтересів дитини й надання підтримки батькам чи притягнення їх до відповідальності.

Якщо у зв'язку зі складними життєвими обставинами дитина тимчасово не проживає чи не може проживати зі своїми батьками, іншими законними представниками, її утримання та виховання можуть здійснювати родичі, сім'я патронатного вихователя, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей служб у справах дітей, інші установи для дітей (незалежно від форми власності й підпорядкування), в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні діляться на дві групи: нормативно-правові й організаційно-правові адміністративні гарантії.

Отже, адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні являють собою багатогранне явище, яке охопити єдиним визначенням доволі важко. Адже позначені гарантії стосуються різноманітних явищ суспільного та державного життя різної спрямованості й неоднакової дії, які мають різне наповнення і зміст. Вони являють собою фактори, що впливають на процес здійснення прав дитини, гальмуючи чи, навпаки, прискорюючи його, створюючи сприйнятливі умови для їх забезпечення. Їх об'єднує єдине призначення, яке полягає в забезпеченні чіткої реалізації прав дитини.

Нормативно-правові адміністративні гарантії забезпечення прав дитини закріплені в нормативних актах адміністративного законодавства України, тобто це сукупність адміністративно-правових норм, за допомогою яких забезпечуються права дитини в Україні.

Організаційно-правові адміністративні гарантії виступають як комплекс (система) засобів реалізації діяльності органів публічного адміністрування, що спрямована на створення сприятливих умов для реального користування дитиною своїми правами. Через такі гарантії відбувається усунення й недопущення можливих причин та ускладнень неповного чи неналежного здійснення прав дитини й захист таких прав від порушень. У контексті організаційно-правових адміністративних гарантії необхідно розглядати засоби (механізм, який забезпечує кожній дитині можливість користуватися правами), що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав дитини в діяльності органів публічного адміністрування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Синиця А.М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / А.М. Синиця. – Х., 2012. – 20 с.
2. Сіліч І.І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / І.І. Сіліч ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2008. – 192 с.
3. Конин Н.М. Административное право России : [учебник] / Н.М. Конин. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2007. – 448 с.
4. Алехин А.П. Административное право Российской Федерации : [учебник] / А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю.М. Козлов. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1997. – 672 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 745 с.
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

REFERENCES

1. Synytsya, A.M. (2012), “Administrative legal regulation in the sphere of ensuring the rights and freedoms of servicemen”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Yaroslav Mudryi National Law Academy, Kharkiv, Ukraine.
2. Silich, I.I. 2008 (), “Guarantees of ensuring the rights and freedoms of citizens in the administrative process”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
3. Konin, N.M. (2007), *Administrativnoe pravo Rossii : uchebnik* [Administrative law of Russia : textbook], ТК Velbi, Izd-vo Prospekt, Moscow, Russia.

4. Alekhin, A.P., Karmolitskiy, A.A. and Kozlov, Yu.M. (1997), *Administrativnoe pravo Rossiyskoy Federatsii : uchebnyk* [Administrative law of the Russian Federation : textbook], ZERTsALO, Moscow, Russia.
5. Busel, V.T. (editor) (2003), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], VTF «Perun», Irpin, Kyiv, Ukraine.
6. “On Protection of Childhood” : Law of Ukraine on 26.04.2001 № 2402-III, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2001, no. 30, art. 142.

УДК 342.45

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕННО-ІНЖЕНЕРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Пунда О.О., к.ю.н., доцент, докторант

*Університет Державної фіскальної служби України,
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Україна
ardasha2001@rambler.ru*

У статті досліджено питання адміністративно-правового регулювання генно-інженерної діяльності в Україні. Медицина, генетика, молекулярна біологія перетворюються в один із найбільш вагомих чинників сучасного соціального розвитку. Найбільш питому вагу становлять досягнення цих наук у сфері пізнання генетики людини та промислових агрокультур. Засоби адміністративно-правового регулювання повинні визначити межі, способи і процедури втручання в генетику людини, рослинний і тваринний світ. Правовому регулюванню має підлягати сфера відносин у галузі генної інженерії в частині використання генно-модифікованих організмів, не пов'язаних із людиною, і сфера використання досягнень результатів такої діяльності щодо людини, її тканин та окремих клітин. Запропоновано такі практичні механізми: по-перше, контроль за планами наукових досліджень (їх незалежний моніторинг); по-друге, обов'язковість біоетичної експертизи теоретичних концепцій; по-третє, використання можливостей комп'ютерно-математичного моделювання для визначення ймовірного впливу генно-модифікованих організмів; по-четверте, удосконалення законодавства, що регламентує процес наукової діяльності, який має небезпечний для життя або здоров'я людини характер.

Ключові слова: правове регулювання, генетика, генна інженерія, біологічна безпека, генетична безпека, біоетична експертиза, гіпотетична загроза, продовольча безпека, наукові дослідження, юридичні обмеження.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГЕННО-ИНЖЕНЕРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Пунда А.О.

*Университет Государственной фискальной службы Украины, ул. Университетская, 31, г. Ирпень, Украина
ardasha2001@rambler.ru*

В статье исследован вопрос административно-правового регулирования генно-инженерной деятельности в Украине. Медицина, генетика, молекулярная биология превращаются в один из самых важных факторов современного социального развития. Наибольший удельный вес составляют достижения этих наук в сфере познания генетики человека и промышленных агрокультур. Средства административно-правового регулирования должны определить границы, способы и процедуры вмешательства в генетику человека, растительный и животный мир. Правовому регулированию подлежит сфера общественных отношений в области генной инженерии в части использования генно-модифицированных организмов, не связанных с человеком, и сфера использования достижений результатов такой деятельности в отношении человека, его тканей и отдельных клеток. Предложены следующие практические механизмы: во-первых, контроль за планами научных исследований (их независимый мониторинг); во-вторых, обязательность биоэтической экспертизы теоретических концепций; в-третьих, использование возможностей компьютерно-математического моделирования для определения вероятного

воздействия генно-модифицированных организмов; в-четвертых, совершенствование законодательства, регламентирующего процесс научной деятельности, носящей опасный для жизни или здоровья человека характер.

Ключевые слова: правовое регулирование, генетика, генная инженерия, биологическая безопасность, генетическая безопасность, биоэтическая экспертиза, гипотетическая угроза, продовольственная безопасность, научные исследования, юридические ограничения.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF GENETIC ENGINEERING IN UKRAINE

Punda O.O.

*University of the State Fiscal Service of Ukraine, Universytetska Str., 31, Irpin, Ukraine
ardasha2001@rambler.ru*

The issues of administrative and legal regulation of genetic engineering in Ukraine are researched. Medicine, genetics, and molecular biology turn into one of the most important factors of modern social development. The achievements of these sciences in the sphere of knowledge of human genetics and industrial agriculture constitute the largest share. Means of administrative and legal regulation should determine the limits, the methods and the procedures of intervention into human genetics and into plant and animal life. The sphere of relations in the field of genetic engineering in the part of the usage of genetically modified organisms that are not related to a human being, and the sphere of the usage of the results of the activity related to a human being, to the tissue and certain cells should be subject to the legal regulation. The following practical mechanisms have been proposed: firstly, control over the plans for the scientific research (their independent monitoring); secondly, compulsory bioethical expert examination of the theoretical concepts; thirdly, the use of computer and mathematical modelling to determine the possible impact of genetically modified organisms; finally, improvement of the legislation that regulates the process of scientific activity that is dangerous to human life or health (as real one that takes place when working with pathogenic viruses, and probable one, as in the cases of researching genetically modified objects).

The challenge of implementing these mechanisms is critical in Ukraine at present time. The reason is that the establishment of numerous restrictions or prohibitions on carrying out certain research in some countries forces scientists of these countries to begin an active search for areas where the opportunities to perform such studies without unnecessary complications exist. The study found that the regulation of genetic engineering requires the soonest adoption of the relevant legislation related to the right to life, the right to health care, the right to information and the right to privacy as to the state of health; the legislation should define the principles of risk management in the field of genetic engineering involving a human (especially in the determination of powers of control of the relevant authorities); the implementation of the achievements of genetic engineering in agriculture, livestock, industry should be consistent with the human right to ensure food security; the boundaries of treatment with transgenic products and their use should be outlined in detail in the legislation.

Key words: legal regulation, genetics, genetic engineering, biological safety, genetic safety, bioethical expert examination, hypothetical threat, food safety, scientific research, legal restrictions.

Сучасні наукові дослідження у сфері прикладної генетики просуваються такими темпами й так мало коментуються у правовій літературі, що справжній масштаб проблеми, завданої суспільству цими дослідженнями, навряд чи можна усвідомити сьогодні повною мірою. Біотехнологія обіцяє велетенські зміни в житті людини. Уже тепер вона активно впливає на медицину, їжу, здоров'я й, у кінцевому підсумку, на біологічну сутність і незмінність людини. Досягнення у сфері біологічної діяльності побудовані на міцній організаційній і комерційній базі. Інтерес до цих досліджень щоразу зростає, проте досить гострим залишається питання правового регулювання проведення цих досліджень і використання їх результатів.

Медицина, онтогенетика, молекулярна біологія, об'єднуючи свої зусилля з іншими природничими науками, перетворюються в один із найбільш вагомих чинників сучасного соціального розвитку. Найбільш питому вагу становлять досягнення цих наук у сфері пізнання генетики людини та промислових агрокультур. Генна інженерія поступово перетворюється із суто науково-теоретичної на прикладну галузь знань. Можливості генетичного конструювання та модифікації виявляються спроможними вирішити гострі питання боротьби зі складними хворобами, забезпечення виживання окремих етносів людей і видів рослин і тварин, нарешті, сприяють забезпеченню «продовольчої безпеки», тобто ефективній реалізації права людини на свободи від голоду.

Юридична наука сьогодні рухається за відкриттями біології, створюючи правила поведінки «постфактум» уже після того, як вони переходять у стадію технологічного впровадження у виробництво або експериментального випробування.

Основною проблемою правового регулювання досягнень генетики є необхідність забезпечення належного стану юридичного регулювання та здійснення публічного контролю за цією сферою. Питанням правового регулювання генно-інженерної діяльності присвячені наукові праці й публікації таких відомих учених, як О.І. Йойриш, О.І. Красовський, М.І. Ковальов, В.І. Круг, М.М. Малєїна.

Морально-етичне, релігійно-світоглядне та правове регулювання відносин у сфері генетики людини потребує взаємоузгодженості й удосконалення. Створення формалізованих правил поведінки – правових норм – утілюватиме важливі принципи забезпечення людської гідності, турботи про долю майбутніх поколінь, які не повинні нести покарання за недоліки або прорахунки, пов'язані зі спадковістю, станом генетичного здоров'я та генофондом покоління сучасного.

Засоби адміністративно-правового регулювання повинні створити засади майбутнього розвитку генної інженерії, генетичної медицини, межі, способи та процедури втручання в рослинний, тваринний світ. І, що виглядає найбільш вагомим, юридичні норми повинні створити систему правових обмежень генно-інженерної діяльності, пов'язаної з біологічною сутністю людини. Публічно-правові засоби мають якщо не випереджати, то хоча б, відштовхуватись від уже наявного стану речей у біології, йти «поряд» із цією наукою, «гнучко» реагуючи на появу тих чи інших її потреб, можливостей впливу на генетичні програми розвитку. У зв'язку з цим необхідно сформулювати вихідні принципові положення, на яких у майбутньому буде побудовано систему норм нового «генетичного права» та його нормативного джерела (наприклад, типового кодексу біоетики).

Генна інженерія є розділом молекулярної біології, завданням якого є цілеспрямоване конструювання нових, не існуючих у природі генів за допомогою генетичних або біохімічних методів. Сферою практичного застосування результатів генної інженерії натеper є створення якісно нових ліків від хвороб, що передаються спадково, тобто таких, які зумовлені генетичними факторами ризику; створення нових промислових матеріалів за рахунок об'єднання та маніпуляції генетичними програмами; створення якісно нових продуктів харчування. Використання досягнень генної інженерії в цій сфері є вражаючим. Уже сьогодні медицина використовує інсулін, гормон росту, інтерферон, вакцину проти ящура, які за природою походження є активними генно-модифікованими речовинами.

У кінцевому підсумку, сучасна юридична наука вже досить чітко окреслила ті дві сфери, у яких здійснюватиметься регулювання генної інженерії. По-перше, це сфера відносин у галузі генної інженерії, що визначає засади використання генно-модифікованих організмів, не пов'язаних із людиною; по-друге, це використання досягнень результатів такої діяльності для людини, її тканин та окремих клітин у складі людського організму.

Але як і в першому, так і в другому випадку наслідки діяльності щодо генного модифікування відчуватиме на собі людина. Сучасна правова система України використовує досить обмежене нормативне регламентування відносин у генно-інженерній діяльності. До таких актів зарахуємо Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 р. № 1103-V [1]; Постанову Кабінету Міністрів України «Питання маркування сільськогосподарських товарів, вироблених із застосуванням генетично модифікованих організмів» від 21.11.2007 р. № 1330 [2]; Указ Президента України «Про Комісію з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки і оборони України» від 10.06.2009 р. № 423/2009 [3]. Правозастосовним аспектам нормативного регламентування відносин у генно-інженерній діяльності присвячено Постанову Окружного апеляційного суду міста Києва «Про визнання не чинним п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1330

«Питання маркування сільськогосподарських товарів, вироблених із застосуванням генетично модифікованих організмів» від 11.02.2008 р. № 1/1 [4]. Фактично положення цих нормативних актів закладають основи забезпечення *права на харчову безпеку*.

Загалом загострення проблеми харчової безпеки пов'язано передусім із появою трансгенетичних організмів (зокрема тварин і рослин, які використовуються як їжа). Наукове розуміння трансгенетичних організмів як тварин, рослин, вірусів, генетичні програми яких змінені шляхом застосування методів генної інженерії [5], загалом збігається з поняттям генетично модифікованого організму (далі – ГМО), тобто організму, який містить нову комбінацію генетичного матеріалу, отриманого з використанням генетичної інженерії (будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються в природних умовах).

Використання ГМО (трансгенних) дасть змогу вирішити низку найгостріших проблем у сільському господарстві: значно підвищити врожайність культурних рослин та уникнути втрат під час їх зберігання, покращити якості рослинних продуктів (збільшення вмісту вітамінів, інших корисних речовин з одночасним зменшенням умісту залишків агрохімікатів), зменшити екологічне навантаження на навколишнє середовище за рахунок значного зниження використання гербіцидів, пестицидів, мінеральних добрив та інших агрохімікатів.

Методи генної інженерії дають ефективний результат і у тваринництві, наприклад трансгенні тварини з підвищеною продуктивністю або з бажаними для людини якостями (риба короп із більшим показником ваги або трансгенна свиня, органи якої є сумісними з людськими, а тому менш вразливі до відтворення під час їх пересадки реципієнту-людині). Проте саме зараз виникає стурбованість, що в процесі реалізації позитивного потенціалу біотехнології та генної інженерії можуть виникнути ситуації ненавмисного випуску в лабораторіях, на виробництві, при «польових» дослідженнях генетично змінених організмів і рекомбінатних білків із не до кінця перевіреними властивостями, а на біотехнічному ринку можуть з'являтися генно-інженерні продукти, що не пройшли відповідного контролю й не були попередньо оцінені компетентними органами влади. У суспільстві зберігається стурбованість можливими негативними наслідками генно-інженерних експериментів і біотехнічних виробництв для персоналу, який на них працює [6, с. 113]. Зрозуміло, що можливі негативні наслідки споживання трансгенної продукції можуть приховувати «гіпотетичну загрозу» й для споживачів продуктів харчування або послуг, побудованих на методах генної модифікації.

Сьогодні у світовій практиці домінують два погляди на розвиток і застосування біотехнологій, використання ГМО. В основі обох, якщо відкинути традиційну в таких випадках риторику, – ті чи інші комерційні інтереси. Прихильники одного, так званого вертикального чи, інакше кажучи, принципу «достатньої еквівалентності», виходять із того, що ГМО визнані «досить еквівалентними», тобто схожими на традиційні продукти, а тому повинні вважатися безпечними. Відповідно, процеси їх розробки та використання не вимагають якихось додаткових заходів регулювання, не повинні маркуватися, супроводжуватися інформацією, яка попереджає споживача, що він має справу з генетично зміненим продуктом.

Інший підхід, так званий горизонтальний, ґрунтується на тому, що сам метод генетичної модифікації організмів – явище абсолютно нове, а отже, відсутність науково обґрунтованої інформації про характер впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє середовище не є перешкодою для заборони пов'язаної з ними діяльності за умов дотримання певних вимог.

Ці два погляди зіштовхнулись свого часу під час підписання Картахенського протоколу про біологічну безпеку, прийнятого ООН у 2000 році на розвиток конвенції про біологічну різноманітність [7, с. 9].

Зазначений протокол підписали 177 країн, у тому числі Україна. Цей документ закріпив принцип застереження, поставивши перед країнами-учасницями досить жорсткі вимоги щодо обігу й використання генетично модифікованої продукції, зокрема зобов'язавши її відповідним чином маркувати. У протоколі вказано: «Сторони, які його підписали, забезпечують, що отримання будь-яких живих змінених організмів, їх обробка, транспортування, використання, передача та вивільнення здійснюється таким чином, щоб не допускались або були зменшені ризики для біологічного різноманіття з урахуванням також ризиків для здоров'я людини».

Як бачимо, згадані обмеження спрямовані лише на порядок розповсюдження технологій. Хоча позитивним є те, що перевагу здобули прихильники більш виваженої точки зору. Вона полягає в тому, що, доки немає науково обґрунтованої інформації про віддалений вплив трансгенних продуктів на організм людини, потрібно хоча б попереджати споживачів про ймовірну загрозу. Адже свого часу ДДТ теж оголосили абсолютно безпечною для теплокровних створінь речовиною, а в результаті залишки цього канцерогенного препарату досі виявляють навіть у печінці антарктичних пінгвінів.

Картахенський протокол набрав чинності у вересні 2003 року. У прийнятті цього документа були зацікавлені країни, що розвиваються (це понад сто країн, у тому числі Китай і Євросоюз, що на попередніх переговорах у Монреалі утворили так звану групу «одномумців») і можуть стати мішенню та полігоном для корпорацій, які виробляють ГМО. На жаль, деякі країни досі не погодились із положеннями Картахенського протоколу й не підписали його. Серед них – Велика Британія, Японія, Австралія, Китай, Німеччина, Канада, США та Росія.

Сучасне суспільство, визначивши цінності окремої людської істоти, її основних прав, змінило вектор впливу публічно-правових засобів на регулювання процесу впровадження різноманітних інновацій. Механізми забезпечення здійснення права безпеки (у нашому випадку генетичної й біологічної) перетворились на практичний засіб забезпечення здійснення особистих немайнових прав з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування. А тому, принаймні з офіційної точки зору, інтереси публічного характеру не можуть сьогодні вступати в суперечності з приватними правовими інтересами окремої особи. Це дає нам право стверджувати, що небезпечні як для суспільства загалом, так і для окремого індивіда наукові дослідження та їх практичні результати можуть і повинні зазнавати обмежень.

У чому ж вони полягають? Ми виділяємо такі практичні механізми: по-перше, контроль за планами наукових досліджень (їх незалежний моніторинг); по-друге, обов'язковість біоетичної експертизи теоретичних концепцій і результатів моделювання (комп'ютерно-математичного); по-третє, розробка деталізованих норм законодавчих норм, що регламентують процес наукової діяльності, який має небезпечний для життя або здоров'я людини характер (як реальний, що має місце під час роботи з патогенними вірусами, так і ймовірний, як це має місце в разі досліджень генно-модифікованих об'єктів).

Особливого загострення набуває проблема запровадження цих механізмів сьогодні в Україні. Справа в тому, що встановлення численних обмежень або заборон на проведення певних наукових заборон в одних країнах змушує вчених цих держав розпочинати активний пошук територій, де існують можливості без зайвих ускладнень такі дослідження здійснювати.

Підсумовуючи, зазначимо такі важливі позиції: правове регулювання генної інженерії вимагає якомога швидшого прийняття відповідних законодавчих актів; права, пов'язані з генною інженерією, перетворюються на складові елементи права людини на життя, права на медичну допомогу, право на інформацію та права на таємницю про стан свого здоров'я, а також права на безпечне для життя і здоров'я довкілля; законодавством має бути визначено засади управління ризиками у сфері генно-інженерної діяльності з участю людини (особливо в частині визначення контрольних повноважень відповідних органів влади); використання

досягнень генної інженерії в сільському господарстві, тваринництві, промисловості має узгоджуватись із правом людини на забезпечення харчової безпеки; у законодавстві повинно бути детально окреслено межі поводження та вживання трансгенної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Питання маркування сільськогосподарських товарів, вироблених із застосуванням генетично модифікованих організмів : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1330-2007-%D0%BF>).
2. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>).
3. Про Комісію з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 10.06.2009 р. № 423/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423/2009>.
4. Про визнання не чинним п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1330 «Питання маркування сільськогосподарських товарів, вироблених із застосуванням генетично модифікованих організмів» : Постанова Окружного апеляційного суду міста Києва від 11.02.2008 р. № 1/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v01_1805-08).
5. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 1999. – 790 с.
6. Йойрыш А.И. Правовые аспекты генной инженерии / А.И. Йойрыш, О.А. Красовский // Государство и право. – 1997. – № 3. – С. 113-114.
7. Задорожний О. Біотехнології : «страшилка», реалії та правила гри / О. Задорожний // Голос України. – 2004. – № 57. – С. 9.

REFERENCES

1. “The Question of Labelling of Agricultural Goods Produced by Using Genetically Modified Organisms” : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 21 November 2007 № 1330, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1330-2007-%D0%BF>).
2. “On State Biosafety System for Creating, Testing, Transportation, and Use of Genetically Modified Organisms” : law of Ukraine on 31.05.2007 № 1103-V, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-16>).
3. “On Commission on Biosafety and Biological Defence at the National Security and Defence Council of Ukraine” : Decree of the President of Ukraine on 10.06.2009 № 423/2009, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423/2009>.
4. “On invalidation of p. 1 of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on 21.11.2007 № 1330 «The Question of Labelling of Agricultural Goods Produced by Using Genetically Modified Organisms»” : Decision of the Kyiv District Court of Appeal on 11.02.2008 № 1/1, available at : http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v01_1805-08).
5. Sukharev, A.Ya., Zorkin, V.D. and Krutskikh, V.E. (1999), *Bolshoy yuridicheskiy slovar* [Big law dictionary], Infra-M, Moscow, Russia.
6. Yoyrysh, A.I. and Krasovskiy, O.A. (1997), “Legal aspects of genetic engineering”, *Hosudarstvo i pravo*, no. 3, pp. 113–114.

7. Zadorozhnyi, O. (2004), "Biotechnology : "horror story", reality and game rules", *Holos Ukrainy*, no. 57, p. 9.

УДК 342.8: 324: 342.573

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ КОЛЕГІАЛЬНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ ЧИ ПРОЦЕСОМ РЕФЕРЕНДУМУ

Цвіркун Ю.І., к.ю.н., здобувач

*Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
tsvirkun00@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань виконання судових рішень колегіальними суб'єктами публічної адміністрації у справах, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму. Актуальність дослідження полягає в тому, що колегіальні органи повинні забезпечити реалізацію виборчих прав, права на участь у референдумі, належного відправлення всіх відповідних процедур в умовах, коли подібні процеси відбуваються в нашій країні досить часто і стали переломним етапом у розвитку суспільства. Відповідні спори є предметом громадського інтересу й залучення суспільної уваги.

Ключові слова: вибори, референдум, виборча комісія, комісія з референдуму, суб'єкти виборчого процесу та процесу референдуму, виконання судових рішень, колегіальні суб'єкти публічної адміністрації, організація роботи виборчих комісій і комісій із референдуму.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ КОЛЛЕГИАЛЬНЫМИ СУБЪЕКТАМИ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ В ДЕЛАХ, СВЯЗАННЫХ С ИЗБИРАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ ИЛИ ПРОЦЕССОМ РЕФЕРЕНДУМА

Цвиркун Ю.И.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
tsvirkun00@gmail.com*

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов исполнения судебных решений коллегияльными субъектами публичной администрации в делах, связанных с избирательным процессом или процессом референдума. Актуальность исследования заключается в том, что коллегияльные органы должны обеспечить реализацию избирательных прав, права на участие в референдуме, надлежащего отправления всех соответствующих процедур в условиях, когда подобные процессы происходят в нашей стране довольно часто и стали переломным этапом в развитии общества. Соответствующие споры являются предметом общественного интереса и привлечения общественного внимания.

Ключевые слова: выборы, референдум, избирательная комиссия, комиссия по референдуму, субъекты избирательного процесса и процесса референдума, исполнение судебных решений, коллегияльные субъекты публичной администрации, организация работы избирательных комиссий и комиссий по референдуму.

PROBLEMATIC ISSUES OF EXECUTION OF JUDICIAL DECISIONS OF COLLEGIAL BODIES OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN MATTERS RELATED TO ELECTION PROCESS OR REFERENDUM PROCESS

Tsvirkun Yu.I.

*Zaporizhzhia National University, Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
tsvirkun00@gmail.com*

The article analyses problematic issues of enforcement of judicial decisions by the collegial bodies of public administration in cases related to election or referendum process.

The relevance of the research consists in the fact that the collegial bodies have to ensure the realization of electoral rights, the right to participate in the referendum, the proper administration of all relevant procedures in circumstances where such processes take place in our country quite often and become a

watershed milestone in the development of society. The relevant disputes are the subject of public interest and raise public attention.

One of the next steps in overcoming this problem, in our opinion, should be the improvement of legislation concerning the improvement of the qualification requirements for candidates to the election commissions and commissions of the referendum in the formation of collegial bodies of public administration and implementation of coherent responsibility of these subjects for non-compliance with court decisions.

It is evident that non-compliance with court decisions in cases related to public formation of a power entity by means of elections or referendum negatively influences the authority of not only the court system but also the authority of the State in general as in such a situation, an ultimate purpose of justice is not reached, there is no real renewal of violated rights and interests of elections or referendum, questioned the legitimacy of existing government bodies and local authorities.

Execution of judgments is considered as an integral part of the trial in the sense of Article 6 of the European Convention on Human Rights. One of the main factors of the fulfilment of administrative courts' objectives and effective protection for individuals in cases related to the election or referendum is the timely and efficient execution of decisions of these courts. Advanced training of members of election commissions and referendum commissions and development of an effective mechanism of bringing to responsibility for non-compliance with court decisions, including aggravation of sanctions, has become one of the next stages of the state in addressing the problem of non-compliance with court decisions in cases of appeal of decisions, actions or inaction of election commissions and referendum commissions.

Key words: election, referendum, election commission, referendum commission, electoral and referendum subjects, enforcement of judicial decisions, collegial bodies of public administration, management of election commissions and referendum commissions.

Вибори та референдум є основою існування й розвитку демократичного суспільства. Від захисту права голосу на виборах і референдумах, гарантованих статтями 70–73 Конституції України, залежить розвиток інститутів громадянського суспільства та демократизації політичних процесів у державі. Легітимність вибрів чи референдуму визначається довірою до них з боку осіб, які в них брали участь. Під час вирішення питання про дійсність волевиявлення насамперед повинна бути гарантована пріоритетність захисту прав людини та громадянина.

Одним із ключових аспектів будь-якого виборчого процесу і процесу референдуму є забезпечення захисту прав людини та громадянина під час волевиявлення, підрахунку результатів та оголошення їх підсумків. Чинні норми адміністративного законодавства дають змогу суб'єктам виборчого процесу (крім виборчої комісії) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій. Обов'язковою умовою щодо звернення до суду з такими позовами є те, щоб існував факт порушення прав, свобод та інтересів щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму відповідного суб'єкта особисто. Судовий контроль за діяльністю виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій є найбільш ефективним засобом, але невиконання судових рішень у адміністративних справах колегіальними органами стало проблемою сьогодення.

Актуальність дослідження проблемних питань виконання судових рішень виборчими комісіями та комісіями з референдуму у справах, пов'язаних, відповідно, з виборчим процесом чи процесом референдуму полягає в тому, що саме цими колегіальними суб'єктами публічної адміністрації має забезпечуватися реалізація виборчих прав громадян, права на участь у референдумі, належне адміністрування всіх відповідних процедур в умовах, коли такі процеси проходять у нашій країні доволі часто і стають переломною віхою в розвитку суспільства. Відповідні спори є предметом суспільного інтересу та викликають пильну увагу громадськості.

Цією проблемою займалися провідні українські науковці: К.А. Бабенко, В.С. Галайчук, С.В. Кальченко, С.В. Ківалов, Ю.Б. Ключковський, М.І. Козюбра, І.Б. Коліушко, О.Л. Копиленко, Р.О. Куйбіда, О.В. Мельник, О.М. Пасенюк, В.Г. Перепелюк, М.І. Смокович, М.І. Ставнійчук та інші. Однак дослідженню проблемних питань виконання судових рішень у справах, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму, саме

колегіальними суб'єктами публічної адміністрації до цього часу не приділено належної уваги, а тому вони ще потребують системного аналізу і ґрунтовного вивчення.

Статус і повноваження виборчих комісій і комісій із референдуму, а також порядок їх роботи визначені Конституцією України [1] і, зокрема, Законами України: «Про Центральну виборчу комісію» [2], «Про вибори народних депутатів України» [3], «Про вибори Президента України» [4], «Про всеукраїнський референдум» [5], «Про місцеві вибори» [6], Регламентом Центральної виборчої комісії [7], а також іншими нормативно-правовими актами.

Наша держава, за приписами Основного Закону, визнається як демократична, соціальна та правова. У чинному законодавстві України закріплено низку положень щодо соціальної відповідальності держави за свою діяльність перед людиною. Однак, незважаючи на прагнення України до запровадження європейських стандартів щодо побудови системи влади, перейняття міжнародного досвіду стосовно законодавчого врегулювання організації роботи органів, які відповідають за процедуру виборів і референдуму, відбувається повільно. Після значних перетворень в Україні протягом останніх двох років, а саме 2014–2016 років, виборче законодавство концептуально, по суті, не змінилося.

Науковець О.В. Мельник доходить висновку: «Політична нестабільність, яка останніми роками спостерігається в Україні, перетворила виборче законодавство в одну з найбільш нестабільних галузей законодавства. Перманентні зміни, які вносяться парламентом до виборчих законів, досить часто зумовлені аргументами не правової, а політичної доцільності, бажанням підлаштувати правила організації виборчого процесу під політичну кон'юнктуру. При цьому предметом перегляду стає не лише виборча система, а й правове регулювання питань висування кандидатів, формування та функціонування виборчих комісій, фінансування передвиборної компанії, оскарження результатів виборів тощо» [8, с. 65].

Виборча комісія й комісія з референдуму є одними з основних інститутів відповідних процесів. Саме від роботи цих колегіальних органів залежить проходження та якість виборів і референдуму.

На початку 2017 року Верховний Суд України оприлюднив український переклад Кодексу належної практики у виборчих справах, який підготовлено та затверджено Європейською Комісією за демократію через право (Венеціанська Комісія) у жовтні 2002 року. У Кодексі належної практики у виборчих справах вказується, що «для забезпечення належного проведення виборів або принаймні усунення серйозних підозр у порушеннях на всіх рівнях – від загальнонаціонального до рівня виборчої дільниці – слід створювати незалежні, безсторонні виборчі комісії» [9].

Аналіз норм чинного виборчого законодавства України вказує на те, що до функцій виборчих комісій і комісій із референдуму належить визначення правил і процедур, організація дільниць, реєстрація виборців і кандидатів, підготовка передвиборних матеріалів і матеріалів з референдуму, проведення заходів щодо забезпечення інформації, загальний контроль за проведенням виборів і референдуму тощо.

Окрім зазначеного, до компетенції цих комісій, згідно із законодавством, належить розгляд заяв і скарг, розв'язання спорів та обов'язкове виконання судових рішень. Своєчасність виконання судових рішень під час процесу виборів чи референдуму має особливе значення у зв'язку зі стислими строками їх проведення.

Рішення таких комісій не має суперечити законам України, має бути прийнято з урахуванням принципів публічності й відкритості, рівності прав усіх суб'єктів.

У Кодексі належної практики у виборчих справах зазначається, що у звітах Бюро Парламентської Асамблеї Ради Європи з питань організації спостереження на виборах у низці держав-членів відзначені такі недоліки, що стосуються виборчих комісій: брак

транспарентності в діяльності центральної виборчої комісії, різночитання в тлумаченні процедури підрахунку голосів; політична поляризація виборчих органів, конфлікти під час призначення членів центральної виборчої комісії, призначення членів комісії державним органом, перевага представників правлячої партії у виборчих органах [9]. Прикро констатувати, що такі самі недоліки в роботі виборчих комісій нерідко зустрічаються й в Україні.

Президент України Петро Порошенко заявив в інтерв'ю виданням німецької медіагрупи Funke, опублікованому 2 лютого 2017 року газетою Berliner Morgenpost, що планує провести в країні референдум, на який буде винесено питання про вступ до НАТО [10].

Ще не оголошено про початок процесу всеукраїнського референдуму з питання про вступ України до НАТО, але чимало дискусійних спорів уже виникло в засобах масової інформації. Зокрема, критика базується на тому, що законодавча база для проведення такого референдуму не відповідає вимогам часу і що Конституційним Судом України ще не завершено розгляд справи за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум».

Усе це вказує на те, що уникнути спорів у публічній площині, у тому числі й судових, щодо проведення референдуму із цього питання не вдасться.

Звернення до суду за захистом прав під час виборів і референдуму має особливу правову природу. Основне навантаження щодо захисту цих прав несуть суди адміністративної юрисдикції, до підсудності яких зараховані всі спори, пов'язані з такими процесами.

Стаття 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) встановлює, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму [11]. У пункті 6 частини 2 статті 17 КАС України закріплено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму [11].

Статтями 172-179 КАС України встановлено особливості розгляду відповідних спорів адміністративними судами [11], норми вказаних статей є спеціальними порівняно з іншими нормами КАС України.

Пленум Вищого адміністративного суду України в підпункті 3.2.1 пункту 3 Постанови «Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом» від 1 листопада 2013 року № 15 звертає увагу на те, що з частин 1 і 2 статті 172 КАС України випливає, що рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих комісій можуть бути оскаржені в судовому порядку. Тобто відповідачами в цьому разі є виборчі комісії та члени цих комісій [12].

Отже, відповідачами в таких справах є суб'єкти, які за порядком ухвалення рішень є колегіальними або одноособовими. Однак до колегіальних органів, як свідчить судова практика розгляду відповідних спорів, позови висуваються значно частіше.

Систему виборчих комісій в Україні очолює Центральна виборча комісія (далі – ЦВК), яка є найвищим органом виборчої адміністрації та здійснює контроль за діяльністю й консультативно-методичним забезпеченням виборчих комісій нижчого рівня. ЦВК повноважна на всій території України та в закордонних виборчих дільницях. Систему виборчих комісій становлять: а) на загальнонаціональних виборах: окружні виборчі комісії (ОВК) – діють у межах одномандатного (або територіального) виборчого округу; дільничні виборчі комісії (ДВК) – діють у межах виборчої дільниці; б) на місцевих виборах:

територіальні виборчі комісії (ТВК) – виборча комісія АР Крим, обласні, районні, міські, районні у містах (у містах із районним поділом), селищні, сільські виборчі комісії – діють у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці; дільничні виборчі комісії (ДВК) – діють у межах виборчої дільниці [13].

Стаття 42 Закону України «Про всеукраїнський референдум» установлює, що систему комісій референдуму, що здійснюють підготовку та проведення всеукраїнського референдуму, становлять: 1) Центральна виборча комісія – діє на всій території України й у закордонному окрузі референдуму; 2) окружні комісії референдуму – діють у межах територіального округу референдуму; 3) дільничні комісії референдуму – діють у межах дільниці референдуму. Повноваження окружної комісії референдуму закордонного округу здійснює ЦВК [5].

До 6 листопада 2012 року в Україні діяв Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який утратив чинність на підставі Закону України «Про всеукраїнський референдум». Закон, який би регламентував питання порядку організації та проведення місцевих референдумів, відсутній, що негативно сприймається експертами в галузі конституційного права.

О.В. Мельник, з'ясовуючи зміст принципу колегіальності в діяльності виборчих комісій та обґрунтовуючи тези про те, що він є процесуальною гарантією демократичних виборів, зазначає: «Необхідність дотримання принципу колегіальності у роботі виборчих комісій ніколи не ставилась під сумнів. Аналіз виборчих законів дозволяє говорити про уніфікований підхід законодавця у питанні визначення статусу виборчих комісій як колегіальних органів» [8, с. 66].

Виборчі комісії й комісії з референдуму є спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних виборів і референдуму й забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України під час відповідних процесів.

Частиною 1 статті 172 КАС України передбачено, що право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій мають суб'єкти відповідного виборчого процесу (крім виборчої комісії), а також ініціативна група референдуму, інші суб'єкти ініціювання референдуму [11].

М.І. Смокович, секретар Пленуму Вищого адміністративного суду України, В.С. Галайчук і С.В. Кальченко, експерти Міжнародного республіканського інституту, зазначають: «При розгляді виборчих спорів повною мірою мають бути застосовані усі принципи адміністративного судочинства, у тому числі й ті, які впливають зі змісту відповідних положень КАС України. Зокрема це стосується принципу винуватості суб'єкта владних повноважень, що обумовлений чинністю частини другої статті 71 КАС України» [14, с. 17].

Звертаючи увагу на судову практику щодо перевірки рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, вважаємо за необхідне висвітлити негативний приклад діяльності однієї з міських виборчих комісій на місцевих виборах 2010 року, який стосується організації роботи в частині виконання судових рішень.

Київський апеляційний адміністративний суд постановою від 15 жовтня 2010 року у справі № 2а-8029/10/1070 апеляційну скаргу В.Ф. Поповича задовольнив, визнав протиправною та скасував постанову Васильківської міської виборчої комісії від 7 жовтня 2010 року № 84 щодо відмови в реєстрації кандидата на посаду Васильківського міського голови від Васильківської міської організації Української партії «Єдність», зобов'язав Васильківську міську виборчу комісію вирішити питання про реєстрацію В.Ф. Поповича кандидатом на посаду Васильківського міського голови Київської області від Васильківської міської організації Української партії «Єдність» [15].

Постановою Київського окружного адміністративного суду від 13 жовтня 2010 року в справі № 2а-8113/10/1070 скасовано постанови Васильківської міської виборчої комісії від 7 жовтня 2010 року №№ 88-7, 88-8, 95-4 та 97-3, зобов'язано Васильківську міську виборчу комісію розглянути питання щодо реєстрації І.П. Сінельнікової-Кулініч, В.В. Цегельного, І.А. Брукви та В.Г. Кривенко кандидатами в депутати у відповідних одномандатних мажоритарних виборчих округах із виборів депутатів до Васильківської міської ради Київської області за поданням Васильківської міської організації Української республіканської партії «Собор» у порядку та спосіб, передбачені чинним законодавством [16].

Постановою Київського окружного адміністративного суду від 15 жовтня 2010 року в справі № 2а-8366/10/1070 визнано протиправною і скасовано постанову Васильківської міської виборчої комісії Київської області від 11 жовтня 2010 року № 116/1, зобов'язано Васильківську виборчу комісію розглянути питання щодо реєстрації С.П. Хованського кандидатом на посаду Васильківського міського голови за заявою Васильківської міської організації Української республіканської партії «Собор» у порядку та спосіб, передбачені чинним законодавством [17].

Ухвалами Київського апеляційного адміністративного суду від 15 жовтня 2010 року у справі № 2а-8113/10/1070 і від 20 жовтня 2010 року у справі № 2а-8366/10/1070 апеляційні скарги залишено без задоволення, а зазначені вище рішення суду першої інстанції – без змін [18; 19].

Тобто постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 15 жовтня 2010 року в справі № 2а-8029/1070, а також постанови Київського окружного адміністративного суду від 13 жовтня 2010 року у справі № 2а-8113/10/1070 і від 15 жовтня 2010 року у справі № 2а-8366/10/1070 після їх перегляду судом апеляційної інстанції набрали законної сили.

Після цього Васильківська міська виборча комісія зверталася із заявами до суду про роз'яснення судового рішення, посилаючись на його незрозумілість.

Так, 20 жовтня 2010 року за вх. № 27620 до Київського апеляційного адміністративного суду від Васильківської міської виборчої комісії надійшла заява про роз'яснення судового рішення в порядку статті 170 КАС України.

Ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 21 жовтня 2010 року в справі № 2а-8029/10/1070 відмовлено Васильківській міській виборчій комісії в задоволенні зазначеної вище заяви [20].

Згідно зі статтею 14 КАС України, судові рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Постанови й ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, установлену законом [11].

На виконання рішень судів Васильківська міська виборча комісія розглянула питання про реєстрацію кандидатами в депутати Васильківської міської ради Київської області І.П. Сінельнікової-Кулініч, В.В. Цегельного, В.Г. Кривенко, І.А. Брукви та кандидатами на посаду Васильківського міського голови С.П. Хованського й В.Ф. Поповича, проте прийняла рішення, якими повторно відмовила кандидатам у реєстрації.

Протягом 18–21 жовтня 2010 року зацікавлені суб'єкти звернулися до ЦВК із заявами, в яких вони просили вирішити питання щодо реєстрації кандидатами вказаних фізичних осіб у відповідному виборчому процесі.

За наслідками розгляду цих звернень ЦВК прийняла постанову «Про окремі питання діяльності Васильківської міської виборчої комісії Київської області» від 23 жовтня 2010 року № 485, у якій, зокрема, постановила: 1) скасувати постанови Васильківської міської виборчої комісії Київської області від 15 жовтня 2010 року № 142 про відмову в реєстрації кандидатами в депутати Васильківської міської ради Київської області І.П. Сінельнікової-

Кулініч, В.В. Цегельному, В.Г. Кривенко, І.А. Брукві; від 21 жовтня 2010 року № 180 про відмову в реєстрації кандидатом на посаду Васильківського міського голови В.Ф. Поповичу; від 21 жовтня 2010 року № 184 про відмову в реєстрації кандидатом на посаду Васильківського міського голови С.П. Хованському; 2) зобов'язати Васильківську міську виборчу комісію Київської області на засіданні невідкладно вирішити питання про реєстрацію кандидатами в депутати Васильківської міської ради Київської області І.П. Сінельнікової-Кулініч, В.В. Цегельного, В.Г. Кривенко, І.А. Брукви й кандидатами на посаду Васильківського міського голови С.П. Хованського та В.Ф. Поповича [21].

У своєму рішенні від 23 жовтня 2010 року № 485 ЦВК зазначає, що після набрання рішенням суду законної сили комісія повинна була повністю відновити порушені нею виборчі права кандидатів у депутати міської ради й на посаду міського голови з урахуванням частини першої статті 8 Конституції України, згідно з якою в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Натомість безпідставні та необґрунтовані рішення Васильківської міської виборчої комісії Київської області про відмову в реєстрації кандидатів у депутати Васильківської міської ради й на посаду Васильківського міського голови порушили вищевказані принципи виборчого процесу, а також виборчі права кандидатів [21].

Надалі з урахуванням спільних зусиль адміністративних судів і ЦВК Васильківська міська виборча комісія Київської області прийняла рішення про реєстрацію кандидатами вказаних фізичних осіб у відповідному виборчому процесі, дехто з яких, зокрема В.В. Цегельний, за результатами виборів був обраним депутатом Васильківської міської ради.

Під час чергового брифінгу, що відбувся 31 січня 2017 року, Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк поінформував про підсумки свого візиту до Європейського суду з прав людини, навів статистичні дані роботи Європейського суду з прав людини за 2016 рік і підкреслив, що найчастіше українці скаржаться до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на невиконання рішень судів. Як він повідомив, на 80 тис. заяв, що надійшли до ЄСПЛ, загальна кількість заяв від України становить 18 тис. 150 заяв (22,8%). Кількість скарг українців на тривале невиконання або взагалі невиконання рішень національних судів України та ЄСПЛ становить 65% [22].

Ця сумна статистика, на жаль, стосується й рішень, прийнятих у справах, пов'язаних із процесами виборів чи референдуму.

У пункті 17 зазначеної вище Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 1 листопада 2013 року № 15 роз'яснюється, що судовим рішенням щодо розгляду виборчого спору суд може встановити строк для подання суб'єктом владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, звіту про виконання постанови суду (абзац 7 пункту 4 частини 1 статті 163, частина 1 статті 267 КАС України). У разі необхідності спосіб, строки й порядок виконання можуть бути визначені в самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення (частина 1 статті 257 КАС України) [12].

У межах, визначених чинним законодавством України, адміністративні суди здійснюють судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах, однак такі заходи є недостатньо результативними, оскільки судові рішення часто не виконуються, зокрема, виборчими комісіями, і статистика щодо цього не зменшується.

Причинами невиконання такими органами судових рішень, які набрали законної сили, є низька кваліфікація членів таких комісій, відсутність належного реагування правоохоронних органів та органів, на які покладено обов'язок виконання судових рішень, прогалини в законодавстві щодо відповідальності колегіальних суб'єктів публічної адміністрації.

Виборче законодавство України не встановлює належних кваліфікаційних вимог для кандидатів у члени виборчих комісій і комісій із референдуму.

О.В. Мінієнко, заступник голови окружної виборчої комісії Харківського ТВО № 174 на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 року, вважає необхідним для майбутніх членів окружних виборчих комісій проходження комплексного навчання тривалістю від одного до чотирьох тижнів приблизно за такою програмою: 1) виборче законодавство та суміжні нормативно-правові акти; 2) основи законодавства з бухгалтерського обліку; 3) аналіз досвіду роботи виборчих комісій останніх виборів з акцентуванням уваги на організаційних моментах; 4) тренінги з виконання виборчих процедур; 5) робота з психологом; 6) тест за результатами навчання (для кандидатур, що пропонуються на посади голови й заступника голови, обов'язкові висновки психолога). Для керівного складу комісії, як вона зазначає, бажана наявність юридичної або економічної освіти [23, с. 65].

В Україні тривалий час діє законодавчо встановлений механізм утворення виборчих комісій та організації їх роботи, однак сформувати незалежні, неупереджені й компетентні комісії вдається не завжди.

Ураховуючи позицію особи, яка бере участь у роботі відповідного органу під час виборів народних депутатів України, для покращення роботи виборчих комісій і комісій із референдуму доцільно запровадити на законодавчому рівні кваліфікаційні вимоги для кандидатів у члени таких комісій. Обізнаність із нормами закону про обов'язковість судових рішень і встановлену відповідальність за їх невиконання має бути неодмінним.

Разом із тим науковець Ю.Ю. Бисага зауважує, що юридичною гарантією виконання рішення суду має бути встановлена законом відповідальність за невиконання рішення суду [24, с. 7].

За невиконання судового рішення, якщо аналізувати стан чинного законодавства України, передбачена кримінальна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна відповідальність і застосування штрафних санкцій. Проте жодний вид зазначеної відповідальності до виборчих комісій і комісій із референдуму на практиці не застосовується.

Стаття 382 Кримінального кодексу України встановлює покарання за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили чи підлягають негайному виконанню, або перешкоджання їх виконанню [25]. Однак кількість притягнених до відповідальності осіб за статтею 382 Кримінального кодексу України в нашій державі свідчить про відсутність дієвих механізмів з боку правоохоронних органів у цьому напрямі.

Відповідно до Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1787 (2011) від 26 січня 2011 року «Виконання рішень Європейського суду з прав людини», існування основних системних недоліків, які викликають велику кількість повторюваних висновків щодо порушення Конвенції, пов'язані, зокрема, з хронічним невиконанням рішень національних судів (широко розповсюджене, зокрема, в Росії та Україні). У Резолюції підкреслюється, що Україна повинна терміново розробити і прийняти комплексну стратегію щодо вирішення ситуації, за якої значна кількість остаточних судових рішень залишається невиконаною, а також запровадити ефективні внутрішні засоби правового захисту [26].

Законом України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII Конституцію України доповнено статтею 129-1, згідно з якою судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [1]. Отже, Україною поступово здійснюються кроки в напрямі вирішення питання щодо невиконання судових рішень, однак їх ще не достатньо.

Одним із наступних кроків у подоланні цієї проблеми, на нашу думку, має стати вдосконалення законодавства щодо підвищення кваліфікаційних вимог до кандидатів у члени виборчих комісій і комісій із референдуму під час утворення цих колегіальних суб'єктів публічної адміністрації та запровадження спільномірної відповідальності таких суб'єктів за невиконання судових рішень.

Очевидно, що невиконання судових рішень у справах, пов'язаних із публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму, негативно впливає на авторитет не тільки судової системи, а й держави загалом, оскільки в такій ситуації не досягається кінцева мета правосуддя, не відбувається реального поновлення порушених прав та інтересів суб'єктів виборів чи референдуму, ставиться під сумнів легітимність сформованих органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Виконання судових рішень розглядається як невід'ємна частина судового розгляду в розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Одним із головних чинників реалізації покладеного на адміністративні суди завдання та ефективного захисту особи у справах, пов'язаних із виборами чи референдумом, є своєчасне й результативне виконання рішень цих судів. Відсутність кваліфікаційних вимог до членів і невизначений характер відповідальності відповідних колегіальних суб'єктів публічної адміністрації призводить до поглиблення проблеми невиконання судових рішень, що, у свою чергу, впливає на довіру до органів публічної влади, сформованих шляхом виборів або референдуму. Підвищення кваліфікації членів виборчих комісій і комісій із референдуму та розроблення ефективного механізму притягнення до відповідальності за невиконання судових рішень, у тому числі посилення санкцій, має стати одним із наступних етапів держави в подоланні проблеми невиконання судових рішень у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій і комісій із референдуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
2. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30 черв. 2004 р. № 1932-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
3. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 лист. 2011 р. № 4061-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
4. Про вибори Президента України : Закон України від 5 бер. 1999 р. № 474-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
5. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 лист. 2012 р. № 5475-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
6. Про місцеві вибори : Закон України від 14 лип. 2015 р. № 595-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
7. Регламент Центральної виборчої комісії : Постанова Центральної виборчої комісії від 26 квіт. 2005 р. № 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
8. Мельник О.В. Організація роботи виборчих комісій : деякі проблеми законодавчого регулювання / О.В. Мельник // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 65-70.
9. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та Пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською Комісією на 52 пленарній сесії (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.
10. Порошенко планує провести референдум про вступ до НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/2/7134180/>.
11. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
12. Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин,

пов'язаних з виборчим процесом : Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 01 лист. 2013 р. № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015760-13>.

13. Виборча комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Виборча_комісія.
14. Смокович М. До питання здійснення судового контролю за діяльністю виборчих комісій / М. Смокович, В. Галайчук, С. Кальченко // *Вибори та демократія*. – 2010. – № 2-3. – С. 5-18.
15. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 15 жовт. 2010 року у справі № 2а-8029/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11677708>.
16. Постанова Київського окружного адміністративного суду від 13 жовт. 2010 року у справі № 2а-8113/10/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11639962>.
17. Постанова Київського окружного адміністративного суду від 15 жовт. 2010 року у справі № 2а-8366/10/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12195104>.
18. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 15 жовт. 2010 року у справі № 2а-8113/10/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11639962>.
19. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 20 жовт. 2010 року у справі № 2а-8366/10/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11697723>.
20. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 21 жовт. 2010 року в справі № 2а-8029/10/1070 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11841606>.
21. Про окремі питання діяльності Васильківської міської виборчої комісії Київської області : Постанова Центральної виборчої комісії від 23 жовт. 2010 року № 485 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0485359-10>.
22. Найчастіше українці скаржаться до ЄСПЛ на невиконання рішень судів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/).
23. Мінієнко О.С. Виборчі комісії : проблеми формування та організації роботи / О.С. Мінієнко // *Вісник Центральної виборчої комісії*. – 2006. – № 4 (6). – С. 60-66.
24. Бисага Ю.Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування : теоретико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / Ю.Ю. Бисага ; Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 20 с.
25. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
26. Виконання рішень Європейського суду з прав людини : Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 1787 (2011) від 26 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1188_rez_1787.htm.

REFERENCES

1. "Constitution of Ukraine on 28 June 1996", available at : <http://www.ligazakon.ua>.
2. "On the Central Election Commission": Law of Ukraine on 30 June 2004 № 1932-IV, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
3. "On Election of People's Deputies of Ukraine": Law of Ukraine on 17 November 2011 № 4061-VI, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
4. "On Election of the President of Ukraine": Law of Ukraine on 5 March. 1999 № 474-XIV, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
5. "On All-Ukrainian Referendum": Law of Ukraine on 6 November 2012 № 5475-VI, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
6. "On Local Elections": Law of Ukraine on 14 July 2015 № 595-VIII, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
7. "Regulation of the Central Election Commission": Resolution of the Central Election Commission on 26 April 2005 № 72, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
8. Melnik, O.V. (2011), "Organization of Work of Election Commissions : Some Problems of Legal Regulation", *Yurydychna nauka*, no. 1, pp. 65-70.
9. "Code of Good Practice in Electoral Matters. Guiding Principles and Explanatory Report", adopted by the Venice Commission at 52 plenary session (Venice, 18–19 October 2002), available at : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.
10. "Poroshenko plans to hold a referendum on NATO membership", available at : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/2/7134180/>.
11. "Code of Administrative Procedure of Ukraine on 6 July 2005 № 2747-IV", available at : <http://www.ligazakon.ua>.
12. "On Practice of Application by Administrative Courts of Provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in Disputes Concerning Legal Relations Connected with the Election Process": Resolution of the Plenum of Supreme Administrative Court of Ukraine on 01.11.2013 № 15, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0015760-13>.
13. "Electoral Commission", available at : https://uk.wikipedia.org/wiki/Виборча_комісія.
14. Smokovich, M., Halaychuk, V. and Kalchenko, S. 2010 (), "On the issue of judicial control over the activities of election commissions", *Vybory ta demokratiya*, no. 2–3, pp. 5-18.
15. "Decision of the Kyiv Administrative Court of Appeal on 15 October 2010 in the case of № 2a-8029/1070", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11677708>.
16. "Decision of the Kyiv District Administrative Court on 13 October 2010 in the case of № 2a-8113/10/1070", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11639962>.
17. "Decision of the Kyiv District Administrative Court on 15 October 2010 in the case of № 2a-8366/10/1070", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12195104>.
18. "Ruling of the Kyiv Administrative Court of Appeal on 15 October 2010 in the case of № 2a-8113/10/1070", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11639962>.
19. "Ruling of the Kyiv Administrative Court of Appeal on 20 October 2010 in the case of № 2a-8366/10/1070", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11697723>.

20. “Ruling of the Kyiv Administrative Court of Appeal on 21 October 2010 in the case of № 2a-8029/10/1070”, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11841606>.
21. “On Some Issues of Vasylykiv City Electoral Commission of Kyiv Region” : Resolution of the Central Election Commission on 23 October 2010 № 485, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0485359-10>.
22. “Most often Ukrainians complain to the ECHR for non-enforcement of court decisions”, available at : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/).
23. Minienko, O.S. (2006), “Election commissions : problems of formation and organization of work”, *Visnyk Tsentralnoyi vyborchoyi komisyyi*, no. 4 (6), pp. 60-66.
24. Bysaha, Yu.Yu. (2011), “Legal responsibility of the state and local authorities : theoretical and legal research”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
25. “Criminal Code of Ukraine on 5 April 2001 № 2341-III”, available at : <http://www.ligazakon.ua>.
26. “The execution of judgments of the European Court of Human Rights” : Resolutions of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 1787 (2011) on 26 January 2011, available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1188_rez_1787.htm.

УДК 328.185: 351.74: 336.225.611 (477)

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ СИЛ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ДЕКЛАРУВАННЯ ЇХНІХ ДОХОДІВ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Богуславський В.В., викладач

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
просп. Гагаріна, 26, м. Дніпро, Україна
v_bogyslavskiy@icloud.com*

У статті проаналізовано питання обсягу та форм оприлюднення персональних даних працівників сил охорони правопорядку в контексті запровадження електронної системи декларування. Обґрунтовано, що обсяг оприлюднюваних персональних даних працівників сил охорони правопорядку підлягає суттєвому зменшенню, однак після досягнення прогресу в протидії корупції в Україні.

Ключові слова: персональні дані, працівники сил охорони правопорядку, публічний доступ, електронне декларування.

КОНФИДЕНЦИАЛЬНОСТЬ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ РАБОТНИКОВ СИЛ ОХРАНЫ ПРАВОПОРЯДКА И ДЕКЛАРИРОВАНИЕ ИХ ДОХОДОВ: ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ

Богуславский В.В.

*Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
просп. Гагарина, г. Днепро, Украина
v_bogyslavskiy@icloud.com*

В статье проанализирован вопрос объема и форм предоставления публичного доступа к персональным данным работников органов охраны правопорядка в контексте внедрения электронной системы декларирования. Обосновано, что объем публично предоставляемых данных работников органов охраны правопорядка подлежит существенному сокращению, однако после достижения прогресса в противодействии коррупции в Украине.

Ключевые слова: персональные данные, работники сил охраны правопорядка, публичный доступ, электронное декларирование.

PRIVACY OF PERSONAL DATA PROTECTION OF THE SECURITY FORCES EMPLOYEES AND DECLARATION OF THEIR INCOME: THE RATIO OF PROBLEM

Boguslavsky V.V.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, ave. Gagarina, Dnipro, Ukraine
v_bogyslavskiy@icloud.com*

The article analysed the issue of volume and forms of public access to personal data of employees of law enforcement bodies in the context of the introduction of electronic declaration system. It is proved that the volume of public data provided by law enforcement agencies shall be subject to a substantial reduction in employees, but after making progress in combating corruption in Ukraine. This article analyses the international instruments, in particular, the Istanbul Action Plan against Corruption on 10 September 2003, which provides for ensuring integrity in public service, which involves the introduction of mechanisms, which provide detection and / or monitoring of personal income and financial obligations of public officials.

The article states that public involvement in the analysis of the declarations of public officials is expressly required by international regulations. It is noted that public involvement in the analysis of the declarations of civil servants is an effective means of fighting corruption. However, states that public dissemination of the information specified in the declarations of public officials threatens the personal security of all civil servants and employees of law enforcement forces in particular.

Emphasized that about two-thirds of the legislation provides for the declaration and in third countries, a disclosure of declarations is provided. This publication is more common in more democratized countries. It is noted that the provision of full access to returns, largely inherent in those systems where declarations contain relatively small amounts of information and are distributed only to a narrow circle of senior officials. In States where declarations indicated more data, public disclosure is mostly limited. It is indicated that in some countries, the publication of the declarations is provided by law. However, this requirement extends only to senior officials.

The conclusion is made that Ukraine should restrict public access to personal data of employees of law enforcement. It is appropriate to leave available to the public declarations of senior law enforcement bodies that are public entities. However, these reforms should be carried out only after Ukraine will introduce an effective mechanism for combating corruption by public authorities.

Key words: personal data, the employees of the security forces, public access, electronic declaration.

Одним із найбільш ефективних засобів інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку є обмеженість доступу до їхніх персональних даних та іншої особистої інформації. Зокрема, наявність відомостей про місце проживання працівника сил охорони правопорядку, а також відомості про його близьких родичів суттєво спрощують підготовку до посягання на їхню особисту безпеку, а у випадках, коли необхідно зберегти в таємниці сам факт належності особи до органів охорони правопорядку, шкоди може завдати навіть оприлюднення відомостей про прізвище, ім'я по батькові та місце роботи цієї особи. В окремих випадках оприлюднення інформації про наявність в особи коштів (наприклад, після продажу нерухомості) може спровокувати напад на неї з метою заволодіння цими коштами. Вищезазначені положення є загально визначеними, а тому їх запровадження не викликає проблем. Проблеми виникають тоді, коли необхідність інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку суперечить іншій суспільно корисній потребі. Однією з таких потреб є оприлюднення відомостей про активи державних службовців з метою зіставлення їх вартості з офіційними доходами цих осіб.

Питання оприлюднення майнових декларацій досліджені в роботах таких учених, як С. Джанков, Р. Ла Порта, Ф. Лопез-де-Сіланес, А. Шлейфер, Д. Горелов тощо.

Стаття має на меті з'ясувати оптимальний обсяг і форми оприлюднення персональних даних працівників сил охорони правопорядку в ході декларування їхнього майнового стану.

Оскільки запровадження електронного декларування в Україні було одним із зобов'язань України перед міжнародними партнерами, то й дослідження питання доступу громадськості

до персональних даних державних службовців почнемо з аналізу міжнародних і закордонних нормативно-правових актів. 10 вересня 2003 року в Стамбулі глави урядових делегацій з Азербайджану, Вірменії, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану та України прийняли План дій по боротьбі з корупцією (так званий «Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією»).

Цим планом передбачено низку принципів. Зокрема, складовою частиною принципу розвитку ефективної та прозорої публічної служби є забезпечення доброчесності в публічній службі, що передбачає запровадження механізмів, котрі передбачають розкриття та/або моніторинг особистих доходів і фінансових зобов'язань державних чиновників [1].

Варто погодитися, що запровадження декларування цілком може бути визнане формою реалізації цього зобов'язання. Однак виникає питання про ступінь залучення громадськості до цього контролю.

Так, іншим принципом цього плану є принцип підтримки активної участі громадськості в реформах. Реалізація цього принципу передбачає публічне обговорення та участь громадськості, однак воно зводиться до:

- 1) заохочення публічного обговорення питань корупції й участі громадян у запобіганні корупції шляхом залучення громадських організацій до моніторингу програм і діяльності в публічному секторі; розширення співпраці в антикорупційній роботі між державними структурами, громадськими організаціями, приватним сектором, професійними органами, науково-дослідницькими незалежними центрами; прийняття законів і підзаконних актів, що гарантують громадським організаціям необхідні права для забезпечення їхньої активної участі в антикорупційній роботі;
- 2) доступу до інформації шляхом розроблення й упровадження вимог із надання громадськості інформації, що містить повідомлення про зусилля державних органів із забезпечення правомірності, чесності, громадського контролю та запобігання корупції в їхній діяльності, а також про результати конкретних справ, матеріалів та інших повідомлень про корупцію; заходів, які забезпечують свободу громадськості та ЗМІ в запитуванні й отриманні відповідної інформації стосовно превентивних і правоохоронних заходів; інформаційних систем і баз даних стосовно корупції, чинників та обставин, які сприяють її появі, а також заходів, передбачених в урядових або інших державних програмах чи планах із запобігання корупції, щоб ця інформація була доступна для громадян, неурядових організацій та інших інституцій громадянського суспільства.

Як бачимо, ці принципи не містять прямої вимоги надання доступу громадськості до декларацій державних службовців. Хоча варто визнати, що вони не містять і заборону доступу громадськості до вищезазначених декларацій.

Як зазначають С. Джанков, Р. Ла Порта, Ф. Лопез-де-Сіланес та А. Шлейфер, які дослідили законодавство та практику декларування в 175 державах, приблизно у двох третинах держав законодавство передбачає декларування, а в третині держав передбачене оприлюднення декларацій. При цьому оприлюднення частіше зустрічається в багатших і демократизованих державах [2].

Зауважимо, що Європейський суд з прав людини в рішенні «Віпих проти Польщі» від 25 жовтня 2005 року визнав неприйнятною скаргу члена місцевої ради, який відмовився подавати декларацію, стверджуючи, що законодавчий обов'язок розкривати деталі свого фінансового та майнового стану порушує ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Однак суд зазначив, що вимога подавати декларацію та її онлайн-публікація хоча й пов'язані з обмеженням права на невтручання в особисте життя, але таке втручання є обґрунтованим, оскільки в широкій громадськості є правомірний інтерес у тому, щоб переконатися, що місцева політика є прозорою [3].

Водночас, з іншого боку, у цьому рішенні прямо не вказано й на те, що відсутність у законодавстві держави норм, які б зобов'язували оприлюднювати декларації, є порушенням Європейської конвенції. Іншими словами, це рішення тільки констатує, що в разі наявності обов'язку оприлюднювати декларації цей обов'язок не суперечить європейському праву, однак і відсутність такого обов'язку також йому не суперечитиме.

Варто зазначити, що питання про допустимість публічного розкриття декларацій (надання доступу до декларацій необмеженому колу осіб) є предметом жвавих дискусій як у Західній Європі, так і в постсоціалістичних державах. При цьому, на думку фахівців, немає й не варто найближчим часом очікувати міжнародних стандартів стосовно меж загального розкриття декларованої інформації [4, с. 102].

Надання повного доступу до декларацій здебільшого притаманне тим системам, у яких декларації містять відносно невеликий обсяг інформації та які розповсюджуються тільки на вузьке коло вищих посадових осіб. Це властиво для членів парламенту та міністрів у Данії. Повна інформація оприлюднюється стосовно виборних посадових осіб у Боснії й Герцеговині, а також в Чорногорії та Румунії [4, с. 102].

У Сполучених Штатах Америки публічно декларувати своє фінансове становище зобов'язані вищі посадові особи всіх трьох гілок влади. Водночас у Сполучених Штатах Америки існує й конфіденційна система декларування. Вона призначена для посадових осіб, що працюють, зокрема, у таких сферах, як державні контракти, закупівлі, гранти та ліцензії. Зміст відомостей, задекларованих службовцями в цій системі, доступний тільки відповідним державним органам, але закритий для громадськості [5].

У Великій Британії для громадськості доступними є реєстри фінансових інтересів (аналог декларації) для вищих посадових осіб, а саме: лордів, членів парламенту, їхніх секретарів і референтів [4, с. 102].

У державах, у яких у деклараціях зазначено більше даних, публічне їх розкриття здебільшого обмежене. Наприклад, у Латвії та Естонії декларації оприлюднюються без особистого пізнавального коду, адреси й відомостей, пов'язаних із близькими родичами. Аналогічні обмеження наявні в Албанії, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Хорватії, Грузії, Киргизькій республіці, Литві й Македонії. [4, с. 103].

У Німеччині відомості про доходи, які подаються членами Бундестага, публікуються в спрощеному вигляді (зазначається не конкретна сума, а один із трьох рівнів доходів) [4, с. 103]. У Латвії не розголошуються декларації посадових осіб служб безпеки [4, с. 103].

Доречно звернутися й до ч. 1 ст. 8 Федерального закону Російської Федерації «Про протидію корупції» від 25 грудня 2008 року, в якій зазначено, що державні службовці (а відтак і працівники сил охорони правопорядку) зобов'язані подавати відомості про доходи, майно та зобов'язання майнового характеру. Однак, відповідно до ч. 3 ст. 8 цього ж закону, зазначені відомості належать до інформації з обмеженим доступом [6].

При цьому, згідно з п. 3 Порядку розміщення відомостей про доходи, видатки, про майно та зобов'язання майнового характеру окремих категорій осіб та членів їхніх сімей на офіційних сайтах федеральних державних органів, органів державної влади суб'єктів Російської Федерації й організацій та надання цих відомостей загальноросійським засобам масової інформації для опублікування, на офіційних сайтах заборонено зазначати, зокрема, персональні дані чоловіка (дружини), дітей та інших членів сім'ї декларанта; відомості, які дають змогу визначити місце проживання, місцезнаходження об'єктів нерухомості, поштовий адрес, телефон та інші індивідуальні засоби комунікації декларанта, його дружини (чоловіка), дітей та інших членів сім'ї [7].

Як бачимо, в низці держав оприлюднення декларацій передбачено законом. Однак ця вимога розповсюджується виключно на вищих посадових осіб. Ця практика є доцільною, оскільки вищі посадові особи держави в більшості випадків забезпечені особистою охороною.

Отже, в низці держав, у тому числі й із розвинутою демократією, публічний доступ до декларацій є обмеженим. Цей висновок у поєднанні з висновком про те, що ненадання доступу громадськості до декларацій чиновників не є прямим порушенням міжнародних стандартів, дає можливість стверджувати, що в Україні також може бути запроваджений обмежений доступ до декларацій державних службовців, у тому числі працівників органів охорони правопорядку.

Водночас поміщення декларацій у загальний доступ має схвальну оцінку в громадськості. Це аргументується тим, що дає змогу представникам громадськості паралельно з правоохоронними органами контролювати доходи чиновників (у тому числі й тих, які працюють в органах охорони правопорядку).

Дійсно, в мережі Інтернет викладаються публікації, в яких на основі аналізу електронних декларацій громадськими активістами робляться обґрунтовані припущення про те, що суми видатків окремих державних службовців значно перевищують рівень їхніх доходів [8; 9].

Ми не заперечуємо проти ефективності громадського контролю. Інколи він має вирішальне значення. Особливо в ті часи, коли в населення низька довіра до правоохоронних органів, які зобов'язані самостійно виявляти корупційні дії. Однак вважаємо, що надавання необмеженого публічного доступу до декларацій із персональними даними працівників органів охорони правопорядку та членів їхніх сімей створює додаткову загрозу їхній особистій безпеці.

Якщо порівнювати позитивний і негативний ефекти від оприлюднення декларацій, то, на нашу думку, позитивний ефект від громадського контролю поступається негативному ефекту від загрози особистій безпеці державних службовців загалом і працівникам органів охорони правопорядку зокрема, оскільки життя і здоров'я людини, відповідно до ст. 3 Конституції України, визнається найвищою соціальною цінністю в Україні [10].

Варто зазначити, що, відповідно до п. 4.1.1 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, до державної таємниці належать відомості про причетність працівників Служби безпеки України, Державної прикордонної служби, органів внутрішніх справ, податкової міліції Державної фіскальної служби, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Управління державної охорони, персоналу Державної кримінально-виконавчої служби до здійснення оперативно-розшукової, контррозвідувальної чи розвідувальної діяльності, розголошення яких може завдати шкоду цій діяльності або життю чи здоров'ю цих працівників (персоналу), їхніх близьких родичів у зв'язку з виконанням цими працівниками (персоналом) завдань цієї діяльності [11].

Обов'язок подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачений ч. 1 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», де зазначено, що особи, зазначені в п. 1, пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством з питань запобігання корупції [12]. Уважаємо, що цю частину після слів «особи, зазначені в п. 1, пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону», потрібно доповнити словами «крім осіб, зазначених у п. 4.1.1 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю».

В Україні доцільно обмежити загальний доступ до персональних даних працівників органів охорони правопорядку. Загальнодоступними для громадськості можна залишити декларації вищого керівництва органів охорони правопорядку, які є публічними особами.

Проте ми визнаємо, що обмеження публічного доступу до електронних декларацій варто запроваджувати лише після того, як в Україні буде запроваджений ефективний механізм протидії корупції з боку саме державних органів, а відтак зросте довіра населення до дій вітчизняних органів протидії корупції. Так, ефективна протидія корупції (в тому числі й за допомогою електронного декларування) дасть змогу уникнути розтратам і привласненням істотної суми державних коштів. Якщо частину цих «зеконормлених» коштів направити на підвищення грошового забезпечення працівників сил охорони правопорядку (включаючи тих, які мають контролювати відповідність витрат отриманим доходам), то ця система зможе ефективно працювати й без надання публічного доступу до електронних декларацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. План дій по боротьбі з корупцією для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану та України від 10 вересня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article ;jsessionid=67DBB5688E73449D3C58796269A96301?art_id=47581&cat_id=46352.
2. Simeon Djankov. Disclosure by Politicians / Simeon Djankov, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nber.org/papers/w14703>.
3. Decision of the European Court of Human Rights on 25 October 2005 by Andrzej Wypych against Poland [Electronic resource]. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71236#{%22itemid%22 :%5B%22001-71236%22%5D}>.
4. Asset Declarations for Public Officials : A Tool to Prevent Corruption (Russian version). – OECD Publishing, 2011. – 177 p.
5. Горелов Д. Удосконалення механізму декларування доходів та видатків посадових осіб держави та суддів / Д. Горелов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/15.htm>.
6. О противодействии коррупции : Федеральный закон Российской Федерации от 25 декабря 2008 года № 273-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82959/.
7. Порядок размещения сведений о доходах, расходах, об имуществе и обязательствах имущественного характера отдельных категорий лиц и членов их семей на официальных сайтах федеральных государственных органов, органов государственной власти субъектов Российской Федерации и организаций и предоставления этих сведений общероссийским средствам массовой информации для опубликования : Указ Президента Российской Федерации от 8 июля 2013 года № 613 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148924/3eae18179f08034422438a7548ea12edd9a1b57c/#dst100049.
8. Родина слідчого ГПУ по справі Юрія Єнакіївського за два роки отримала купу столичної нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashigroshi.org/2016/11/05/rodyna-slidchoho-hpu-po-spravi-yuriya-enakijivskoho-za-dva-roky-otrymala-kupu-stolychnoji-neruhomosti/>.
9. Суддя, який жив на одну зарплату, знайшов мільйон на квартиру в Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashigroshi.org/2016/11/03/suddya-yakuj-zhuv-na-odnu-zarplatu-znajshov-miljon-na-kvarturu-v-ispanii/>.
10. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

11. Звід відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/print1479997947374706>.
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

REFERENCE

1. “Action Plan to combat corruption in Azerbaijan, Armenia, Georgia, Russia, Tajikistan and Ukraine on 10 September 2003”, available at : http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article ;jsessionid=67DBB5688E73449D3C58796269A96301?art_id=47581&cat_id=46352.
2. Simeon Djankov, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer “Disclosure by Politicians”, available at : <http://www.nber.org/papers/w14703>.
3. “Decision of the European Court of Human Rights on 25 October 2005 by Andrzej Wypych against Poland”, available at : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71236#{%22itemid%22 :%5B%22001-71236%22%5D}>.
4. (2011), “Asset Declarations for Public Officials” : A Tool to Prevent Corruption (Russian version), OECD Publishing, 177 p.
5. Gorelov, D. “Improving the mechanism of declaration of income and expenditure of state officials and judges”, available at : <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/15.htm>.
6. (2008), “On Corruption Prevention” : Federal Law of the Russian Federation № 273-FZ on 25 December, available at : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82959/.
7. “Order of deployment of information on income, expenditure, property and liabilities of the property nature of certain categories of persons and their family members on official websites of federal state bodies, state authorities of the subjects of the Russian Federation and organizations and providing these information to all-Russian mass media for publication” : Decree of the President of the Russian Federation on July 8, 2013 № 613, available at : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148924/3eae18179f08034422438a7548ea12edd9a1b57c/#dst100049.
8. “Family GPU investigator in the case of Yuri Yenakiyev two years got a bunch of capital property”, available at : <http://nashigroshi.org/2016/11/05/rodyna-slidchoho-hpu-po-spravi-yuriya-enakijvskoho-za-dva-roky-otrymala-kupu-stolychnoji-neruhomosti/>.
9. “The judge who lived on one salary, he found a million for an apartment in Spain”, available at : <http://nashigroshi.org/2016/11/03/suddya-yakyj-zhyv-na-odnu-zarplatu-znajshov-miljon-na-kvartyru-v-ispanii/>.
10. “Constitution of Ukraine on June 28, 1996”, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. “Code of Information Constituting State Secrets” : Order of Security Service of Ukraine number 440 on 12 August 2005, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/print1479997947374706>.
12. “Prevention of Corruption” : Law of Ukraine on 14 October 2014, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

ВИДИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ

Костенко О.М., аспірант

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
просп. Гагаріна 26, м. Дніпро, Україна
jurist24.7@gmail.com*

У статті встановлюється відповідність термінів «публічні закупівлі», «державні закупівлі» та «закупівлі за бюджетні кошти». Автором запропонована нова класифікація публічних закупівель, розроблена на підставі порівняльно-правового аналізу Закону України «Про публічні закупівлі» та науково обґрунтованих класифікацій державних закупівель за Законом України «Про здійснення державних закупівель», що втратив чинність. Зокрема, у статті пропонується використання класифікації публічних закупівель залежно від таких критеріїв: вартості предмета закупівлі, способу побудови (моделі) закупівлі, категорій учасників публічних закупівель, предмету закупівлі, способу проведення торгів.

Ключові слова: публічна закупівля, державна закупівля, види закупівель, тендер, закупівля товарів, робіт та послуг, учасники процедури закупівлі, децентралізовані закупівлі, класифікація закупівель.

ВИДЫ ПУБЛИЧНЫХ ЗАКУПОК ТОВАРОВ, РАБОТ И УСЛУГ

Костенко О.Н.

*Днепропетровский государственный университет внутренних дел, просп. Гагарина 26, г. Днепр, Украина
jurist24.7@gmail.com*

В статье устанавливается соответствие терминов «публичные закупки» «государственные закупки» и «закупки за бюджетные средства». Автором предложена новая классификация публичных закупок, разработанная на основании сравнительно-правового анализа Закона Украины «О публичных закупках» и научно обоснованных классификаций государственных закупок согласно Закону Украины «Об осуществлении государственных закупок», утратившему силу. В частности, в статье предлагается использование классификации публичных закупок в зависимости от таких критериев: стоимости предмета закупки, способа построения (модели) закупки, категорий участников публичных закупок, предмета закупки, способа проведения торгов.

Ключевые слова: публичная закупка, государственная закупка, виды закупок, тендер, закупка товаров, работ и услуг, участники процедуры закупки, децентрализованные закупки, классификация закупок.

TYPES PUBLIC PROCUREMENT OF GOODS, WORKS AND SERVICES

Kostenko O.M.

*Dnipropetrovsk state university of internal affairs, ave. Naharina 26, Dnipro, Ukraine
jurist24.7@gmail.com*

The purpose of the article is to determine the types of public procurement legislation to reflect changes after the entry into force of the Law “On public procurement”, as this question in the writings of scientists studied not enough and needs further study.

To determine the types of public procurement, the author establishes compliance with the terms “public procurement” “government procurement” and “procurement budget”. Due to the fact that introduced by the Law “On public procurement” new term to replace the term “government procurement” does not change the essence of the term, namely customer purchase goods and services for public funds, the author finds the possibility of using scientific classification of public procurement as a basis for classifying public procurement.

Through comparative legal analysis of the legislation after the entry into force of the Law “On public procurement” and scientifically grounded classification of public procurement legislation invalid given the author proposed classification of public procurement. In particular article use the classification of public procurement depending on the value of purchases instead of classifying geographic scope, because the tender procedure does not affect the fact – at any level (Nation or international) held public procurement.

Due to the similarity criteria Author united classification according to categories of participants in public procurement and the degree of competition. Regarding the classification of the degree of transparency – the author refuses its application in connection with the subjective criteria of “transparency”.

The authors also used classification have not lost their relevance due to changes in the legislation of Ukraine, such a classification depending on the method of construction (model) procurement, under which public procurement in Ukraine based on the principles of a decentralized model, because customers as stewards of public funds independently performing public procurement and contract with a member.

Depending on the method of implementation, the subject remains relevant procurement division to one-stage procurement (public tender) and two-stage (competitive dialogue). Classification depending on the method of procurement is vital for competitive public procurement methods that can be classified on such grounds as the admissibility of amendments competitive requirements. This one-step and two-step release tender. For procurement subject remains relevant division of procurement services and procurement operations.

In conclusion, the author suggests types of public procurement criteria described in the article. The authors also an example of the application of the Accounting Chamber of classifying the degree of competitiveness to adjust the value of competitive and noncompetitive types of purchases. So the report on the results of the analysis of public procurement in Ukraine Chamber draws attention to the fact that the pressing need to fit half of all contracts that are held for the negotiation procedure – 16 211 660 000 USD, or 23 percent of all contracts made through the “Prozorro”.

Key words: public procurement, state procurement, types of procurement, tender, procurement of goods and services, participants in the procurement procedure, decentralized purchases, classification of procurement.

На сьогодні відсутня єдина класифікація публічних закупівель, яка необхідна для розуміння правильного вибору й організації процедур закупівель, організації роботи тендерного комітету, уповноваженої особи. На практиці єдина класифікація публічних закупівель дасть змогу виділити ту частину відносин, яка потребує додаткової регламентації.

Метою статті є визначення видів публічних закупівель з урахуванням змін законодавства, оскільки сьогодні відсутня єдина класифікація публічних закупівель.

Науковою новизною дослідження є запропонована автором класифікація публічних закупівель.

Розв’язання цієї проблеми започатковане в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Л.В. Андреева, О.А. Беляєва, С. Бруун-Нільсен, О.М. Вінник, І.В. Влялько, Л.Д. Гарольд, О.П. Кулак, О.О. Критенко, К.О. Кузнецов, В.О. Морозов, О.Ф. Овсянюк-Бердадіна, Н.В. Осадча, Я.В. Петруненко, В.В. Смиринський, Н.Б. Ткаченко, Т. Уіслон, Ю.М. Фалко, О.П. Шатковський, які неодноразово звертались до проблеми класифікації закупівель за публічні кошти. Однак питання класифікації видів публічних закупівель після вступу в дію Закону України «Про публічні закупівлі» досліджене недостатньо та потребує додаткового розгляду.

У законодавстві України на час написання статті використовується термін «публічні закупівлі». Згідно з пунктом 20 частини 1 статті 1 Закону України «Про публічні закупівлі» публічна закупівля (далі – закупівля) – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим законом.

Відповідно до пункту 9 частини 1 статті 1 Закону України «Про публічні закупівлі» замовники – це органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи соціального страхування, створені відповідно до закону, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об’єднання, які забезпечують потреби держави чи територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій або комерційній основі [1, с. 30].

У законодавстві, що передувало Закону України «Про публічні закупівлі», застосовувався термін «державні закупівлі». Відповідно до Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22 лютого 2000 р. державна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти в порядку, встановленому законодавством; при цьому здійснення закупівлі одним замовником в інтересах іншого забороняється, крім випадків здійснення закупівлі товарів на засадах міжвідомчої координації [2, с. 148].

Відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 р. державна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим законом [3].

У свою чергу Н.Б. Ткаченко та Ю.М. Уманців вважають, що закупівля – це сукупність практичних методів і прийомів, які допомагають максимально забезпечити інтереси замовника під час проведення закупівельної кампанії за допомогою конкурсних торгів [4, с. 83].

Окремі науковці обґрунтовують необхідність упровадження в правове поле й практику поряд із терміном «державні закупівлі» поняття «публічні закупівлі», які співвідносяться як часткове та ціле [5, с. 15].

В.М. Новаковець пропонує розглядати публічні закупівлі (державні закупівлі) як специфічний інструмент фінансово-правового регулювання правовідносин щодо формування, раціонального розподілу й ефективного використання публічних фондів коштів, які застосовуються в процесі реалізації публічного інтересу під час придбання товарів, робіт і послуг за публічні кошти [5, с. 72].

Варто погодитись із висновком, який зробили О.П. Шатковський та С.С. Яременко в «Коментарях до законодавства України» про публічні закупівлі, відповідно до якого Законом України «Про публічні закупівлі» введено новий термін замість поняття «державна закупівля», проте фактично визначення терміна не змінилось [6, с. 21].

Таким чином, основні наукові класифікації державних закупівель можна використовувати як основу для класифікації публічних закупівель.

До однієї з основних груп класифікації державних закупівель відносять класифікацію за способом їх побудови, згідно з якою виокремлюються централізована, децентралізована та змішана моделі. За централізованою моделлю створюється централізований закупівельний орган, визначаються номенклатура, обсяг продукції та коло замовників, для яких закуповується продукція. У межах галузевого відомства можлива розподільча централізація. Так, Н.Б. Ткаченко зазначає, що державна закупівля в Україні побудована на засадах децентралізованої моделі, відповідно до якої замовники як розпорядники державних коштів самостійно здійснюють державну закупівлю та укладають договір з учасником, крім закупівлі на засадах міжвідомчої координації, яка здійснюється за централізованою моделлю [7, с. 296]. Децентралізована модель передбачає, що закупівля здійснюється безпосередньо розпорядниками державних коштів. Змішана модель передбачає застосування централізованої й децентралізованої моделей одночасно.

Узагальнення класифікаційних ознак державних закупівель дало змогу науковцям здійснити їх класифікацію. Під час розроблення цієї класифікації вони керувались вимогами щодо практичного застосування класифікації та відображення певної сторони сутнісної характеристики. Узагальнена класифікація державних закупівель проводилась за такими критеріями:

- 1) за географічним масштабом: міжнародні, національні;
- 2) за способом побудови: централізована, децентралізована, змішана;
- 3) за категорією учасників: постачальники, підрядчики, виконавці, консультанти;
- 4) за предметом закупівлі: товари, роботи, послуги;
- 5) за способом реалізації: конкурентні, неконкурентні;
- 6) за способом проведення: одноетапні, двоетапні;
- 7) за способом організації: відкриті, закриті, одиничні [8].

Основними класифікаційними ознаками державних закупівель, на думку Г.І. Пінькас, варто назвати модель закупівлі, класифікації за складом учасників, ступенем конкурентності, допустимістю змін конкурентних вимог, процедурою допуску до участі в тендері, географічним масштабом, предметом закупівлі, статусом учасника процедури закупівлі та джерелом фінансування.

В Україні система державних закупівель побудована на засадах децентралізованої моделі, відповідно до якої замовники як розпорядники державних коштів самостійно здійснюють державну закупівлю та укладають договір з учасником, крім закупівлі на засадах міжвідомчої координації, яка повинна здійснюватись за централізованою моделлю.

За складом учасників необхідно класифікувати такі тендери:

- відкриті (у тендері можуть брати участь будь-які організації). Велика кількість учасників загострює конкуренцію, що дає змогу розмістити замовлення на більш вигідних умовах);
- закриті (тендери оголошуються тільки для спеціально запрошених осіб, відібраних організаторами торгів);
- тендери з обмеженою участю (коло учасників чітко не визначене, проте обмежене будь-якими умовами, наприклад країною, наявністю спеціального допуску тощо). Процедура закупівлі з обмеженою кількістю учасників застосовується в разі, якщо закупівля послуг або підрядних робіт має складний чи спеціалізований характер і може бути запропонована обмеженому колу учасників. Під час проведення тендерів з обмеженою участю тендерні пропозиції мають право подавати лише ті учасники, які були запрошені замовником до участі в процедурі закупівлі.

Конкурентними способами здійснення державних закупівель вважаються процедури відкритих торгів зі зменшенням ціни, редукціон, торги з обмеженою участю, двоступеневі торги, запит цінних пропозицій (котирувань). Конкурентними способами кількість учасників повинна становити не менше трьох, інакше торги відміняються. Неконкурентним способом державних закупівель є процедура закупівлі в одного виконавця. Конкурентні способи державних закупівель можна класифікувати за такою ознакою, як допустимість змін конкурсних вимог. При цьому виділяють одноетапний і двоетапний тендери. Під час застосування одноетапних процедур державних закупівель переможець торгів визначається за результатами оцінки пропозицій, у яких зазначається ціна або ціна та інші критерії. Під час застосування двоетапних процедур державних закупівель передбачається, що на першому етапі здійснюється оцінка технічної або кваліфікаційної пропозиції без зазначення ціни, і тільки на другому етапі відбувається оцінка цінних пропозицій. Як показує світова практика, двоетапний тендер може проводитись у декількох випадках: а) якщо замовник має намір проводити з постачальниками попередні переговори для з'ясування можливості забезпечення виконання контракту; б) якщо відсутня можливість складання досить детальної технічної специфіки товарів чи робіт і визначення характеристики послуг, для чого потрібно спочатку вивчити ті пропозиції, які вже є на ринку; в) якщо закуповуються складні товари, послуги або роботи; г) якщо відбувається закупівля обладнання, технічні характеристики якого дуже швидко змінюються через невпинний розвиток науково-технічного прогресу, і замовник не може знати всі відомості про модернізацію. Варто зазначити, що іноді до двоетапних тендерів відносять тендери з попереднім кваліфікаційним відбором, вважаючи його першим етапом, однак це неправильно. Насправді це варіація одноетапного тендера.

Для належної класифікації публічних закупівель необхідно використовувати вищезазначені підходи до класифікації державних закупівель з урахуванням змін у законодавстві України.

По-перше, під час класифікації закупівель за географічним масштабом їх здійснення необхідно посилались насамперед на вартісну характеристику предмета закупівлі, від якої залежить нормативна база, що підлягає застосуванню. Аналіз Закону України «Про публічні

закупівлі» також свідчить про відсутність заборони в участі іноземних контрагентів у тендерах усіх рівнів, водночас участь іноземного контрагента сама по собі не впливає на процедуру публічних торгів. Таким чином, на процедуру тендера не впливає те, на якому рівні (національному чи міжнародному) відбулись публічні закупівлі. Натомість визначальною для застосованої процедури є вартісна характеристика предмета закупівлі, на підставі якої можна виділити допорогові закупівлі, допорогові закупівлі з обов'язком оприлюднити звіт (абзац 4 частини 1 статті 2 Закону України «Про публічні закупівлі»), надпорогові закупівлі (абзаци 2, 3 частини 1 статті 2 Закону України «Про публічні закупівлі»), надпорогові закупівлі, на які поширює дію Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а саме її стаття 149 (надпорогові закупівлі з оприлюдненням англійською мовою).

По-друге, залишається актуальною, на нашу думку, класифікація закупівель за способом побудови або моделлю, згідно з якою виділяють централізовану, децентралізовану, змішану моделі. Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» в Україні продовжує діяти децентралізована система публічних закупівель.

По-третє, за категоріями учасників публічні закупівлі можна класифікувати на відкриті тендери (у тендері можуть брати участь будь-які організації), закриті тендери (тендери оголошуються тільки для спеціально запрошених осіб) та тендери з обмеженою участю. Така класифікація фактично повторює класифікацію за ступенем конкурентності.

По-четверте, щодо класифікації за ступенем прозорості, на наше переконання, варто зауважити, що «ступінь прозорості» є занадто суб'єктивним критерієм для його застосування.

По-п'яте, за предметом закупівлі, згідно із Законом України «Про публічні закупівлі», можна виділити закупівлі товарів і послуг та закупівлю робіт.

По-шосте, за способом проведення залишається актуальним поділ закупівель на одноетапні (відкриті торги) та двоетапні (конкурентний діалог).

У результаті наукового дослідження зроблено висновок, що у зв'язку з практичною необхідністю єдиної класифікації та на підставі науково обґрунтованих класифікацій державних закупівель можна виділити такі види закупівель:

- 1) залежно від вартості предмета закупівлі: допорогові закупівлі, допорогові закупівлі з обов'язком оприлюднити звіт, надпорогові закупівлі, надпорогові закупівлі, на які поширює дію Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (надпорогові закупівлі з оприлюдненням англійською мовою);
- 2) залежно від способу побудови (моделі): централізовану, децентралізовану, змішану моделі. Згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» в Україні продовжує діяти децентралізована система публічних закупівель;
- 3) залежно від категорій учасників публічних закупівель (за ступенем конкурентності): відкриті торги, закриті торги, торги з обмеженою участю;
- 4) залежно від предмета закупівлі: закупівлі товарів і послуг, закупівлі робіт;
- 5) залежно від способу проведення: одноетапні торги та двоетапні торги.

Тому наведену класифікацію можна застосовувати на практиці для регулювання окремих «проблемних» видів державних закупівель. Як приклад можна навести проблему співвідношення конкурентних і неконкурентних видів закупівель.

Рахункова палата констатує, що 44% всіх коштів у 2015 р. використовувались в обхід конкурентних процедур. За процедурами відкритих торгів, у тому числі частково для потреб оборони, які відбувались через аукціон, укладено договорів на суму 36 603,39 млн. грн., а за

переговорною процедурою, у тому числі для потреб оборони, де укладались договори з одним учасником, – на 32 799,09 млн. грн., або 47% усіх укладених договорів через систему «Prozorro». При цьому привертає увагу той факт, що за нагальною потребою укладаються половина всіх договорів, які проводяться за переговорною процедурою, – 16 211,66 млн. грн., або 23% всіх укладених договорів через систему «Prozorro» [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 98. – Ст. 30.
2. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1490-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 20. – Ст. 148.
3. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10 квітня 2014 р. № 1197-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 24. – Ст. 2084.
4. Ткаченко Н.Б. Макроекономічні аспекти державних закупівель / Н.Б. Ткаченко, Ю.М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 82–88.
5. Новаковець В.М. Фінансово-правовий механізм регулювання державних закупівель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.М. Новаковець ; Держ. наук.-дослідний ін-т МВС України. – К., 2012. – 20 с.
6. Шатковський О.П. Коментарі до законодавства України / О.П. Шатковський, С.С. Яременко // Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. – К. : Атіка, 2016 – 131 с.
7. Ткаченко Н.Б. Управління державними закупівлями : [монографія] / Н.Б. Ткаченко. – К. : Книга, 2007. – 296 с.
8. Пінькас Г.І. Особливості класифікації державних закупівель 2008 р. / Г.І. Пінькас [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Economics/36854.doc.htm.
9. Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main.

REFERENCES

1. (2016), “On Public Procurement” : Law of Ukraine of 25.12.2015 № 922-VIII, *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, issue 98, Kyiv, Ukraine.
2. (2000), “On procurement of goods, works and services for public funds” : Law of Ukraine of 22.02.2000, № 1490-III, *Vidomosti Verkhovna Rada of Ukraine*, issue 20, art. 148.
3. (2014), “On Government Procurement”, Law of Ukraine of 10.04.2014 № 1197-VII, *Vidomosti Verkhovna Rada of Ukraine*, issue 24, art. 2084.
4. Tkachenko, N.B. and Umantsiv, Y.M. (2009), “Macroeconomic aspects of public procurement”, *Finansy Ukrainy*, no. 8, pp. 82–88.
5. Novakovets, V.M. (2012), “Financial and legal mechanism regulating public procurement”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.07, National academy of internal affairs, Kyiv, Ukraine.
6. Shatkovskiy, O.P. and Yaremenko, S.S. (2016), “Comments to the legislation of Ukraine”, *Harmonizatsiya systemy derzhavnykh zakupivel v Ukrayini zi standartamy ES* [Harmonization of public procurement in Ukraine with EU standards], Atika, Kyiv, Ukraine.

7. Tkachenko, N.B. (2007), *Upravlinnya derzhavnymy zakupivlyamy: monohrafiya* [Management of public procurement : monograph], Knyha, Kyiv, Ukraine.
8. Pinkas, H.I. (2008), “Features of the classification of public procurement”, available at : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Economics/36854.doc.htm (access date 15.05.2017).
9. (2017), “Report on the results of the analysis of public procurement in Ukraine in the years 2015-2016”, available at : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main (access date 15.05.2017).

РОЗДІЛ V. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6: 349.422

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДНИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Піддубна Д.С., к.ю.н., ст. викладач

*Донецький юридичний інститут МВС України,
вул. Степана Тільги, 21, м. Кривий Ріг, Україна
al_su89@meta.ua*

У статті досліджено життєвий простір загалом і його складники. Визначено межі віднесення й роль органічного виробництва в забезпеченні функціонального, сприятливого життєвого простору людини. Ці напрацювання – підґрунтя до успішного, правильного, головне, життєво необхідного втілення в практичних аспектах життя людини.

Ключові слова: органічне виробництво, життєвий простір людини, охорона довкілля, правові аспекти, теоретичні засади, практичні аспекти.

ОРГАНИЧЕСКОЕ ПРОИЗВОДСТВО В УКРАИНЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЛАГОПРИЯТНОГО ЖИЗНЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ ПРАВОВЫХ АСПЕКТОВ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Поддубная Д.С.

*Донецкий юридический институт МВД Украины, ул. Степана Тильги, 21, г. Кривой Рог, Украина
al_su89@meta.ua*

В статье исследованы жизненное пространство в целом и его составляющие. Определены границы отнесения и роль органического производства в обеспечение функционального, благоприятного жизненного пространства человека. Данные позиции рассмотрены в контексте теоретических правовых аспектов охраны окружающей среды. Ведь теоретические наработки – основа к успешным, правильным, главное, жизненно необходимым воплощениям в практических аспектах жизни человека.

Ключевые слова: органическое производство, жизненное пространство человека, охрана окружающей среды, правовые аспекты, теоретические основы, практические аспекты.

ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE AS A COMPONENT OF ENSURING FAVORABLE LIVING SPACE IN THE CONTEXT OF THEORETICAL AND PRACTICAL LEGAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Pidubna D.S.

*Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Stepana Tilhi Str., 21, Kryvyi Rih, Ukraine
al_su89@meta.ua*

In a scientific paper, the living space as a whole and its components are considered. The boundaries of the classification and the role of organic production to ensure a functional, friendly human living space are determined.

This item is considered in the context of legal protection of theoretical aspects of the environment. After all, the theoretical advances – the basis for successful, correct, and most importantly vital incarnations in the practical aspects of human life.

Showing the original sources, which laid the foundation for the scientific review of the organic production, it is considered that this is definitely a structural unit of housekeeping in the establishment, improvement, maintenance of favourable human living space.

The living space of human and people are in a relationship. A man taking actions that influence the environment in which he lives.

Subsequently, what has been created over the years and begins to multiply the influence of man. Thus, there is a double effect: first, the person creates a problem and then looking for ways to solve it.

In most cases, it becomes the decision of return to the past. But it ignores one small fact – not everything can be turned back, not all things are possible to recover, it is not always possible to eliminate the consequences caused. Human actions must be to deliberate acts, decisions on the impact of the arguments.

Organic production – a forgotten way of agriculture, in fact. But the introduction of modern technologies, the application of new discoveries – without full investigation and certainty about the positive impact it has characterized, to date, degradation of the environment. Continuation becomes vital requirement to take into account, and in some ways, and return to what it was.

On the way to this solution, there are a number of positive factors: social, which include consciousness, education and general attitude to oneself, to others, to life and, therefore, the nature in general; economic factors that can detect even a priority, as the famous phrase "throughout the economy there" is a real place to be. After all, if a person has money, he will choose more responsible approach to the issues of preservation of a favourable environment for the use of measures with a view to the preservation, and so on. In the production process, such a person will choose a more ecological ways, and not think about how and what is possible to save, which would make a profit, that at least in some parts of the override all costs, not to mention the net profit.

Of course, the presence of two of said facts is accompanied by a third one – legal. That is the rule of law shall regulate social relations, provide, and subsequently protect the rights, freedoms and citizen rights. Taking into account the development of normative legal regulation in the field of organic production in Ukraine, there is a real need for its significant improvements. These products can be realized both in the domestic market of the country, and be exported. Export action provides the international requirements. Therefore, organic production is characterized not only by the immediate implementation of the personal non-property rights of a person but also the property rights.

Key words: organic production, human living space, environmental protection, legal aspects, theoretical foundations and practical aspects.

Життєвий простір людини в контексті теоретичних і практичних правових аспектів охорони довкілля, яке за останні роки в Україні, відповідно до статистичних даних, характеризується не надто позитивними показниками, стає спільним спрямуванням дій щодо забезпечення його сприятливості. Одним із елементів реалізації визначеного напрямку з урахуванням потреб збереження як довкілля, так і природи є сьогодні органічне виробництво. Для такого комплексного й системного висвітлення безперечною умовою є розгляд саме теоретичних правових аспектів охорони довкілля, а для її реалізації – визначення практичних моментів, що вміщують ті необхідні дієві кроки, які досягаються шляхом застосування методологічних основ.

Визначений напрям наукового пошуку є специфічним, у деяких аспектах складним на шляху винайдення правильних шляхів урегулювання та висвітлюється в наукових працях як вітчизняних, так і міжнародних науковців не лише за юридичним спрямуванням. Питання охорони навколишнього природного середовища з погляду економіко-правового механізму започатковано працею В.В. Костицького [1]. Теоретично-практичні положення щодо захисту органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні висвітлила Д.С. Піддубна [2]. Правові позиції регулювання правовідносин у сфері біотехнологій вивчив О.Ю. Піддубний [3]. Певне дослідження щодо органічного сільського господарства в контексті безпеки для людей і навколишнього середовища здійснила А.Ю. Мазурова [4]. Аналіз правових вимог щодо виробництва органічної сільгосппродукції та сировини виконала Т.О. Коваленко [5], а В.Ю. Уркевич дослідив теоретичне бачення принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні [6].

Попри наявне наукове напрацювання, яке характеризується фрагментарним висвітленням напрямку органічного виробництва в тому числі й із позицій його комплексності та взаємозалежності, стає виправданим, своєчасним і актуальним дослідження визначеної площини комплексно. Окрім того, виправдовує дослідження й низка інших фактів. Поміж них можемо виокремити євроінтеграційний напрям України, згідно з яким національне

законодавство має бути проведено у відповідність до європейського; напрям аграрної політики держави – поширення, підтримка органічного виробництва; економічна зумовленість, яка надає змогу здійснювати експорт органічної продукції, тим самим сприяти досягненню певних позицій, які впливають на економічне забезпечення України; цей вид виробництва створює підґрунтя для здійснення не лише його, а утворення більш розгалуженого спектру, а саме господарювання. Саме останній вид ще не знайшов наукового висвітлення на наукових теренах держави. Зазначене – це лише першочергові важелі, які зумовлюють актуальність і висвітлюють напрями, що мають бути науково досліджені з метою запропонування подальших шляхів удосконалення.

У контексті визначеної теми задля її досягнення та максимального висвітлення визначено такі завдання: безпосереднє розуміння життєвого простору людини, охорони довкілля, важливості теоретичних напрацювань і їх ефективне подальше втілення в практичне життя в межах розвитку органічного виробництва в Україні.

Передусім необхідно чітко зрозуміти, що таке загалом «життєвий простір». Термінологічне забезпечення завжди знаходиться в межах тих визначальних критеріїв, які надають підстави для подальшого правильного розуміння, а отже, впливає на правильність застосування, на якість розроблення належних пропозицій щодо вдосконалення, якщо така потреба існує, тощо. Саме тому, перш ніж пропонувати певне законодавче розроблення чи певні зміни до чинного законодавства, потрібно чітко усвідомлювати ті ситуації, які в майбутньому зазнають урегулювання.

Сьогодні існують деякі закріплені позиції щодо розуміння поняття «життєвий простір». Зазвичай термін «життєвий простір» уживають у поєднанні зі словом «організація», розуміючи при цьому «наведення порядку на своєму робочому місці, розподіл робочого часу та інші заходи, пов'язані із самоорганізацією» [7]. Так, із погляду психологічних наук «життєвий простір» розглядається Куртом Левінім – психологом, що ввів термін «життєвий простір» як усі фактори, які впливають на свідомість особистості, на її уявлення про світ як єдине ціле [7]. Отже, «життєвий простір» залежить від розвитку особистості, впливає на формування її світогляду. І з такою позицією цілком можливо погодитися, і саме такий напрям має лежати в основі дій, спрямованих на розвиток особистості. Її формування починається з моменту народження й закінчується смертю, а ланцюг елементів, які по житті сприяють розвитку та формуванню, має враховувати такі вже встановлені факти. Цілком справедливим видається те, що сьогодні робиться наголос на тому, що під час висунення пропозицій, пропонування нових концепцій, ідей тощо особистість має бути сама високоосвічена, володіти практичною потребою регульованих ситуацій, а напрями покращення мають бути спрямовані на досягнення реальних результатів.

Не лише з позицій психології визначається досліджуваний термін. Про «життєвий простір» говорять і як про середню площу, що припадає на одну особину популяції; під час розгляду людського суспільства життєвий простір – територія, необхідна для задоволення потреб однієї людини за певних соціально-економічних умов [8]. При цьому на теренах Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки робиться визначення певних гектарів, критерій площі вважається «життєвим простором» і закріплюється для певних цілей: для виробництва їжі, для вирощування технічних культур, для підтримки якості середовища й відпочинку, урбанізації (будинку, дороги) [8]. Із дослідженого випливає висновок, що «життєвий простір» людини буде становити всі ті види діяльності, господарювання та звичайних дій, які здійснює людина з метою свого функціонування. Така ситуація зберігатиметься й під час забезпечення «життєвого простору» людини в межах охорони довкілля: відслідковується практичний напрям, у межах розробок доктрин, парадигм, пропозицій тощо – теоретичний напрям. При цьому «життєвий простір» людини зазнає впливу відповідних факторів: біологічних, хімічних, фізичних, промислових тощо, що, у свою чергу, створює підґрунтя для поняття «сприятливий життєвий простір». Адже саме «сприятливий» відображає те середовище, у якому людина може існувати в умовах

незмінності природи. Якщо ж відбувається відповідний вплив, відповідні зміни тощо, виникає можливість стверджувати як про критерії сприятливості, так і констатацію несприятливості життєвого простору. Поєднання термінів «сприятливий простір» і «життєвий простір», окрім зазначеного, зумовлюється й тими видами, процесами, фактами, які надають підстави виділяти види, межі, чинники тощо сприятливості.

Ураховуючи зазначене, а також те, що органічне виробництво спрямоване як на покращення продукції (сировини) безпосередньо, так і зміну негативного впливу на обґрунтований, пом'якшений процес господарювання, який буде спрямований на збереження природи, її складників, прав і свобод, життя і здоров'я людини, тварин, рослин, розгляд життєвого простору саме в поєднанні з органічним виробництвом в Україні стає доведеним і потребує лише подальших досліджень із висвітленням отриманих результатів. Відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [9], у межах надання термінологічного пояснення терміна «виробництво органічної продукції (сировини)» зазначається мета – збереження та відновлення природних ресурсів. На нашу думку, саме останні й становлять частину життєвого простору людини, а їх показники і стан визначають «сприятливість життєвого простору».

Теоретичне положення щодо відповідності законодавчих актів один одному дає можливість констатації взаємозалежності між охороною довкілля й «життєвим простором» людини, його станом. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10], в його преамбулі закріплено: «Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України; з цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів» [10]. Сам Закон [10] спрямований на визначення правових, економічних і соціальних основ організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь. У законодавстві про охорону навколишнього природного середовища визначено, окрім спеціального законодавчого акта, також і земельне, водне, лісове законодавство, законодавство про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону й використання рослинного і тваринного світу тощо спеціальними актами. Такі нормативно-правові позиції чітко підтверджують комплексність і системність, а врахування органічного господарювання загалом із використанням у ньому всіх складників дає змогу говорити про правильне поєднання дослідження та важливість запровадження органічної діяльності, її постійної підтримки, спрощення бар'єрів. Черговим виявом такого підтвердження є й передбачені статтею 3 Закону [10] основні принципи охорони навколишнього природного середовища: «... пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій; збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів; науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища; вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що

негативно впливають на екологічну обстановку» [10]. Зазначені позиції законодавства разом з аналізом «життєвого простору» дали підстави для погодженого виділення критеріїв розмежування й розуміння останнього. На підтвердження дослідження «життєвого простору» з позиції психології та розвитку самосвідомості можна навести статтю 7 Закону [10]: «Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища» [10].

Подібні нормативно-правові позиції можемо констатувати й в іншій нормативно-правовій базі, а саме: Земельному кодексі України [11] (завданням земельного законодавства є регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави, раціонального використання й охорони земель), Водному кодексі України [12] (водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного й рослинного світу, є обмеженими та уразливими природними об'єктами; в умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки й додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту; Водний кодекс у комплексі із заходами організаційного, правового, економічного й виховного впливу сприятиме формуванню водно-екологічного правопорядку та забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод і їх охороні від забруднення, засмічення й вичерпання), Лісовому кодексі України, Законі України «Про охорону атмосферного повітря» [13] (атмосферне повітря є одним із основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища; закон спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки й запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей і навколишнє природне середовище; закон визначає правові й організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря), Законі України «Про охорону земель» [14] (визначає правові, економічні й соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву й охорони довкілля тощо).

У результаті здійснення наукового пошуку в межах визначеної теми можна виділити підстави визначення «життєвого простору»: психологічні, соціальні, економічні, правові. З урахуванням сфер застосування можемо виокремлювати життєвий простір у сільському господарстві, життєвий простір промисловості тощо; з урахуванням суб'єктного складу та міжнародного підходу до забезпечення життя і здоров'я рослин і тварин – життєвий простір людини, життєвий простір тварин, рослин, комах, грибів і вірусів тощо; з огляду на критерії й наслідки їх впливу на життєвий простір, можливо говорити про «сприятливий життєвий простір». Ці критерії для створення розгалуженої кваліфікації не характеризуються єдністю, цілком виправдано можливе подальше розширення. Формування підґрунтя для «життєвого простору» має відбуватися з урахуванням низки фактів, які у своїй сукупності дають підстави для його сприятливості, будуть елементами на шляху практичного й теоретичного закріплення охорони довкілля. Поряд із тим сьогодні в Україні розроблено низку нормативно-правових актів щодо охорони елементів довкілля: земельних, водних, лісових ресурсів, атмосферного повітря тощо. Оскільки здійснення органічного господарювання, у тому числі й органічного виробництва, безпосередньо пов'язано із зазначеними складниками довкілля, процес удосконалення правових норм має відбуватися виключно згідно із

системним підходом, у постійній динаміці та аналізі сучасного їх стану, викликаний потребою практичного життя, що в більшості зумовлюється економічною характеристикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костицький В.В. Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища : теорія та практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право ; аграрне право ; екологічне право ; природоресурсне право» / В.В. Костицький ; Інститут держ. та права імені В.М. Корецького. – К., 2004. – 52 с.
2. Піддубна Д.С. Правове забезпечення захисту органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні : [монографія] / Д.С. Піддубна. – Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2015. – 373 с.
3. Піддубний О.Ю. Проблеми правовідносин у сфері біотехнологій : [монографія] / О.Ю. Піддубний. – К. : Ірідіум, 2014. – 352 с.
4. Мазурова А.Ю. Органическое сельское хозяйство : безопасность для людей и окружающей среды / А.Ю. Мазурова // Вестник Российской академии естественных наук. – 2008. – № 1. – С. 58-62.
5. Коваленко Т. Виробництво органічної сільгосппродукції та сировини / Т. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/2107-vyrobnystvo-organichnoii-silgospproduksiii-ta-syrovyny.html.
6. Уркевич В.Ю. Про принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні / В.Ю. Уркевич // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 1. – С. 56-63.
7. Життєвий простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wjournal.com.ua/zhittevij-prostir.html>.
8. Життєвий простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eco-live.com.ua/eco-term/zhittevij-prostir>.
9. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 року (в ред. від 5 квітня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18/page>.
10. Про охорону навколишнього природного середовища від 25 червня 1991 року (в ред. від 1 лютого 2017 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
11. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року (в ред. від 1 січня 2017 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
12. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року (в ред. від 1 лютого 2017 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
13. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року (в ред. від 4 серпня 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
14. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року (в ред. від 27 червня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

REFERENCES

1. Kostytskyi, V.V. (2004), "Economic and legal mechanism for environmental protection : theory and practice", Thesis abstract for Doct. Sc. (Jurisprudence), 12.00.06, V. M. Koretsky Institute of State and Law, Kyiv, Ukraine.

2. Piddubna, D.S. (2015), *Pravove zabezpechennya zakhystu orhanichnoyi produktsiyi vid henetychno modyfikovanykh orhanizmiv v Ukraini : monohrafiya* [Legal protection of organic products from genetically modified organisms in Ukraine : monograph], Vyd-vo R.A. Kozlov, Kryvyi Rih, Ukraine.
3. Piddubnyi, O.Yu. (2014), *Problemy pravovidnosyn u sferi biotekhnolohiy : monohrafiya* [Legal relationships' issues in biotechnology : monograph], Iridium, Kyiv, Ukraine.
4. Mazurova, A.Yu. (2008), "Organic agriculture : safety for people and the environment", *Vestnik Rossiyskoy akademii estestvennykh nauk*, no. 1, pp. 58–62.
5. Kovalenko, T. "Production of organic agricultural products and raw materials", available at : www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/2107-vyrobnyststvo-organichnoii-silgospproduktsiii-ta-syrovyny.html.
6. Urkevych, V.Yu. (2014), "On the principles of production of organic agricultural products in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*, iss. 197, part. 1, pp. 56–63.
7. "Living space", available at : <http://wjournal.com.ua/zhittevij-prostir.html>.
8. "Living space", available at : <http://www.eco-live.com.ua/eco-term/zhitt-vii-prost-r>.
9. "On Production and Turnover of Organic Agricultural Products and Raw Materials" : Law of Ukraine on 03 September 2013 (in force as of 05 April 2015), available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18/page>.
10. "On Environmental Protection on 25 June 1991 (in force as of 01 February 2017)", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
11. "Land Code of Ukraine on 25 October 2001 (in force as of 01 January 2017)", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
12. "Water Code of Ukraine on 06 June 1995 (in force as of 01 February 2017)", available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
13. "On Air Protection" : Law of Ukraine on 16 October 1992 (in force as of 04 August 2016), available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
14. "On Land Protection" : Law of Ukraine on 19 June 2003 (in force as of 27 June 2015), available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

УДК 349.6: 502.55: 340.134

ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУТНІСТЬ І КОМПЕНСАЦІЯ

Бабенко М.В., аспірант

*Національний гірничий університет, просп. Дмитра Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна
bmv281976@gmail.com*

Стаття присвячена теоретичному дослідженню сутності й змісту поняття шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та окремих питань щодо її компенсації. На підставі аналізу провідних наукових позицій у галузі екологічного права й правових положень національного, європейського та міжнародного законодавства щодо питань екологічної шкоди та її компенсації визначається сутність шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного

законодавства, і пропонується своє визначення цього поняття. Крім того, з'ясовується коло невіршених проблем щодо шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, й особливості її компенсації, наводяться практичні пропозиції з їх розв'язання, а також обґрунтовується необхідність проведення їх подальшого наукового дослідження та практичного законодавчого вдосконалення.

Ключові слова: шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, компенсація, екологічна шкода, довкілля, навколишнє природне середовище, екосистема, негативний вплив, природокористувачі.

ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ НАРУШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: СУЩНОСТЬ И КОМПЕНСАЦИЯ

Бабенко М.В.

*Национальный горный университет, ул. Дмитрия Яворницкого, 19, г. Днепр, Украина
bmv281976@gmail.com*

Статья посвящена теоретическому исследованию сущности и содержания понятия вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и отдельных вопросов по ее компенсации. На основании анализа ведущих научных позиций в отрасли экологического права и правовых положений национального, европейского и международного законодательства по вопросам экологического вреда и его компенсации определяется сущность вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и предлагается свое определение этого понятия. Кроме того, выясняется круг нерешенных проблем по вопросам вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и особенности ее компенсации, приводятся практические предложения по их решению, а также обосновывается необходимость их дальнейшего научного исследования и практического законодательного совершенствования.

Ключевые слова: вред, причиненный в результате нарушения экологического законодательства, компенсация, экологический вред, окружающая среда, окружающая природная среда, экосистема, негативное влияние, природопользователи.

DAMAGE CAUSED BY VIOLATIONS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION: THE NATURE AND COMPENSATION

Babenko M.V.

*National Mining University, Dmytro Yavornytsky Str., 19, Dnipro, Ukraine
bmv281976@gmail.com*

This article is devoted to the theoretical investigation of the nature and content of a concept of damage caused by violations of environmental legislation and specific issues regarding its compensation. On the basis of leading research position in the field of environmental law and legal provisions of domestic, European, and international legislation on issues of environmental damage and its compensation, the author determined the nature of damage caused by violations of environmental legislation and offered his definition of the term. Moreover, it turns out the range of outstanding issues, concerning damage caused by violations of environmental legislation and especially its compensation and provides practical proposals to address them, as well as the necessity of further research and practical legislative improvements. Fight for compensation of environmental damage should be done with the help of all available means, i.e. by using administrative, civil, as well as criminal levers of influence for potential law violators.

Making conclusions of the conducted research, the author states that both our state and the world practice do not pay a sufficient attention to the review of an issue of environmental damage and its compensation up to the present moment neither from the legislative point of view nor from the scientific one. This lack of a clear scientific view on the problem and imperfectness of the legislative position concerning this issue more often than not lead to a false interpretation of the concept and as a consequence false understanding and assessment of the damage caused by violations of environmental legislation that does not contribute to the fullest determination of the whole spectrum of possible negative consequences and distorts or even brings to nought a possibility of its compensation.

Thus, it should be noted that in the modern global world and our country, the problems of assessment of the damage caused by violations of environmental legislation and its compensation are especially urgent and are in urgent need of their further scientific research and practical legislative improvement.

Key words: damage caused by violations of environmental legislation, compensation, environmental damage, environment, natural environment, ecosystem, negative impact, users of natural resources.

Одним із найбільш актуальних завдань, яке повстало перед сучасним суспільством і потребує скорішого розв'язання, є питання загострення екологічних проблем, пов'язаних

насамперед зі збільшенням антропогенних факторів негативного впливу на довкілля. Безумовно, існування цієї проблеми зумовлює необхідність запобігання наслідкам негативного впливу на довкілля й усунення їх, що, у свою чергу, викликає потребу вдосконалення наявних і розробку й утілення нових превентивних заходів, спрямованих на запобігання виникненню екологічної шкоди та підвищення ефективності чинних механізмів її компенсації. Отже, проблема правового регулювання компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, стає дедалі все більш актуальною, її роль в умовах наявної необхідності забезпечення сталого розвитку суспільства важко переоцінити.

Дослідження поняття екологічної шкоди та проблем її компенсації у вітчизняній еколого-правовій науці проводились багатьма науковцями і тривають досі. Зокрема, комплексне дослідження проблем компенсації шкоди за екологічним законодавством України проведено М.В. Красновою в монографічній роботі «Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти)» [1] і здійснено Л.П. Решетник у праці «Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян» [2]. Окрім того, питання відшкодування або компенсації шкоди як засобу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, В.Д. Басай, Н.Р. Малишева, Ю.С. Шемчушенко та ін.

Як ми вже говорили, проблема екологічної шкоди та її компенсації в еколого-правовій науці є досить обговорюваною, проте до теперішнього часу в теорії екологічного права, а також у правозастосовній практиці не сформовано єдиного методологічного підходу до розуміння правової природи, сутності й специфіки шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, а також уніфікованого підходу до її оцінювання та компенсації. Актуальність питання щодо продовження досліджень для розкриття правової природи шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, й особливостей її компенсації не викликає сумнівів, тому ця проблема потребує подальшого розвитку.

Метою дослідження є уточнення та з'ясування змісту екологічної шкоди, аналіз її структури й видів, визначення поняття шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та особливостей її компенсації.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини та громадянина. Законодавство України передбачає це право як одне з основних конституційних прав. Так, у ст. 50 Конституції України зазначено: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Водночас екологічним правам громадян кореспондуються й екологічні обов'язки. Так, Конституція України в ст. 66 установлює обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки. Отже, принцип компенсації екологічної шкоди базується на конституційному обов'язку та гарантіях прав громадян.

Крім того, екологічні права громадян України визначені в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якою кожний громадянин має право на безпечне для його життя і здоров'я навколишнє природне середовище й подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної його здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Окрім цього, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який посідає центральне місце в системі екологічного законодавства, регламентує основні принципи охорони навколишнього природного середовища, до яких входять гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей і компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища,

а також запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. Також цей Закон зобов'язує громадян компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище, і водночас гарантує право на компенсацію в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю та майну громадян, унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища (п. «д» ст. 12, п. «д» ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Закон зобов'язує підприємства, установи, організації та громадян України відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, установлених законодавством України, попереджає, що застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів, і вимагає шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, компенсувати в повному обсязі (ч.ч. 4, 5 ст. 68, ч. 1 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Отже, враховуючи беззаперечну пріоритетність основних конституційних прав людини та громадянина в Україні, варто зауважити, що в системі екологічно права одне з найважливіших місць має посісти інститут компенсації екологічної шкоди, тобто шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства; він повинен забезпечувати реалізацію суб'єктивних екологічних прав громадян і їхнє поновлення в разі порушення, а також запобігання здійсненню екологічних правопорушень як можливих наслідків господарської або іншої діяльності людини.

Треба зазначити, що чинне законодавство та Конституція України не містять визначення поняття «екологічна шкода», як не мають загальноприйнятих визначень екологічної шкоди також міжнародне і європейське законодавства. Здебільшого під поняттям «екологічна шкода» визначаються традиційні види шкоди – життю, здоров'ю і власності, які виявляються через негативні впливи на навколишнє середовище. Однак передумови щодо нормативного визначення цього поняття містяться в актах міжнародного та європейського законодавства, якими встановлюються обсяги такої шкоди, а саме: у Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища, від 21 червня 1993 р. [3], у п. «с» ч. 2 ст. 2 Протоколу про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх знищенням, до Базельської конвенції із цих питань. Згідно з ними, шкода – це:

- 1) позбавлення життя або тілесне ушкодження;
- 2) утрата або пошкодження майна, іншого, ніж майно особи, що несе відповідальність згідно із цим Протоколом;
- 3) утрата доходу, що безпосередньо впливає з економічних інтересів, пов'язаних із будь-яким використанням навколишнього середовища, зазнана в результаті заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу, з урахуванням накопичень і витрат;
- 4) витрати на заходи з відновлення постраждалого навколишнього середовища, обмежені витратами на заходи, яких фактично вжито або які повинні бути вжиті;
- 5) витрати на превентивні заходи, зокрема будь-які втрати чи шкода, заподіяні такими заходами, за умови, що така шкода є наслідком або результатом небезпечних властивостей відходів, що є об'єктом транскордонного перевезення й видалення небезпечних відходів та інших відходів, на які поширюється дія Конвенції [4]; відповідно до ч. 1 ст. 2 Директиви Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію заподіяної навколишньому середовищу шкоди»:

- а) шкода, завдана біологічним видам і природним ареалам, що перебувають під охороною, зокрема будь-яка шкода, що значною мірою впливає на запровадження або підтримку сприятливого стану збереження таких природних ареалів або біологічних видів; розмір наслідків такої шкоди оцінюється відносно вихідного стану, враховуючи зазначені в Додатку I критерії. Шкода, завдана біологічним видам в природних ареалах, що перебувають під охороною, не охоплює попередньо визначені негативні наслідки, спричинені дією експлуатанта, що отримав спеціальний дозвіл від компетентних органів, відповідно до положень ч.ч. 3 і 4 ст. 6, або ст. 16 Директиви 92/43/ЄЕС, або ст. 9 Директиви 79/409/ЄЕС, або, якщо мова йде про природні ареали та біологічні види, на які не розповсюджується дія права Спільноти, відповідно до рівнозначних положень національного законодавства про збереження природи;
- б) шкода, що вражає водні ресурси, зокрема шкода, що значною мірою негативно впливає на екологічний, хімічний або кількісний стан або екологічний потенціал зазначених водних ресурсів, відповідно до їх визначення в Директиві 2000/60/ЄС, за винятком негативного впливу, на який розповсюджується дія ч. 7 ст. 4 зазначеної Директиви;
- в) шкода, що вражає ґрунти, зокрема будь-яке зараження ґрунтів, що викликає ризик значних негативних наслідків для здоров'я людини від безпосереднього або опосередкованого проникнення в поверхню або в ґрунт речовин, препаратів, організмів або мікроорганізмів [5].

У ч. 2 ст. 2 цієї Директиви міститься узагальнене визначення поняття «шкода». Так, шкодою є негативні вимірні зміни природного ресурсу або порушення пов'язаної з природними ресурсами послуги, що можуть спричинитися безпосередньо чи опосередковано [5].

Тобто, сутність цієї Директиви полягає передусім в охороні довкілля як основи життєдіяльності, зокрема біологічного різноманіття, вод і ґрунтів, а не в охороні життя і здоров'я людини та захисті її майна.

У національному законодавстві нормативне визначення здобули лише деякі різновиди екологічної шкоди. Так, у ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» поняття ядерної шкоди визначається як втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить із ядерної установки чи надсилається до неї, крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення [6].

Хоча це питання є порівняно давно та широко обговорюваним у наукових колах, але завдяки науково-технічному прогресу, яким зумовлюється посилення антропогенного тиску на довкілля, проблема екологічної шкоди набуває все більшої актуальності в сучасному світі. У дослідженнях учених зустрічаються різні точки зору на поняття «екологічна шкода», наведемо кілька прикладів думок науковців із цього приводу:

Так, І.О. Краснова визначає екологічну шкоду «як матеріальну шкоду, яку завдають державі, юридичним чи фізичним особам у результаті навмисного або необережного порушення правових екологічних вимог» [7].

Л.П. Решетник, навпаки, наводить ствердження, що екологічна шкода – це негативні зміни в стані довкілля, викликані його забрудненням, виснаженням, порушенням вимог екологічної безпеки та порушенням екологічних прав громадян, що знижують природні можливості середовища до самоочищення й самовідновлення чи роблять неможливим відновлення його стану людиною, виявляються впродовж тривалого невизначеного часу, не мають чітких

територіальних меж (первинна шкода) і є причиною настання фізіологічних, генетичних та інших негативних наслідків для життя і здоров'я людини, її соціального оточення, несуть загрозу для життя і здоров'я майбутніх поколінь, спричиняють фізичні та психічні страждання особам (моральну шкоду), можуть мати відносно об'єктивну грошову оцінку або важко піддаються такій оцінці (вторинна шкода) [2].

На думку В.В. Петрова, екологічна шкода має своїм безпосереднім об'єктом посягання на природне середовище, а через нього на екологічні інтереси суспільства, на перебування людини в здоровому, повноцінному, продуктивному середовищі. Вона виявляється в забрудненні, виснаженні навколишнього природного середовища, руйнуванні екологічних зв'язків.

В.В. Петров вважає доцільним розглядати екологічну шкоду у вигляді структури, яка містить у собі певні складники: вартість матеріально-грошових витрат, використаних на охорону природного об'єкта, якому завдана шкода, і витрати на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища, а також витрати на відновлення працездатності, на лікування, виплату пенсій і допомоги постраждалим від забруднення природного середовища, крім того, екологічні втрати навколишнього природного середовища, які виникли внаслідок повного або часткового виключення життєзабезпечувальних функцій, які воно виконує [8, с. 149-150].

Водночас М.М. Бринчук зазначає, що екологічна шкода – це будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, що сталося внаслідок порушення правових екологічних вимог, і пов'язане з ним будь-яке применшення охоронюваного законом матеріального й нематеріального блага, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб. Складовими частинами екологічної шкоди є збитки, упущена вигода та моральна шкода [9, с. 494-495].

Отже, результати аналізу робіт учених свідчать про відсутність єдності в науковому середовищі щодо поняття екологічної шкоди.

Так, у науковій юридичній літературі поняття «екологічна шкода» розглядається в максимально широкому розумінні. Виділяють екологічну шкоду у вузькому значенні – це шкода, заподіяна навколишньому середовищу, її компонентам; у широкому значенні – це шкода, заподіяна в результаті впливу несприятливих факторів навколишнього середовища здоров'ю людини (соціальна шкода), а також шкода майну (економічна шкода), яка ділиться на екологічну (будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, внаслідок порушення правових екологічних вимог) та екогенну (завдану здоров'ю або майну громадян і юридичних осіб унаслідок різних форм деградації природи) [10]. Отже, екогенна шкода, завдана здоров'ю громадян, виявляється у вигляді втрат фізіологічного, генетичного, матеріального й морального характеру. Сутність екогенної шкоди, яка завдається майну громадян, полягає в обмеженні майнових прав власника, яке відбувається внаслідок змінення ціннісного стану майна, у вигляді втрат у грошовому еквіваленті, а також змін якісного або кількісного стану, змінення умов експлуатації чи використання майна тощо. Ознакою екологічної шкоди є її спричинення внаслідок впливу несприятливих факторів навколишнього середовища, тоді як екогенна шкода виражається в негативному впливі деградуючого навколишнього середовища на життя і здоров'я та майно людей, які підпадають під його вплив.

Л.П. Решетник визначає: економічна шкода органічно впливає з економічної оцінки природних ресурсів. Економічна шкода, заподіяна природному середовищу, – це ті негативні зміни в його стані, що викликані забрудненням, виснаженням, руйнуванням природного середовища й призводять до знищення, погіршення чи втрати матеріальних благ, утрати коштів, що вкладені в покращення природного об'єкта, або необхідності додаткових витрат на його відновлення [11].

Варто зауважити, що не завжди або не всі аспекти екологічної шкоди можуть мати майнову оцінку. Так, прикладом немайнового аспекту заподіяної шкоди може слугувати ситуація, коли одним із наслідків забруднення або іншого погіршення умов чи взагалі знищення певної рекреаційної зони, яка використовувалася місцевим населенням як звичне місце для відпочинку на дозвіллі, стає зіпсований настрій відпочиваючих через ображення їхніх естетичних почуттів, як наслідок, змінення емоційного стану – виникнення психологічних або психічних, чи навіть фізичних (наприклад, підвищення кров'яного тиску в разі хвилювання) страждань людей. Тобто заподіяння екологічної шкоди, що створює загрози для життя і здоров'я людини й існуванню її соціального середовища, які впливають на емоційний стан людей, виникнення негативних змін у якому може викликати психологічні або психічні страждання окремих індивідуумів або цілих соціальних груп, зумовлює існування й такої категорії, як моральна шкода. Тому в силу різних причин визначити майнову оцінку екологічної шкоди буває неможливо в тому числі у зв'язку з відсутністю чітко визначених критеріїв її обчислення або існування майнових еквівалентів шкоди немайнового характеру, а часто й елементарних технічних можливостей для її підрахунку.

Так, узагальнюючи різні наукові точки зору щодо визначення екологічної шкоди, можна перелічити невід'ємні риси, що становлять її структуру, такі як погіршення природного стану об'єктів довкілля, порушення їх екологічних функцій і втрата природними об'єктами здатності до самовідновлення.

Для підтримки цієї точки зору буде доцільним подати викладені в Положенні Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. різновиди тяжких наслідків екологічної шкоди, а саме: загибель і масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів рослинного чи тваринного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах [12].

З огляду на вищенаведені наукові позиції й усі перераховані особливості, на думку автора, можна запропонувати таке визначення екологічної шкоди: шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, – це негативні перетворення якісних характеристик довкілля, його складових компонентів, функцій або властивостей, які виникають унаслідок порушення правових екологічних вимог, мають або можуть мати деструктивний вплив на життєдіяльність окремих екосистем або загальної екологічної системи загалом, аж до втрати ними здатності до самовідновлення, а також погрожувати життю або фізичному й моральному здоров'ю людей чи спричинювати наслідки соціальної, демографічної та генетичної деградації або інші негативні наслідки для суспільства, які виявляються в матеріальних і/або нематеріальних наслідках, що можуть бути встановлені й зафіксовані й у разі можливості виміряні та оцінені.

Отже, виходячи з наданої характеристики, автор вважає за доречне підтримати думку Л.П. Решетник, що шкода довкіллю та шкода, заподіяна людині порушенням норм екологічного законодавства, – це дві взаємопов'язані й нерозривні категорії. Отже, їх можна порівняти як частину та ціле; як шкоду первинну (шкода довкіллю) й шкоду вторинну (шкода особі, що заподіюється через негативний стан довкілля) [11].

Отже, шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, завдається довкіллю, а вже потім як наслідок його пошкодження правам громадян та інтересам суспільства загалом, але відбувається внаслідок правомірної (тобто дозволеної державою) або неправомірної діяльності, тобто порушення норм чинного природоохоронного законодавства (екологічні правопорушення).

Підсумовуючи вищенаведені позиції та враховуючи останнє твердження, автор схиляється до думки, що сутність екологічної шкоди, тобто шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, полягає саме в порушенні відносин з охорони довкілля, що зумовлює настання негативних екологічних, економічних і соціальних наслідків.

Саме у зв'язку з цим виникає проблема компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, яка, на думку автора, виражається у вигляді необхідності додержання комплексного балансу інтересів сторін природокористувачів і необхідності виконання обов'язку щодо забезпечення охорони довкілля, захисту прав громадян та інтересів держави й суспільства загалом. Тобто збалансованість процесу компенсації нерозривно пов'язаних між собою категорій, первинної та вторинної екологічної шкоди, є запорукою забезпечення рівноваги між суспільними інтересами з охорони довкілля та соціально-економічним розвитком і технічним прогресом.

Але, оцінюючи можливість додержання такого балансу, можемо констатувати, що компенсація шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, у переважній кількості випадків не є можливою в повному обсязі з низки об'єктивних причин, а саме:

- економічна оцінка природних ресурсів і компонентів навколишнього середовища є вельми умовною;
- компоненти довкілля перебувають у щільному зв'язку, часто є нероздільними та зумовлюються процесами, які є взаємопов'язаними, у зв'язку з цим заподіяна шкода через завдання шкоди конкретному природному компоненту може розповсюджуватись на всю екосистему загалом;
- часто екологічна шкода не може бути виявлена відразу, але здатна виявлятися в довгостроковій перспективі.

Крім того, варто усвідомлювати, що шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, також може виникати як наслідок певної діяльності природокористувачів, яка є дозволеною та здійснюється виключно в межах чинного правового поля. У такому разі принцип компенсації шкоди повинен мати превентивний характер і виглядати як фінансовий інструмент, який виконуватиме запобіжну функцію та забезпечуватиме можливість максимально повного відшкодування оцінених у грошовому еквіваленті витрат із ліквідації негативних наслідків, якщо довкіллю буде заподіяно шкоду. Крім того, цим інструментом має також забезпечуватись фінансування певних запобіжних природоохоронних програм і заходів, спрямованих на охорону довкілля, недопущення його забруднення або завдання іншої шкоди та збереження або поліпшення якісних і кількісних параметрів навколишнього середовища, а також діяльність із моніторингу екологічного стану.

Загалом можна визначити два види відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю: позитивну (перспективну) й негативну (ретроспективну). Позитивна відповідальність виглядає як система спеціальних податків і зборів за право користування та використання природних ресурсів, а також квот, які, до речі, є предметом активної купівлі й продажу. Негативна відповідальність виглядає як система штрафних санкцій за порушення правил природокористування, чи примусове припинення та призупинення діяльності суб'єктів природокористування, або взагалі позбавлення їх права користування й використання природних ресурсів, кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля тощо. Тут доречно навести запропоновану доктором юридичних наук М.В. Красновою точку зору з визначення поняття компенсації шкоди за екологічним законодавством, яка цілком поділяється автором і збігається з його поглядом, а саме: «Компенсація шкоди за екологічним законодавством може бути визначена як якісний процес реалізації нормами екологічного законодавства позитивної та негативної відповідальності в галузі раціонального

використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки громадян» [1].

Отже, компенсація шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, може здійснюватись за допомогою інструментів різних галузей права.

У цивільному праві компенсація забезпечується страхуванням і цивільно-правовою відповідальністю.

В адміністративному праві – це компенсаційні виплати природокористувачів за негативне впливання на стан довкілля.

У кримінальному процесі – ст. 61 Кримінального процесуального кодексу України визначає право на висунення фізичними та юридичними особами цивільного позову про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди.

Але, незважаючи на різноманітність використовуваної інструментарію, головною проблемою в застосуванні правових норм щодо забезпечення компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, залишається неможливість визначення реальних збитків, які завдаються внаслідок вияву негативного впливу на довкілля. Існування цієї проблеми зумовило виникнення норм, що визначають розміри екологічної шкоди та порядок її компенсації, які засновані на застосуванні такс для оцінювання завданої шкоди й методик її обчислення, а в разі відсутності таких критеріїв оцінювання припускають порядок розрахунку, виходячи з фактичних витрат на відновлення пошкодженого довкілля, з урахуванням понесених збитків, зокрема упущеної вигоди. Ці правові норми є як у природоресурсному, так і в природоохоронному законодавстві, а також застосовуються у сфері екологічної безпеки.

Отже, щодо ефективності заходів, спрямованих на компенсацію шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, автор убачає за необхідне максимально приділити увагу саме превентивним заходам і сконцентрувати зусилля на підвищенні ролі інституту екологічного страхування, тобто відійти від практики добровільного екологічного страхування та замінити його обов'язковим.

У світлі цього цілком виправданим убачається посилення відповідальності природокористувачів за настання негативних наслідків для довкілля, які можуть бути спричинені здійсненням їхньої господарської діяльності, тобто впровадження принципу «забруднювач платить», задля безпечливого забезпечення компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства. Тому доречною виглядає необхідність зобов'язання природокористувачів щодо проведення постійного моніторингу стану навколишнього середовища й прикладення зусиль для його захисту від забруднення шляхом використання пристроїв і технологій очищення забруднень, що контролюють рівень шкідливих викидів, або утилізації відходів.

Уважаємо, що завдяки впровадженню запропонованих заходів щодо компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, можна знизити тиск антропогенних факторів на довкілля, що має зумовити зменшення негативних екологічних, економічних і соціальних наслідків, викликаних їх впливом.

Разом із тим варто зазначити, що неможливо забезпечувати компенсацію шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, тільки за допомогою будь-якої окремо взятої галузі права. Боротьба за компенсацію шкоди довкіллю має вестись «по всіх фронтах», повинна здійснюватись за допомогою «всіх наявних сил і засобів», тобто шляхом застосування як адміністративних, так і цивільно-правових, а також кримінально-правових важелів впливу на потенційних порушників екологічного законодавства.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, автор хотів би поділитися зробленими ним висновками, що в нашій державі та світовій практиці загалом розгляду питання екологічної шкоди та її компенсації до теперішнього часу ні з законодавчого погляду, ні з наукової позиції досі ще не було приділено достатньої уваги. Така відсутність чіткого наукового погляду на проблему й недосконалість законодавчої позиції із цього питання найчастіше призводять до хибного тлумачення самого поняття, як наслідок, неправильного розуміння та визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, що не сприяє найбільш повному встановленню всієї широти можливих негативних наслідків, спотворює або взагалі нівелює можливість її компенсації.

Тобто необхідно відзначити, що проблеми визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та її компенсації в сучасному глобальному світі й нашій державі зокрема є вельми актуальними, конче потребують їх подальшого наукового дослідження і практичного законодавчого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : [монографія] / М.В. Краснова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 439 с.
2. Решетник Л.П. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природноресурсове право» / Л.П. Решетник. – Х., 2005. – 20 с.
3. Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, 21.VI.1993 [Electronic resource]. – Access mode : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007c079>.
4. Про ратифікацію Протоколу про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення : Закон України 22 жовтня 2009 р. № 1672-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 4. – Ст. 25.
5. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_965.
6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 81.
7. Краснова І.О. Правове регулювання відшкодування екологічної шкоди / І.О. Краснова // Екологічне право. – 2005. – № 4. – С. 26-33.
8. Петров В.В. Экология и право: законы и законодательные акты / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1981. – 224 с.
9. Бринчук М.М. Екологічне право (Право навколишнього середовища) / М.М. Бриичук. – М. : Юристь, 1998. – 688 с.
10. Велієва Д.С. Сутність екологічної шкоди та специфіка його відшкодування: конституційно-правовий аспект / Д.С. Велієва // Сучасне право. – 2011. – № 5. – С. 43-47.
11. Решетник Л.П. Правова сутність екологічної шкоди / Л.П. Решетник // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 98-101.

12. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 340-348.

REFERENCES

1. Krasnova, M.V. (2008), *Kompensatsiya shkody za ekolohichnym zakonodavstvom Ukrayiny (teoretyko-pravovi aspekty) : monohrafiya* [Compensation of damage by the environmental legislation of Ukraine (theoretical and legal aspects): monograph], Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskyi universytet”, Kyiv, Ukraine.
2. Reshetnik, L.P. (2005), «Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян», Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.06, National legal academy of Ukraine of the name is Yaroslav Mudryi, Kharkiv, Ukraine.
3. “Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment”, 21.VI.1993, available at : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007c079>.
4. “On Ratification of Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Shipment of Hazardous Wastes and their Disposal” : Law of Ukraine on 22 October 2009 № 1672-VI, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2010, no, 4, art. 25.
5. “Environmental Responsibility for Prevention and Liquidation of Consequences of Harm Inflicted upon the Environment” : Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council on 21 April 2004, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_965.
6. “On Use of Nuclear Energy and Radiation Safety” : Law of Ukraine on 8 February 1995 № 39/95-BP, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1995, no. 12, art. 81.
7. Krasnova, I.O. (2005), “Legal regulation of compensation of environmental damage”, *Ekolohichne pravo*, no. 4, pp. 26-33.
8. Petrov, V.V. (1981), *Ekolohiya i pravo : zakony i zakonodatelnye akty* [Ecology and law : laws and legislative instruments], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
9. Brinchuk, M.M. (1998), *Ekolohichne pravo (Pravo navkolishnoho seredovyscha)* [Environmental law (Law relating to the environment)], Yurist, Moscow, Russia.
10. Velieva, D.S. (2011), “The essence of environmental damage and specifics of its compensation : constitutional legal aspect”, *Suchasne pravo*, no. 5, pp. 43-47.
11. Reshetnik, L. (2013), “Legal essence of environmental damage”, *Istoryko-pravovyi chasopys*, no. 1, pp. 98-101.
12. (2005), “On Court Practice in Cases on Crimes and Other Violations Against the Environment” : Resolution of Plenum of the Supreme Court of Ukraine on 10.12.2004 № 17, *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny v kryminalnykh spravakh* [Resolutions of Plenum of the Supreme Court of Ukraine for criminal cases], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, pp. 340-348.

РОЗДІЛ VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 347.965.9

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Скрябін О.М., к.ю.н., доцент, адвокат

*Класичний приватний університет, вул. Жуковського, 70б, м. Запоріжжя, Україна
advokat-skriabin@mail.ru*

У статті розглядаються деякі питання та проблеми, які стосуються безпосередньої участі захисника під час закінчення досудового розслідування. Також указано певні недоліки правової регламентації досліджуваного інституту, зокрема порядку надання доступу до матеріалів кримінального провадження, строку на ознайомлення з ними.

Ключові слова: захисник, кримінальний процес, кримінальне провадження, досудове розслідування, закінчення досудового розслідування.

УЧАСТИЕ ЗАЩИТНИКА ПРИ ОКОНЧАНИИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

Скрябин А.Н.

*Классический частный университет, ул. Жуковского, 70 б, г. Запорожье, Украина
advokat-skriabin@mail.ru*

В статье рассматриваются некоторые вопросы и проблемы, касающиеся непосредственного участия защитника при окончании предварительного расследования. Также указаны определенные недостатки правовой регламентации исследуемого института, в частности порядка предоставления доступа к материалам уголовного производства, срока на ознакомление с ними.

Ключевые слова: защитник, уголовный процесс, уголовное производство, досудебное расследование, окончание предварительного расследования.

DEFENDERS PARTICIPATION AT THE END OF A PRE-TRIAL INVESTIGATION

Skriabin A.N.

*Classic Private University, Zhukovsky Str., 70b, Zaporizhzhia, Ukraine
advokat-skriabin@mail.ru*

The scientific article discusses some of the issues and problems related to direct participation as a subject of defender interaction and the prosecution of a suspect in the end pre-trial investigation. Also indicated some shortcomings of legal regulation of the institute investigated, including the procedure for granting access to the criminal proceedings, the period to examine them.

Since the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine and its entry into force, it has been enough time to see what positive changes happened and development of criminal procedural law and the problems that arise when commissioning specific regulations and the whole legal institutions. However, it should agree with scientists who talk about the imperfections of some of its provisions from both theoretical and practical points of view, which in turn leads to deficiencies during its practical application. Also, it applies to the institute of the end of the pre-trial investigation.

The end of the preliminary investigation is the final stage of judicial activity in which decisions are made. New Criminal Procedure Code of Ukraine gave the defence an opportunity to get acquainted with the case during the pre-trial investigation. This innovation in the domestic criminal process will strengthen and expand the effect of competitive principles in pre-trial proceedings. Scientists have repeatedly expressed the view that the defender has the right to inspect the case during the preliminary investigation because it can provide the implementation of the principle of full competition in pre-trial proceedings in criminal cases.

Having analysed the relevant provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and the arguments of the subject of the constitutional appeal, it can be stated that the defendant's right to review the case materials is an important part of the more general right to defence, which is a constitutional right of the suspect, accused, defendant.

The adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine regulates better the end of the pre-trial investigation, enables the defence to actively participate in the pre-trial investigation, review the case files not only after a preliminary investigation but also during it. These innovations will significantly enhance the implementation of the principle of competition in the pre-trial proceedings in criminal cases. However, some aspects of this institution need further study.

Key words: defender, criminal process, criminal proceeding, pre-trial investigation, end of pre-trial investigation.

Відповідно до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [1, с. 88]. За ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який установить обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення [2, с. 31]. Із моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та набрання ним чинності минуло вже достатньо часу, аби побачити, які сталися позитивні зміни і як розвивалося кримінальне процесуальне законодавство, а також з'ясувати проблеми, що виникають під час уведення в дію окремих норм і правових інститутів. Разом із тим варто погодитися з науковцями, які відзначають недосконалість деяких його положень як із теоретичного, так і з практичного поглядів, що, у свою чергу, призводить до недоліків під час його практичного застосування. Також це стосується й інституту закінчення досудового розслідування.

Питання, пов'язані із закінченням досудового розслідування, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ю.П. Аленін, Ю.В. Баулін, С.М. Благодир, І.В. Гловюк, Ю.О. Гришин, О.А. Губська, А.Я. Дубинський, І.Г. Івасюк, С.В. Ілюхіна, О.В. Капліна, Л.М. Карнеєва, Т.В. Каткова, О.М. Ларін, В.Т. Маляренко, Г.М. Міньковський, В.А. Михайлов, Г.В. Рось, В.М. Савицький, Ф.Н. Фаткуллін, С.А. Шейфер та ін. Однак більшість із них досліджували відповідні положенням КПК України 1960 р., у зв'язку з чим тема наукового дослідження натепер є актуальною.

Метою статті є дослідження окремих питань, які пов'язані з процесуальним порядком участі захисника під час закінчення досудового розслідування в кримінальному процесі України.

На думку більшості науковців, вітчизняне досудове слідство у своєму історичному розвитку пройшло такі етапи: досудове слідство другої половини ХІХ і початку ХХ ст. (1864-1917 рр.); досудове слідство радянської України (1918–1991 рр.); досудове слідство після набуття Україною незалежності (з 1991 р.) [3, с. 13; 4, с. 205].

Закінчення досудового розслідування є заключним етапом процесуальної діяльності, під час якого приймаються рішення, передбачені ч. 2 ст. 283 КПК України. Новий КПК України дав можливість стороні захисту ознайомитися з матеріалами справи під час здійснення досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 221 нового КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту або потерпілого надати матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається [4, с. 205; 5].

Ми підтримуємо думку Г.В. Соловей [6, с. 148; 7, с. 118] і вважаємо, що таке нововведення у вітчизняний кримінальний процес зміцнить і розширить дію змагальних засад у досудовому провадженні. Науковці неодноразово висловлювали думку про те, що захисник має право

ознайомитися з матеріалами справи під час проведення досудового розслідування, оскільки саме це може забезпечити реалізацію принципу змагальності повністю в досудовому провадженні кримінальних справ. Так, Р.В. Багдасаров стверджує: «Рівні можливості для поданням доказів у судове засідання повинні відповідати рівним можливостям щодо їх збирання та процесуального закріплення в попередньому розслідуванні. Про процесуальну рівність можна говорити лише тоді, коли захисник володіє всією інформацією у справі з моменту пред'явлення обвинувачення або з моменту появи такого учасника процесу, як підозрюваний. Він має рівні права зі слідчим щодо збирання відомостей у справі за допомогою одних і тих же дій» [7, с. 118; 6, с. 148].

Ю.І. Стецовський ще у 80-х рр. ХХ ст. зазначав, що адвокат не зможе здійснити захист, не знаючи матеріалів справи. З новими матеріалами захисник має право ознайомлюватися під час здійснення досудового розслідування, а не тільки після його завершення [8, с. 9]. Підтримуючи вищезазначену позицію вчених, уважаємо, що ознайомлення з матеріалами справи після завершення досудового розслідування є недостатнім для сторони захисту, щоб належним чином захистити права та законні інтереси обвинуваченого в кримінальному судочинстві. За наявності в сторони обвинувачення переважного права щодо сторони захисту в збиранні, перевірці й дослідженні доказів прокурору відомі всі або деякі докази сторони захисту, при цьому сторона захисту не володіє повною мірою інформацією про будь-які матеріали справи до завершення досудового провадження, що призводить до порушення рівноваги сторін або балансу їхніх інтересів у кримінальному процесі. Тому ознайомлення сторони захисту з матеріалами справи під час розслідування дає захиснику можливість знати, на чому ґрунтується обвинувачення, і належним чином захистити свого підзахисного.

У разі зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний установити строк для ознайомлення з ними. Після його закінчення сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Установлення за рішенням суду відповідних часових обмежень під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, на думку Т.Г. Фоміної, не перешкоджає підозрюваному в здійсненні своїх процесуальних прав, а лише запобігає зловживанню правами з його боку чи сторони захисту з метою «затягнути» досудове розслідування на необмежений строк. Слідчий суддя, встановлюючи строк, протягом якого підозрюваний і його захисник вправі знайомитися з матеріалами, до яких їм надано доступ, має враховувати особливості кримінального провадження, психофізіологічні властивості людини, а також клопотання підозрюваного чи його захисника про встановлення розумного строку, який, на їхню думку, є необхідним для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (у разі надходження такого клопотання) [9, с. 189; 10, с. 163].

Частина 9 ст. 290 КПК України закріплює, що сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів. Необхідно погодитися з думкою Ю.П. Аленіна та С.О. Ковальчук, які вказують на необхідність приєднання письмового підтвердження факту доступу й ознайомлення з наданими матеріалами до матеріалів кримінального провадження як підтвердження того, що кожна зі сторін виконала свої обов'язки та не порушила прав учасників кримінального провадження, передбачених КПК України, зокрема права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування й вимагати відкриття матеріалів [11, с. 239; 12, с. 193].

Висновки судової практики такі: «Суди здебільшого задовольняють скарги захисників (адвокатів), але самостійно визначити перелік того, що саме має бути надано для ознайомлення, не можуть, тобто в рішеннях викладають зміст статті 221 КПК без зазначення додаткових матеріалів для ознайомлення» [13, с. 406; 14, с. 132].

З метою захисту доказів варто вдосконалити ст. 221 КПК України. Ми підтримуємо позицію С.М. Стахівського, який ще під час дії КПК України 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) зазначав, що в тих випадках, коли слідчий не впевнений у поведінці обвинуваченого, він повинен пред'являти для ознайомлення копії таких документів чи інших матеріальних носіїв доказової інформації. Науковець пропонував доповнити ст. 218 КПК 1960 р. нормою такого змісту: «У тих випадках, коли слідчий має достатні підстави вважати, що під час ознайомлення з матеріалами кримінальної справи обвинувачений може знищити документи чи інші матеріальні носії інформації, в яких містяться докази, він вправі замінити оригінал документа його копією, про що виносить мотивовану постанову» [14, с. 132; 15, с. 158-159].

Якщо під час провадження досудового розслідування застосовувались звукозапис, кінозйомка, відеозапис, то при пред'явленні учасникам процесу матеріалів справи для ознайомлення звукозапис відтворюється, а кінострічки й відеозапис демонструються обвинуваченому та його захиснику, а в разі клопотання – також іншим учасникам процесу. При цьому фонограми, кінострічка чи відеокасета в опечатаному вигляді зберігаються при справі (ст. ст. 85-1, 85-2 КПК України).

Матеріали закінченої розслідуванням кримінальної справи повинні бути пред'явлені обвинуваченому, взятому під варту, і його захисникові не пізніше як за місяць до закінчення граничного строку тримання під вартою, встановленого ч. 2 ст. 156 КПК України. Якщо матеріали кримінальної справи було пред'явлено обвинуваченому та його захисникові з порушенням цього строку, то після його закінчення обвинувачений підлягає негайному звільненню. При цьому за обвинуваченим і його захисником зберігається право на ознайомлення з матеріалами справи. Якщо матеріали кримінальної справи було пред'явлено обвинуваченому та його захисникові з додержанням місячного терміну до закінчення граничного строку тримання під вартою, але його виявилось недостатньо для ознайомлення з матеріалами справи, зазначений строк може бути продовжено суддею апеляційного суду за поданням слідчого, погодженим з Генеральним прокурором України чи його заступником, або поданням цього прокурора чи його заступника. Коли у справі беруть участь кілька обвинувачених, яких тримають під вартою, і хоча б одному цього строку виявилось недостатньо для ознайомлення з матеріалами справи, то зазначене подання може бути внесено стосовно того обвинуваченого або тих обвинувачених, які ознайомилися з матеріалами справи, якщо не відпала необхідність у застосуванні до нього або до них узяття під варту й відсутні підстави для обрання іншого запобіжного заходу (ч. ч. 6–8 ст. 156 КПК України).

Під час ознайомлення з матеріалами справи обвинувачений і його захисник мають право заявити клопотання про доповнення досудового слідства, зміну кваліфікації злочину й закриття справи. У разі відмови в задоволенні клопотання слідчий складає мотивовану постанову й оголошує її обвинуваченому та його захиснику. Якщо ж обставини, для з'ясування яких було заявлено клопотання, мають значення для справи, слідчий зобов'язаний його задовольнити. Захисник має право брати участь у проведенні додаткових слідчих дій (ст. 221 КПК України). При цьому усні клопотання заносяться до протоколу, а письмові додаються до нього.

Проаналізувавши відповідні положення Конституції України, КПК України та доводи суб'єкта конституційного подання, можна констатувати таке.

Право обвинуваченого на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи є важливим складником більш загального права на захист, яке є конституційним правом підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, відповідно до ч. 2 ст. 63 Конституції України. Окрім того, згідно з п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України, забезпечення обвинуваченому права на захист є однією з основних засад судочинства, зокрема кримінального.

У ст. 218 КПК України мова йде про право обвинуваченого та його захисника на ознайомлення з усіма матеріалами закінченого досудового слідства. До цього обвинувачений

(підозрюваний), за законом, не мав права на ознайомлення з матеріалами справи, крім процесуальних документів, які склалися у зв'язку з проведенням за його участю слідчих чи інших процесуальних дій. Це, зокрема, протокол затримання його як підозрюваного в учиненні злочину, копія якого вручається затриманому (ст. 106 КПК України); протокол допиту його як підозрюваного чи обвинуваченого (ст. ст. 107, 145 КПК України); протоколи очної ставки, пред'явлення для впізнання (ст. ст. 172, 176 КПК України), відтворення обстановки й обставин події, освідування (ст. ст. 194, 195 КПК України) з якими після закінчення слідчої дії обвинувачений (підозрюваний) має бути ознайомлений; постанова про притягнення особи як обвинуваченого, копія якої також має бути вручена обвинуваченому (ст. 140 КПК України). Проте ці документи є лише частиною матеріалів кримінальної справи, з якими закон зобов'язує слідчого ознайомити обвинуваченого, якщо він побажав скористатися своїм процесуальним правом на ознайомлення з усіма матеріалами закінченого досудового слідства у справі, яку слідчий закінчує складанням обвинувального висновку й надісланням її через прокурора до суду для розгляду по суті.

Можливість уважного ознайомлення з усіма матеріалами закінченого досудового слідства дає змогу обвинуваченому та його захиснику з'ясувати наявність зібраних слідчим доказів, які викривають обвинуваченого в учиненні злочину й визначитися з подальшою позицією у справі. Реалізація цього права є необхідною умовою реалізації й інших процесуальних прав обвинуваченого: на порушення клопотань (про закриття справи, про зміну обвинувачення, про доповнення досудового слідства шляхом проведення додаткових слідчих дій, витребування документів тощо), на заявлення відводу слідчому, на подання скарги на його дії й рішення, зокрема, у зв'язку з невиконанням слідчим вимог ст. 22 КПК України про всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин кримінальної справи. У зв'язку з цим слушним є положення ч. 6 ст. 218 КПК України в запропонованій Законом від 8 квітня 2011 року редакції: «Обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами в розумні строки».

Видається, що саме правильний підхід до розуміння слідчим, з одного боку, й обвинуваченим і його захисником – з іншого, оцінного поняття «розумний строк» ознайомлення й має забезпечити як сам розумний строк провадження у справі слідчим на цьому заключному етапі досудового слідства, так і право на ознайомлення з матеріалами для подальшого ефективного здійснення конституційного права на захист обвинуваченим і його захисником.

Досудове розслідування в кримінальних справах завершується складанням здебільшого слідчим обвинувального акта, після чого затверджується прокурором і направляється до суду (ст. 291 КПК України) [1]. Тобто обвинувальний акт є підсумковим документом досудового провадження, встановлює межі судового розгляду та окреслює загальний напрям діяльності державного обвинувача в суді. Так, П.Л. Фріс правильно зазначає, що обвинувальний висновок формує думку суду задовго до початку розгляду кримінальної справи, оскільки саме з його вивчення розпочинається ознайомлення судді зі справою [16, с. 30]. Метою такого акта є доведення вини обвинуваченого, тому очевидно, що такий документ має суто обвинувальний характер і відображає бачення справи з боку слідчого чи прокурора, який прагне сформулювати відповідну позицію суду. Тому вчені неодноразово вважали за доцільне надати захиснику право складати в кримінальній справі документ на противагу обвинувальному висновку. Зокрема, В.К. Волошин зазначає, що захисник повинен представити захисний висновок після ознайомлення з матеріалами справи, подавати його до суду та прокуророві одночасно з врученням обвинувального акта обвинуваченому [17, с. 16].

Отже, можна зробити висновок, що прийняття нового КПК України більш повно регламентує закінчення досудового розслідування, дає можливість стороні захисту брати активну участь у досудовому розслідуванні, знайомитися з матеріалами справи не тільки після закінчення досудового розслідування, а й під час його здійснення. Такі нововведення

значно зміцнять реалізацію принципу змагальності в досудовому провадженні кримінальних справ. Разом із тим окремі аспекти цього інституту потребують подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – С. 27-45.
3. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : [монографія] / О.Ю. Татаров. – Донецьк : Промінь, 2012. – 640 с.
4. Шаварин К.І. Генезис форм закінчення досудового розслідування в кримінальному провадженні України [Електронний ресурс] / К.І. Шаварин // Право і суспільство. – 2016. – № 3 (1). – С. 204-210. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3\(1\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3(1)_40).
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/files/noviy_kpk_2012.pdf.
6. Соловей Г.В. Деякі аспекти дії принципу змагальності при закінченні досудового провадження [Електронний ресурс] / Г.В. Соловей // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2012. – Вип. 13. – С. 148-152. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2012_13_23.
7. Багдасаров Р.В. Принцип состязательности в уголовном процессе России и странах Европейского Союза : [монография] / Р.В. Багдасров. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 216 с.
8. Стецовский Ю.И. Уголовно-процессуальная деятельность защитника : [учебник] / Ю.И. Стецовский. – М. : Юридическая литература, 1982. – 173 с.
9. Фоміна Т.Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : [монографія] / Т.Г. Фоміна. – Х. : Ніка-Нова, 2014. – 232 с.
10. Глобенко Г.І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування [Електронний ресурс] / Г.І. Глобенко // Право і Безпека. – 2016. – № 4. – С. 60-64. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_13.
11. Аленін Ю.П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України / Ю.П. Аленін // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтєвського (Одеса, 2 листоп. 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 237-240.
12. Ковальчук С.О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження [Електронний ресурс] / С.О. Ковальчук // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 190-195. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_35.
13. Лань А.Ю. Защитник – субъект доказывания в уголовном производстве / А.Ю. Лань // Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 400-407.
14. Лук'янець О.О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення [Електронний ресурс] / О.О. Лук'янець // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 2. – С. 132-137. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_18.

15. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : [навчальний посібник] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2013. – 523 с.
16. Фріс П.Л. Реформа кримінально-процесуального законодавства в контексті забезпечення прав особи / П.Л. Фріс // Нові Цивільний та Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України : матеріали науково-практичної конференції / ред. кол. В.Д. Басай (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ : Обласна друкарня, 2002. – С. 29-36.
17. Волошин В.К. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у досудовому розслідуванні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.К. Волошин. – Одеса, 2010. – 22 с.

REFERENCES

1. (2006), “The Constitution of Ukraine on June 28, 1996”, Vydavnychyy Dim “In Yure”, Kyiv, Ukraine.
2. (2000), “European Convention on Human Rights on November 4 1950”, *Zbirka dohovoriv Rady Yevropy. Ukrayinska versiya* [Collection of agreements of the Council of Europe. Ukrainian version], Parlamentske vydavnytstvo, Kyiv, pp. 27-45.
3. Tatarov, O.Yu. (2012), *Dosudove provadzhennya v kryminalnomu protsesi Ukrayiny : teoretyko-pravovi ta orhanizatsiyni zasady (za materialamy MVS)* [Pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine: theoretical-legal and organizational basis (adapted from MIA)]: [monograph], Promin, Donetsk, Ukraine.
4. Shavaryn, K.I. (2016), “Genesis of forms of the end of the pre-trial investigation in criminal proceedings of Ukraine”, *Pravo i suspilstvo*, no. 3 (1), pp. 204-210, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3\(1\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3(1)_40).
5. “Criminal Procedure Code of Ukraine on April 13, 2012”, available at: http://zib.com.ua/files/noviy_kpk_2012.pdf.
6. Solovey, H.V. (2012), “Some aspects of the principle of competition at the end of pre-trial proceedings” [electronic resource], *Pravnychiy visnyk Universytetu “KROK”*, Vol. 13, pp. 148-152, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2012_13_23.
7. Bahdasarov, R.V (2008), *Pryntsyp sostyazatelnosti v uholovnom protsesse Rossyy y stranakh Evropeyskoho Soyuzu : monohrafiya* [Competition principle in criminal process in Russia and countries of the European Union: monograph], Yurlytyinform, Moscow, Russia.
8. Stetsovskiy, Yu.Y. (1982), *Uholovno-protsessualnaya deyatelnost zashchytnyka : uchebnyk* [Criminal procedural activities of defenders: textbook], Legal literature, Moscow, Russia.
9. Fomina, T.H. (2014), *Zabezpechennya slidchym protsesualnykh prav pidozryvanoho: monohrafiya* [Ensuring procedural rights of the suspect by investigator: monograph], Nika-Nova, Kharkov, Ukraine.
10. Hlobenko, H.I. (2016), “Certain procedural issues of procedural order of the end of the pre-trial investigation”, *Pravo i Bezpeka*, no. 4, pp. 60-64, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2016_4_13.
11. Alenin, Y.P. (2012), “Features of the opening of materials to the other party under the new Code of Ukraine”, *Aktualni problemy kryminalnoho prava, protsesu ta kryminalistyky : materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi 95-richchyu z dnya narodzhennya profesora M.V. Saltevskeho* [Actual problems of criminal law, criminology and process : materials of IV Intern. research and practice conf., dedicated to the 95th anniversary of Professor M.V. Saltevskiy], Odesa, Feniks, November 2, 2012, pp. 237-240.

12. Kovalchuk, S.O. (2013), "Procedure of the opening of criminal proceedings materials", *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, no. 2, pp. 190-195, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_35
13. Lan, A.Y. (2013), "Defender – the subject of evidence in criminal proceedings", *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, no. 4, pp. 400-407.
14. Lukyanets, O.O. (2015), "Specifics of providing materials of pre-trial investigation for review by the parties of the criminal proceeding before its completion", *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, vol. 12, no. 2, pp. 132-137, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_18
15. Loboyko, L.M. (2013), *Kryminalno-protsesualne pravo : navch. posibnyk* [Criminal Procedural Law, teach. manual], Istyna, Kyiv, Ukraine.
16. Fris, P.L. (2002), "The reform of criminal procedure in the context of individual rights", *Novi Tsyvilnyi ta Kryminalnyi kodeksy – vazhlyvyi etap kodyfikatsiyi zakonodavstva Ukrayiny* [New Civil and Criminal Codes – an important stage of codification of the legislation of Ukraine: Proceedings of the conference], Oblasna drukarnya, Ivano-Frankivsk, Ukraine, pp. 29-36.
17. Voloshyn, V.K. (2010), "Implementation of sectoral and specific principles of criminal procedure in the pre-trial investigation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.09, National University "Odessa Law Academy", Odesa, Ukraine.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Аганіна Альона Олександрівна – к.ю.н., викладач кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету

Бабенко Микола Володимирович – аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет»

Богуславський Віктор Володимирович – викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Болокан Інна Вікторівна – к.ю.н., докторант, доцент кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету

Бутрин-Бока Наталія Степанівна – к.ю.н., доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Дічко Ганна Олегівна – аспірант кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету

Керученко Олеся Сергіївна – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Ковальчук Алла Юріївна – к.ю.н, доцент, професор кафедри адміністративного права Інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом

Коломоць Тетяна Олександрівна – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету Запорізького національного університету

Костенко Оксана Миколаївна – аспірантка Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Миколенко Віктор Андрійович – к.ю.н., проректор Східноєвропейського університету економіки та менеджменту

Навроцький Олексій Олексійович – к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Піддубна Дар'я Сергіївна – к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного та господарського права Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

Пунда Олександр Олегович – к.ю.н., доцент, докторант Університету Державної фіскальної служби України

Скрябін Олексій Миколайович – к.ю.н., адвокат, доцент Класичного приватного університету

Цвіркун Юрій Іванович – к.ю.н, здобувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету, суддя Вищого адміністративного суду України

УДК.....

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У
“ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”
(СЕРІЯ „ЮРИДИЧНІ НАУКИ”)**

До друку приймаються наукові статті, де присутні такі необхідні елементи, передбачені п.3 Постанови президії ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003)

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання цілей** статті (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження і перспективи** подальших розвідок у даному напрямку.

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 3 см, праве поле – 2 см, шрифт набору – “Times New Roman”, 14 кегль, міжрядковий інтервал – полуторний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядковій сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядковій і вирівнюється посередині. Потім указують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче – *місце роботи (курсивом)*, адресу електронної пошти всіх або одного автора. Далі розташовуються анотації українською, російською (3-5 речень) та англійською (1,5 сторінки) і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки). Вони повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті [1, с. 1]. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком: ЛІТЕРАТУРА, який розташовується по центру сторінки. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. З наступного абзацу подається перелік літературних джерел латиницею (транслітерація) з підзаголовком REFERENCES, який вирівнюється по центру.

Для опублікування необхідно направити на адресу редакції юридичного факультету:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами українською, російською та англійською мовами;
2. Відомості про авторів;
3. Витяг із протоколу засідання вченої ради факультету та рецензію наукового керівника (для аспірантів та здобувачів);
4. Диск, на якому повинно бути два файли: 1) із текстом статті та анотацій з ключовими словами; 2) із відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; вчене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

Нагадуємо:

До публікації приймаються статті, що відзначаються високим науковим рівнем підготовки, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку науки та законодавства.

У статтях і повідомленнях висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції.

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що містяться в статтях, чіткість викладу тексту, цитування, а також за мовностилістичний рівень написання матеріалів.

Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами:

Відповідальний редактор – *Лютіков Павло Сергійович* – (061) 228-75-28

Відповідальний секретар – *Шиванова Марина Григорівна* – (061) 228-75-26

Електронна пошта: law_faculty_znu@rambler.ru

Місце знаходження редакційної ради юридичного факультету: пр. Соборний, 74, V корпус, к. 101

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету

Юридичні науки

№ 1, 2017

Технічний редактор – М.Г. Шиванова

Підписано до друку 10.03.2017. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура “Таймс”.

Умовн.-друк. арк. 28,60

Замовлення № 107. Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41

вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2952 від 30.08.2007 р.